

Ιόνιο Πανεπιστήμιο
Τμήμα Ξένων Γλωσσών Μετάφρασης & Διερμηνείας

Πτυχιακή εργασία

Η συστημική-λειτουργική γραμματική στην Ελληνική

Μετάφραση δύο κεφαλαίων από το βιβλίο
Introduction to functional grammar των Halliday και Matthiessen
και γλωσσάρι σχολιασμένων ορολογικών επιλογών

Επαμεινώνδας Κ. Σουφλερός

Μέλη επιτροπής:
Μαρία Τσίγκου (επιβλέπουσα)
Ιωάννης Ε. Σαριδάκης
Γιώργος Κεντρωτής

Κέρκυρα, Μάιος 2009

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία, της οποίας ο πρώτες αράδες γράφτηκαν πριν από δέκα ολόκληρους μήνες, διήλθε πολλά στάδια: συγγραφής, διόρθωσης, τροποποίησης, επανελέγχου, προσθηκών και αφαιρέσεων, αλλαγών σχεδίου... Σε όλην αυτήν την πορεία συνέβαλαν διάφοροι άλλοι με τρόπο άμεσο, με τις προτάσεις και τις επεμβάσεις τους, άλλοι με τρόπο έμμεσο, με την επιρροή που έχουν ασκήσει στο πνεύμα μου, προϊόν του οποίου είναι η εργασία αυτή.

Θα ήθελα, λοιπόν, να απευθύνω τις ευχαριστίες μου στους ακόλουθους:

- Μαρία Τσίγκου, για την ενθουσιώδη παρότρυνσή της κατά τις αρχικές συζητήσεις περί του θέματος της εργασίας και την διαρκή της ενθάρρυνση ακόμη και όταν προέκυψαν αντιξοότητες. Η συμβολή της ήταν πολύτιμη και καταλυτική.
- Ελένη Σελλά-Μάζη, γιατί από τις διαλέξεις και τα βιβλία της προέκυψε το ενδιαφέρον μου για την λειτουργική γλωσσολογία του André Martinet, διά της οποίας, χρόνια μετά και εντελώς συμπτωματικά, έγινε η πρώτη μου γνωριμία με την συστημική-λειτουργική γλωσσολογία.
- Γιώργο Κεντρωτή, γιατί από την διδασκαλία του και από το βιβλίο του *Θεωρία και πράξη της μετάφρασης* αποκόμισα πολύτιμη γνώση περί του *μεταφράζειν* και άρχισα να μελετώ συστηματικά την διαπλοκή γλωσσολογίας και μετάφρασης.
- Ιωάννη Ε. Σαριδάκη, για την μεθοδικότητα που επιδείκνυε την ώρα της διδασκαλίας του, η οποία στάθηκε έμπνευση για τις μελλοντικές μου ενασχολήσεις και πρότυπο κατά την εκπόνηση κάθε μεταφραστικής μου εργασίας.
- Γεωργία Κωστοπούλου, γιατί χάρη στο αντικείμενο διδασκαλίας της και στις υψηλές απαιτήσεις της αναζήτησα και διάβασα (ξανά και ξανά...) το *Introduction to text linguistics*, το οποίο εγκαινίασε μια περίοδο ακόρεστης αναγνωστικής δίψας η οποία συνεχίζει να αυξάνει τους ενοίκους της βιβλιοθήκης μου με γοργό ρυθμό.
- Robert de Beaugrande, για την προθυμία με την οποία αποκρίθηκε στην πρότασή μου να μεταφράσω και να εκδώσω έργα του, καθώς και για τον χρόνο που αφιέρωσε παρέχοντάς μου χρήσιμες υποδείξεις.

Εκτός από τους ανωτέρω, θα ήθελα να ευχαριστήσω —με δόλου ειρωνική διάθεση, ειλικρινά— όσους γλωσσολόγους αδιαφόρησαν για την εκ μέρος μου μετάφραση κειμένων του Halliday, όσους έκριναν το εγχείρημα ως καταδικασμένο σε αποτυχία ή σε μηδαμινή απήχηση, και όσους έψεξαν ή ακόμη και περιέπαιζαν το αντικείμενο του θεωρητικού μου ενδιαφέροντος. Όλοι τους, έστω και κατά τρόπο αρνητικό, με ώθησαν να μην παρεκκλίνω της ατραπού μου παρά να εξακολουθήσω να την διαβαίνω απερίσπαστος.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου, που με ενθάρρυνε να μεταβώ στην Κέρκυρα και να φοιτήσω εκεί που επιθυμούσα, στο Τμήμα Ξένων Γλωσσών Μετάφρασης και Διερμηνείας, και που με στήριξε καθ' όλην την διάρκεια των σπουδών μου. Ευχαριστώ και την σύντροφό μου, Άντα· αφενός, μεν, για τις φιλολογικές της παρατηρήσεις επί του ανά χείρας γραπτού, αφετέρου, δε, για το ότι ανέχεται καρτερικά και αδιαμαρτύρητα να με ακούει να φλυαρώ σε κάθε ευκαιρία για την συστημική-λειτουργική γλωσσολογία, για τον Halliday, για το Σίδνεί και το Πανεπιστήμιό του, για το Πανεπιστήμιο του Macquarie και για άλλα τόσα παρεμφερή (ακόμη και για την Αυστραλία γενικότερα, με τα καγκουρό και τα κοάλα της...), διακλαδώνοντας καμιά φορά τον λόγο μου —εκπορευόμενο από το μπλεγμένο νήμα των σκέψεών μου— σε χίλια δυο μέρη και —κατά συνέπεια— παράγοντας προτάσεις σχοινοτενείς, παραληρηματικές και δύσκολες στην παρακολούθηση, ακριβώς σαν κι ετούτη, με την οποία ολοκληρώνω τις ευχαριστίες μου...

Επαμεινώνδας Κ. Σουφλερός
Αθήνα, Μάιος 2009

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
Εισαγωγή του μεταφραστή.....	6
Εισαγωγή του Μ.Α.Κ. Halliday.....	8
ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΑ	12
Πρόλογος.....	13
1 Η αρχιτεκτονική της γλώσσας.....	15
1.1 Κείμενο και γραμματική.....	15
1.2 Φωνολογία και γραμματική.....	24
1.3 Βασικές έννοιες για την μελέτη της γλώσσας.....	35
1.4 Η θέση της γραμματικής στην γλώσσα· ο ρόλος του σώματος κειμένων.....	49
2 Προς μια λειτουργική γραμματική.....	56
2.1 Προς μια γραμματική ανάλυση.....	56
2.2 Το λεξικογραμματικό συνεχές.....	63
2.3 Γραμματικοποίηση.....	66
2.4 Η γραμματική και το σώμα κειμένων.....	69
2.5 Τάξεις και λειτουργίες.....	72
2.6 Υποκείμενο, Δράστης, Θέμα	75
2.7 Προτασιακή σημασία σε τρία μέρη	82
Αναφερόμενα έργα.....	88
ΓΛΩΣΣΑΡΙ & ΣΧΟΛΙΑ.....	92
1 Βασικοί όροι με ερμηνεύματα.....	93
2 Λίστα διαγλωσσικών αντιστοιχιών	97
3 Σχολιασμός ορολογικών επιλογών	106
Αναφερόμενα έργα & βιβλιογραφία.....	114

Εισαγωγή

Εισαγωγή του μεταφραστή

Στην εργασία ετούτη παρουσιάζουμε την μετάφραση των δύο πρώτων κεφαλαίων του *An Introduction to Functional Grammar* —στην τρίτη του, την αναθεωρημένη από τον Christian Matthiessen, εκδοχή. Πρόθεση, άρα, των συγγραφέων (ή, ίσως, του εκδότη, αναλόγως του ποιος αποφάσισε τον τίτλο) είναι η παρουσίαση ενός βιβλίου γραμματικής, και μάλιστα λειτουργικής, με χαρακτήρα εισαγωγικό. Αυτά ακριβώς τα στοιχεία θα σχολιάσουμε αμέσως παρακάτω: το εισαγωγικό, το λειτουργικό και το γραμματικό της υπόθεσης.

Από μίαν άποψη, το βιβλίο όντως είναι εισαγωγικό: δεν εξαντλεί τα πραγματευόμενα θέματα (όπως σημειώνει και ο ίδιος ο Halliday στον Πρόλογο) και ο αναγνώστης, εάν θέλει να εμβαθύνει, μπορεί να ανατρέξει σε πάμπολλες άλλες πηγές για τα καθέκαστα. Τα δύο πρώτα κεφάλαια, ειδικότερα, αποφεύγουν όσο γίνεται την τεχνική ορολογία και παρουσιάζονται ως ‘εισαγωγή της Εισαγωγής’. Μετά από αυτά τα δύο κεφάλαια, όμως, η τεχνικότητα αυξάνει κατακόρυφα, όταν περιγράφονται τα συστήματα και οι δομές της πρότασης, ύστερα των ομάδων/φράσεων και τέλος ο τρόπος δημιουργίας κειμένων διά της σύζευξης της συνοχής κλπ. υπερπροτασιακών συστημάτων, καθώς και η γραμματική μεταφορά. Είναι η πολυσχίδεια, το περίπλοκο των περιγραφομένων που αιτιολογεί —ή, μάλλον, απαιτεί— αυτού του είδους την γραφή. Πάγια θέση του Halliday είναι ότι, μιας και η γραμματική είναι πολυσύνθετη και περίπλοκη, η γραμματικολογία μας (η περί γραμματικής θεωρία μας) δεν μπορεί να είναι απλή και ότι η απλούστευση, όσο θεμιτή κι επιθυμητή κι αν είναι, πρέπει να σταματά προτού καταλήξει σε στρέβλωση και παραμόρφωση. Κανένας δεν θα ωφεληθεί εάν προσποιηθούμε ότι η γλώσσα είναι φαινόμενο απλούστερο από όσο πραγματικά είναι. Εάν θέλουμε να κατανοήσουμε, να περιγράψουμε και να εξηγήσουμε πώς μπορούμε και κάνουμε όσα κάνουμε, κάθε μέρα, με την γλώσσα και διά της γλώσσας, εάν, δηλαδή, θέλουμε να συγκροτήσουμε μια θεωρία της γλώσσας ως κοινωνικής σημειωτικής, οφείλουμε να την αποκαλύψουμε σε όλο της το πολυδαίδαλο μεγαλείο.

Αυτό ακριβώς το κοινωνικό σημειωτικό στοιχείο είναι που καθιστά την θεωρία μας λειτουργική. Λειτουργία της γλώσσας δεν σημαίνει ότι κύριο μέλημά μας είναι η λεγόμενη «προσλεκτική δύναμη» των εκφωνημάτων (όχι, βέβαια, ότι δεν το εξετάζουμε και αυτό): σημαίνει ότι καταπιανόμαστε με το πώς η γλώσσα λειτουργεί όπως λειτουργεί: πώς μας επιτρέπει να κατανοούμε τον κόσμο μας, να εκδηλώνουμε τους κοινωνικούς μας ρόλους εντός της κουλτούρας στην οποία εντασσόμαστε και πώς αυτά μπορούμε να τα ‘συνυφαίνουμε’ σε κείμενα.

Θεωρία της γλώσσας λειτουργική δεν είναι μόνο η συστημική-λειτουργική. Η παράδοση της οποίας εξέχουσα μορφή ήταν ο André Martinet είναι επίσης μια θεωρία λειτουργική —

και για παρεμφερείς λόγους. Άλλωστε, η συστημική-λειτουργική θεωρία δεν προέκυψε εκ παρθενογενέσως, απορρίπτοντας μετά βδελυγμίας όλη την πρότερη γλωσσολογική παράδοση ως μη επιστημονική, όπως έπραξαν οι πρώιμοι θιασώτες της γενετικής-μετασχηματιστικής θεωρίας. Στους προδρόμους της συστημικής-λειτουργικής θεωρίας καταλέγονται πολλοί, όπως, ενδεικτικά, ο Trubetzkoy (σχολή της Πράγας), ο Hjelmslev (σχολή της Κοπεγχάγης), ο Firth (σχολή του Λονδίνου), καθώς και ανθρωπολόγοι όπως ο Sapir, ο Boas και ο Malinowski. Περίπου τον ίδιο καιρό (δεκαετία του '70) εμφανίστηκε και άλλη μία θεωρία, επιγραφόμενη «Λειτουργική Γραμματική», δημιουργός της οποίας ήταν ο Simon C. Dik. Η θεωρία αυτή, μάλιστα, διακρίνει τρεις όψεις στην σημασία κάθε εκφωνήματος, οι οποίες μοιάζουν πολύ με τα τρία, μεταλειτουργικώς διαφοροποιούμενα, είδη σημασίας τα οποία διακρίνει η συστημική-λειτουργική γραμματική. Τέλος, πρέπει να αναφερθεί και η λεγόμενη «Γραμματική του Cardiff», του Robin P. Fawcett και των συνεργατών του, η οποία πηγάζει από την «Γραμματική του Sydney» (δηλαδή του Halliday), αλλά λόγω του διαφορετικού, κατεξοχήν υπολογιστικού, προσανατολισμού της έχει διαφοροποιηθεί σε αρκετά σημεία, κυρίως κατά μήκος της θεωρητικής 'διάστασης' της διαστρωμάτωσης —και συγκεκριμένα στο μοντέλο της εσωτερικής οργάνωσης των στρωμάτων της σημασιολογίας και της λεξικογραμματικής και της μεταξύ τους σχέσης.

Όσον αφορά τώρα το κατά πόσο το βιβλίο το οποίο μεταφράσαμε είναι γραμματική, η απάντηση είναι πως είναι, μεν, γραμματική, είναι, δε, και κάτι άλλο: είναι και γραμματικολογία. Με άλλα λόγια, είναι εξίσου εγχειρίδιο περιγραφής αλλά και θεωρίας· περιγράφονται τα συστήματα και οι δομές της Αγγλικής, αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζεται και το θεωρητικό μοντέλο, οι αρχές από τις οποίες εκπορεύονται οι κατηγορίες της περιγραφής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα δύο πρώτα κεφάλαια, στα οποία, με τρόπο αρκούντως εύληπτο, παρουσιάζονται οι έξι διαστάσεις της συστημικής-λειτουργικής θεωρίας: διαστρωμάτωση, μεταλειτουργία, άξονας, εκλέπτυνση, βαθμίδα και στιγμογράφηση. Αυτές οι διαστάσεις μάς βοηθούν να εντοπίζουμε πού ακριβώς στον χάρτη της γλώσσας βρισκόμαστε ανά πάσα στιγμή της περιγραφής· χάρη σε αυτές τις διαστάσεις μπορεί ο αναγνώστης να ξέρει την ακριβή σημειωτική 'διεύθυνση' καθενός εξ όσων περιγράφονται στα κεφάλαια που ακολουθούν τα δύο πρώτα. Είναι, λοιπόν, απαραίτητο συμπλήρωμα —απαραίτητη προϋπόθεση, στην πραγματικότητα— της γραμματικής (δηλαδή της περιγραφής) η γραμματικολογία (η θεωρία).

Εισαγωγή του M.A.K. Halliday*

Θα ήθελα να σας περιγράψω αδρομερώς τμήμα της εργασίας την οποία οι συνεργάτες μου κι εγώ επιτελούμε στον τομέα της γραμματικής περιγραφής και θεωρίας. Προτίθεμαι να σημειώσω έξι πράγματα για την γραμματική. Το όνομα «συστημικός» δεν είναι το ίδιο με το «συστηματικός»· ο όρος χρησιμοποιείται γιατί θεμελιώδης έννοια στην γραμματική είναι το σύστημα. Ένα σύστημα είναι ένα σύνολο επιλογών με μια συνθήκη εισόδου, ήτοι ένα σύνολο πραγμάτων εκ των οποίων ένα πρέπει να επιλεγθεί, μαζί με μια δήλωση των συνθηκών υπό τις οποίες η επιλογή είναι διαθέσιμη.

Πρώτο σημείο, λοιπόν, ότι η γραμματική βασίζεται στην έννοια της επιλογής. Ο ομιλητής μιας γλώσσας, όπως κάθε άτομο εμπλεκόμενο σε οποιαδήποτε κουλτουραλικά καθοριζόμενη συμπεριφορά, μπορεί να θεωρηθεί ότι επιτελεί, ταυτοχρόνως και επαλλήλως, κάμποσες διακριτές επιλογές. Οποιαδήποτε δεδομένη στιγμή, βάσει όσων επιλογών έχουν προηγηθεί, διατίθεται ορισμένο εύρος περαιτέρω επιλογών. Το σύστημα είναι αυτό που δίνει τυπική υπόσταση στην ιδέα της γλωσσικής επιλογής.

Το δίκτυο συστημάτων είναι η γραμματική. Οποιαδήποτε γλώσσας η γραμματική μπορεί να αναπαρασταθεί ως ένα πολύ μεγάλο δίκτυο συστημάτων, ως μια διευθέτηση επιλογών σε ταυτοχρονική και ιεραρχική σχέση. Το σύστημα είναι ανοιχτό. Στα αριστερά έκαστου βέλους βρίσκεται η συνθήκη εισόδου και στα δεξιά, ενωμένο με αγκύλη, το σύνολο των —δύο ή περισσότερων— εναλλακτικών προς επιλογή. Οπότε, για παράδειγμα, δεδομένης της συνθήκης εισόδου **πρόταση** διατίθενται τρία συστήματα επιλογών: μεταβατικότητα, έγκλιση και θέμα. (Για την ομιλία προστίθεται και τέταρτο, η πληροφορία.) Υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους η επιλογή σε ένα σύστημα μπορεί να χρησιμεύσει ως συνθήκη εισόδου σε άλλο. Συνάμα με την απλή συνθήκη εισόδου (εάν ‘περιορισμένη’ τότε είτε ‘αμετάβατη’ ή ‘μεταβατική’) υπάρχουν άλλοι δύο τύποι ζεύξης: σύζευξη (εάν και ‘μη μέση’ και ‘ταύτισης’ τότε ‘ενεργητική’ ή ‘παθητική’) και διάζευξη (εάν επιλεγεί είτε ‘τροποποιημένη δεοντικά’ είτε ‘τροποποιημένη επιστημικά’, τότε υπάρχει επιλογή τόσο ανάμεσα σε ‘αδέσμευτη’/‘δεσμευμένη’ και ανάμεσα σε ‘ουδέτερη’/‘πλάγια’).

Δεύτερον, η περιγραφή μιας περιόδου, πρότασης ή άλλου στοιχείου μπορεί να είναι απλώς μια λίστα όσων επιλογών έχει κάνει ο ομιλητής. Το δίκτυο συστημάτων προσδιορίζει ποιοι είναι οι πιθανοί συνδυασμοί όσων επιλογών θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν, επομένως κάθε επιτρεπτό μονοπάτι στο δίκτυο είναι περιγραφή μιας τάξης γλωσσικών στοιχείων. Έτσι, η περιγραφή ενός γλωσσικού στοιχείου είναι το σύνολο των γνωρισμάτων

* Μετάφραση του Halliday, M.A.K. (2003/1969). “A brief sketch of systemic grammar”. Στο *On languages and linguistics*. Επιμ.: J.J. Webster. The collected works of M.A.K. Halliday, τ. 1. London: Continuum.

που επιλέχθηκαν σε αυτό το στοιχείο από το σύνολο των διαθέσιμων. Μια τέτοια περιγραφή δηλώνει ταυτοχρόνως και την σχέση του στοιχείου με άλλα: κατ' αναφορά προς την γραμματική, το *John threw the ball* σχετίζεται με τα *did John throw the ball?*, *the ball John threw*, *the ball was thrown by John* κτλ., τα οποία διαφέρουν από αυτό αλλά και συναμεταξύ τους μόνο ως προς κάποιες ιδιαίτερες επιλογές.

Τρίτον, δεν έχει γίνει ακόμη αναφορά στον όρο **δομή** και, πράγματι, την ενασχόλησή μας με την δομή την καθυστερούμε όσο περισσότερο γίνεται. Ως «δομή» μπορούμε να εκλάβουμε την αναπαράσταση ενός στοιχείου κατ' αναφορά προς τα συστατικά του, έχοντας κατά νου και την γραμμικότητα μιας τέτοιας αναπαράστασης: εάν πούμε ότι το *John threw the ball* «αποτελείται από» ένα υποκείμενο *John* και ένα κατηγορημα *threw the ball*, υπονοούμε ότι ένα εξ αυτών προηγείται του άλλου ή, τουλάχιστον, ότι η σχέση τους μπορεί να εκφραστεί ως γραμμική ακολουθία. Προφανώς, η περιγραφή μιας γλώσσας πρέπει σε κάποιο στάδιό της να συνυπολογίσει την διαδοχή σε πραγματικό χρόνο· το πρόβλημα είναι σε ποιο σημείο της περιγραφής να εισαχθεί η γραμμικότητα. Η γραμμική διευθέτηση των μερών μιας περιόδου δεν εμφανίζεται, εδώ, στην πλέον αφηρημένη αναπαράσταση της περιόδου αυτής· η δομή αντιμετωπίζεται ως μηχανισμός διά του οποίου ο ομιλητής πραγματώνει ή εκδηλώνει τις επιλογές που έχει πραγματοποιήσει. Η έννοια της πραγμάτωσης είναι γνώριμη στην γλωσσολογία εδώ και πολύ καιρό, όσο κι αν καλούνταν με διαφορετικά ονόματα· στην Αγγλική έχει κατά καιρούς ονομαστεί “*exponence*”, “*implementation*”, “*manifestation*”, καθώς και “*realization*”. Οι επιλογές που έχει κάνει ο ομιλητής **πραγματώνονται** ως δομές· και κάθε δομή έχει δύο εκφάνσεις, την παρενθέτηση και την ετικετογράφηση, έκαστη εκ των οποίων πρέπει να εξεταστεί.

Τέταρτο σημείο, επομένως, ότι έχουν χρησιμοποιηθεί δύο κύριοι τύποι παρενθέτησης στην γλωσσολογία, τους οποίους μπορούμε να ονομάσουμε «μέγιστη παρενθέτηση» και «ελάχιστη παρενθέτηση». Ο πρώτος τύπος είναι γνωστός ως ανάλυση σε «άμεσα συστατικά», ενώ ο δεύτερος έχει ονομαστεί ανάλυση σε «συστατικά στοιχειοσειράς» και συχνά συνδέεται με την αποτίμηση της δομής που καλείται «υποδοχέας και πληρωτής». Κατά την ελάχιστη παρενθέτηση εισάγουμε στην περιγραφή τα κατά το δυνατόν ελάχιστα επίπεδα: οι διακλαδώσεις του δένδρου είναι πολύ λιγότερες. Σε μια συστημική περιγραφή η παρενθέτηση είναι ελάχιστη για τρεις λόγους. Πρώτον, κάθε παρενθέτηση πέραν της απαιτούμενης είναι πλεοναστική, γιατί οι πληροφορίες που περιέχει είναι ανακτήσιμες από το συστημικό μέρος της περιγραφής: η λειτουργία της είναι να δείχνει πώς οι προτάσεις συνδέονται η μια με την άλλη, κάτι που επιτυγχάνεται κατ' αναφορά προς επιλογές. Δεύτερον, η σπουδαιότητα της παρενθέτησης έγκειται στο ότι ενδείχνει το σημείο όπου διατίθεται στον ομιλητή ένα νέο σύνολο επιλογών: έκαστος κόμβος αποτελεί το σημείο προέλευσης ενός συνόλου συστημάτων, οπότε κι εδώ ο καθοριστικός παράγοντας είναι η επιλογή. Τέλος, η μη ελάχιστη παρενθέτηση τείνει να πάσχει από εσωτερική αντίφαση. Η πρόταση *John threw the ball* με ελάχιστη

παρενθέτηση είναι δομή από τρία στοιχεία, αναπαράσταση της δομής της ως πραγμάτωση των επιλογών στην μεταβατικότητα: Δράστης, Διεργασία, Στόχος. Εάν, τώρα, εξετάσουμε την δομή της ως μηνύματος, έχοντας κατά νου μία από τις πιθανές αναγνώσεις, αυτή στην οποία το *the ball* σημαδεύεται διά επιτονισμού ως **νέα** πληροφορία και το *John threw* ως **δεδομένη**, η δομή της πρότασης θα περιέχει δύο συστατικά: Δεδομένο (*John threw*), Νέο (*the ball*): εάν ύστερα εισαγάγουμε άλλη μια διάσταση στην δομή, αυτήν του θέματος-ρήματος, θα χρειαστούμε τρίτη ανάλυση: Θέμα (*John*), Ρήμα (*threw the ball*), και πάλι διμερής αλλά με το διαμερισμό σε διαφορετικό σημείο. Κατά συνέπεια, ένα έκαστο στοιχείο μπορεί να έχει όχι μία αλλά πολλές δομές. Εφόσον μπορούν να υπάρχουν πολλές ταυτοχρόνως δομές υπερτιθέμενη η μία στην άλλη κατ' αυτόν τον τρόπο, η ελάχιστη παρενθέτηση είναι η πλέον ουδέτερη· στο προκείμενο παράδειγμα, ένα δένδρο βάσει της πρώτης παρενθέτησης αρκεί ως αναπαράσταση και των τριών δομών.

Πέμπτον, και πολύ σχετικό με το ανωτέρω, το ζήτημα της ετικετογράφησης. Δύο τρόποι ετικετογράφησης υπάρχουν: (1) κατά δομική λειτουργία, (2) κατά τάξη. Μια ετικετογράφηση κατά λειτουργία θα δείξει, για παράδειγμα, ότι η δομή είναι Δράστης-Διεργασία-Στόχος ή Θέμα-Ρήμα ή Τροποποιητής-κεφαλή, και ούτω καθεξής. Μια ετικετογράφηση κατά τάξη θα δείξει πράγματα όπως ονοματική φράση, ρηματική φράση, ουσιαστικό, ρήμα, επίθετο ή επίρρημα. Δεν είναι πάντοτε εμφανής η διαφορά μεταξύ των δύο. Βάσει της παρούσας γραμματικής είναι ερμηνεύσιμα κατ' αναφορά προς την υποκείμενη έννοια της επιλογής. Μια τάξη δηλώνει τις 'τώρα διαθέσιμες επιλογές'· για παράδειγμα, η ετικέτα «ονοματική φράση» σημαίνει ότι διατίθενται επιλογές 'ενικού'/πληθυντικού', 'αριθμήςιμου'/μετρήσιμου', 'ειδικού'/μη ειδικού', και ούτω καθεξής. Μια λειτουργία δηλώνει τις 'ήδη πραγματοποιημένες επιλογές', ήτοι η ετικέτα «υποκείμενο» σημαίνει ότι έχει επιλεγεί 'οριστική', η ετικέτα «στόχος» ότι έχει επιλεγεί 'μεταβατική', κτλ. Οπότε, οι δυο τύποι ετικετογράφησης αντιμετωπίζουν, ούτως ειπείν, με διαφορετικό τρόπο την έννοια της επιλογής. Αφότου η δομή είναι πλήρως προβλέψιμη, ως απορρέουσα από την συστημική αναπαράσταση, οι κυρίως χρησιμοποιούμενες ετικέτες εδώ είναι λειτουργικές. Η ανάλυση, όμως, της δομικής λειτουργίας είναι σύμπλοκη· στο *John threw the ball*, το *John* έχει την σύμπλοκη λειτουργία Δράστης και Δεδομένο και Θέμα και Υποκείμενο και πιθανώς κι άλλες ακόμη. Συνεπώς, το στοιχείο μιας δομής, το συστατικό, αποτελεί σύμπλεγμα δομικών λειτουργιών καθεμιά από τις οποίες αναπαριστά κάποια από τις επιλογές που έχει κάνει ο ομιλητής προσχεδιάζοντας την πρόταση αυτή.

Έκτον, αφότου η δομή θεωρείται ως η πραγμάτωση συστημικών επιλογών, η γραμματική πρέπει να ενδείχνει πώς οι επιμέρους επιλογές του ομιλητή πραγματώνονται στην δομή. Στις συστημικές επιλογές, όπως 'οριστική', 'προστακτική' κτλ., μπορούμε να προσαρτήσουμε μια δήλωση πραγμάτωσης που να δείχνει την συνεισφορά έκαστης επιλογής στην δομή της πρότασης: για παράδειγμα, η δήλωση πραγμάτωσης για την επιλογή **οριστική** θα ήταν «υπάρ-

χει υποκείμενο στην στοιχειοσειρά». Αυτές οι δηλώσεις εκλαμβάνονται ως δηλώσεις σχέσεων παρά ως κανόνες.

Μια δήλωση πραγμάτωσης μπορεί να λάβει διάφορες μορφές. Ορισμένες επιλογές πραγματώνονται διά της παρουσίας συγκεκριμένης λειτουργίας στην δομή, όπως η οριστική, ανωτέρω, ή η πραγμάτωση του *περιορισμένη* διά της παρουσίας της λειτουργίας 'δράστης'. Άλλες, όμως, επιλογές έχουν ως αποτέλεσμα την αντιστοίχιση δύο δομικών λειτουργιών με το ίδιο στοιχείο, την συγχώνευσή τους σε ένα μόνο στοιχείο. Για παράδειγμα, στο *John threw the ball*, ο *John* είναι Υποκείμενο αλλά και Δράστης (ο ορισμός του 'υποκειμένου' είναι πέρα από τα όρια της παρούσας συζήτησης, αλλά εδώ εκλαμβάνεται ως τροπική λειτουργία, της οποίας η θέση στην ακολουθία ποικίλλει συναρτήσει της επιλογής έγκλισης: δηλωτική *John threw*, ερωτηματική *did John throw*)· δεν είναι, όμως, αναγκαίο το Υποκείμενο και ο Δράστης να συμπίπτουν —θα μπορούσε να είχαμε την παθητική μορφή *the ball was thrown by John*, στην οποία το *the ball* είναι Υποκείμενο και, αντί για Δράστης, Στόχος. Πρέπει, κατά συνέπεια, να υπάρχει ιδιαίτερη επιλογή διά της οποίας ο ομιλητής αποφασίζει να συγχωνεύσει τους ρόλους του Δράστη και του Υποκειμένου: αυτή η επιλογή είναι η εργαστική. Η δήλωση πραγμάτωσης του γνωρίσματος 'εργαστική' ορίζει ότι Υποκείμενο και Δράστης συναποτελούν ένα μόνο στοιχείο. Υπάρχουν συνολικά πέντε τύποι δήλωσης πραγμάτωσης που χρειάζονται για την συσχέτιση της δομής των προτάσεων με τις πραγματοποιημένες επιλογές. Έτσι, μια πλήρης δομή είναι ακολουθία στοιχείων απαρτιζόμενων από λειτουργίες εκ των οποίων οποιαδήποτε μπορεί να εκτείνεται σε περισσότερα του ενός στοιχεία· είναι παρενθετημένη σε κάθε βαθμίδα και επιδέχεται αναδρομή, δηλαδή μια επιλογή να επιτρέπει την διά βρόχου επιστροφή σε προτεραιά επιλογή.

Τα έξι σημεία που πραγματεύτηκα εδώ μπορούν να συνοψιστούν ως ακολούθως. Πρώτον, η υποκείμενη έννοια στην γραμματική είναι η επιλογή, η οποία αναπαρίσταται διά της έννοιας του συστήματος, το οποίο είναι ένα σύνολο επιλογών μαζί μια συνθήκη εισόδου. Δεύτερον, η περιγραφή μιας πρότασης ή άλλου στοιχείου της γλώσσας λαμβάνει την μορφή της δήλωσης όσων επιλογών έχουν πραγματοποιηθεί σε αυτήν την πρόταση. Τρίτον, η δομική αναπαράσταση μιας πρότασης απορρέει, μέσω πραγμάτωσης, από την συστημική αναπαράσταση, οπότε η δεύτερη είναι πιο αφηρημένη ('βαθύτερη'). Τέταρτον, η δομική αναπαράσταση είναι ελαχίστως παρενθετημένη. Πέμπτον, η δομική ετικετογράφηση αφορά λειτουργίες και συστατικά, μιας και το στοιχείο της δομής είναι ένα σύμπλεγμα λειτουργιών που πραγματώνουν διαφορετικές επιλογές. Έκτον, η λειτουργική και δομική περιγραφή συσχετίζονται διά δηλώσεων πραγμάτωσης που δείχνουν την δομική συνεισφορά των επιλογών της γραμματικής.

Μετάφρασμα

Πρόλογος

Νωρίς στην νέα χιλιετία κι ενώ η δεύτερη έκδοση της ΕΛΓ ήδη διετίθετο προς πώληση για περίπου πέντε-έξι χρόνια, ερωτήθηκα από τους εκδότες εάν θα ήθελα να εξετάσω το ενδεχόμενο περαιτέρω αναθεωρήσεων και ετοιμασίας μιας τρίτης έκδοσης. Ένιωσα κάπως να πτοούμαι από αυτό το ενδεχόμενο. Είχα δουλέψει πολύ πρόθυμα στην ΕΛΓ2, επειδή υπήρχαν πλευρές της αρχικής έκδοσης που εμφανώς έχρηζαν αναθεώρησης, ενώ επιπλέον είχα ήδη έτοιμο μέρος του υλικού. Ετούτη την φορά, όμως, αν και αναμφίβολά το βιβλίο θα μπορούσε να ενημερωθεί περαιτέρω και να βελτιωθεί, δεν ήμουν σίγουρος εάν είχα την απαιτούμενη ενέργεια ή ειδίκευση για την εκπόνηση μιας ΕΛΓ3.

Η προφανής λύση ήταν η συνεργασία και το προφανές άτομο για συνεργασία ήταν ο Christian Matthiessen, εάν το ήθελε και εάν μπορούσε να βρει τον απαιτούμενο χρόνο. Τελικά και το ήθελε και χρόνο βρήκε.

Επί τω έργω, αν και συνεισέφερα κάμποσες ενότητες στην αναθεώρηση, ο κύριος όγκος της δουλειάς έγινε από τον Christian. Το αποτέλεσμα βρίσκεται κάπου μεταξύ αναθεώρησης και νέου βιβλίου. Δόθηκε περισσότερη έμφαση στα δίκτυα συστημάτων που διατρέχουν την γραμματική, ενώ περιλαμβάνονται και πολύ περισσότερα παραδείγματα κειμένων, μιας και το συστημικό λειτουργικό μοντέλο έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως στην ανάλυση του λόγου. Αναπόφευκτα, λοιπόν, το βιβλίο είναι ογκωδέστερο από όσο προηγουμένως. Ελπίζω αυτό να μην το καθιστά εξαιρετικά δύσκολο στην μεταφορά! Εξακολουθεί να είναι (όπως είπα και για την πρώτη έκδοση) μια σύντομη εισαγωγή, δεδομένου του πλούτου και της περιπλοκότητας αυτού στο οποίο εισάγει, ήτοι της γραμματικής μιας ανθρώπινης γλώσσας.

M.A.K. Halliday

Το πρώτο κεφάλαιο έχει σχεδόν όλο γραφεί εκ νέου, ξεκινώντας από το μοτίβο της χρήσης της γραμματικής για την ανάλυση κειμένου και στην συνέχεια εισαγάγοντας τις θεμελιώδεις θεωρητικές έννοιες που απαρτίζουν την 'αρχιτεκτονική' της γλώσσας: άξονας, διαστρωμάτωση, στιγμογράφηση, μεταλειτουργία, σύνθεση. Η έννοια της συστατικότητας (συνταγματική σύνθεση), την οποία προηγουμένως χρησιμοποιούσαμε ως σημείο εισόδου στην γραμματική, υποχωρεί κάπως στην παρούσα έκδοση. Τα Κεφάλαια 3 και 4 έχουν υποστεί 'συγύρισμα' και επέκταση, ενώ το Κεφάλαιο 5 έχει ξαναγραφεί σε μεγάλο βαθμό, ώστε οι ιδιαιτέρως περίπλοκες απόψεις της μεταβατικότητας να καταστούν πιο βατές και να παράσχουν πρόσθετη υποστήριξη για την ανάλυση κειμένου. Το Κεφάλαιο 7 έχει αναθεωρηθεί εκτενώς και περιλαμβάνει περισσότερη ύλη για την σχέση ανάμεσα στο σύμπλεγμα προτάσεων και την

ρητορική-σχετιστική οργάνωση του κειμένου και αυτό που ονομαζόταν «προσθήκη στο Κεφάλαιο 7» έγινε Κεφάλαιο 8, γιατί το Κεφάλαιο 8, στην αρχική του μορφή, απαλείφθηκε, αφού το περιεχόμενό του ενσωματώθηκε στα κεφάλαια με τα οποία σχετίζεται (Κεφάλαια 1, 3, 4 και 7). Το Κεφάλαιο 9 εξακολουθεί να πραγματεύεται την συνοχή, αλλά έχει διευρυνθεί ώστε να συμπεριλαμβάνει μια συζήτηση περί στιγμογραφικών σχημάτων εν γένει στο κείμενο και η παρουσίαση των υποσυστημάτων της συνοχής έχει αναδιοργανωθεί ώστε πλέον να ξεκινά με την σύζευξη, προκειμένου να επισημαίνει την σύνδεση με την προτασιακή σύμπλεξη στην γραμματική και την ρητορική-σχετιστική οργάνωση στην σημασιολογία του λόγου.

Σε όλα τα κεφάλαια έχουμε προσπαθήσει, εντός του διαθέσιμου χώρου, να μεταδώσουμε μίαν αίσθηση περί του πώς η γραμματική δημιουργεί σημασίες στο γραπτό και προφορικό κείμενο, υποδειγματίζοντας τις διακριτές συνεισφορές των διαφορετικών επιλογών εντός συγκεκριμένου συστήματος. Αυτό είναι ένα βήμα προς την κατεύθυνση της υπερτόνισης της σχέσης μεταξύ γραμματικής και σημασιολογίας του λόγου· αλλά τα κείμενα αναπόφευκτα καταλαμβάνουν αρκετό χώρο, οπότε αναγκαστήκαμε να αφαιρέσουμε κάμποσα από τα παραδείγματα που είχαμε αρχικώς συμπεριλάβει. Αυτά θα παρουσιαστούν σε άλλες δημοσιεύσεις ή θα προστεθούν σε ένα νέο ιστότοπο που σχεδιάζουμε ως βοήθημα στην ΕΛΓ.

Αυτό το διαδικτυακό βοήθημα στην ΕΛΓ θα μας επιτρέψει να διαθέσουμε ορισμένο υλικό από την ΕΛΓ2 το οποίο δεν μπορέσαμε να συμπεριλάβουμε στην παρούσα έκδοση. Αλλά επίσης θα παρέχει νέο υλικό, συμπεριλαμβανομένων περισσότερων παραδειγμάτων κειμένου (προφορικού και γραπτού) και περισσότερης συζήτησης συγκεκριμένων ζητημάτων.

M.A.K. Halliday & Christian M.I.M. Matthiessen

1 Η αρχιτεκτονική της γλώσσας

1.1 Κείμενο και γραμματική

Όταν οι άνθρωποι μιλούν ή γράφουν, παράγουν κείμενο. Ο όρος «κείμενο» αναφέρεται σε κάθε στιγμιότυπο της γλώσσας, ανεξαρτήτως μέσου, το οποίο μπορεί να εν-νοήσει όποιος γνωρίζει την γλώσσα (πβ. Halliday & Hasan, 1976: Κεφάλαιο 1). Για τους γραμματικούς το κείμενο αποτελεί φαινόμενο πλούσιο και πολυσχιδές, που «σημαίνει» με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και που μπορεί να διερευνηθεί από πολλές διαφορετικές οπτικές γωνίες. Ωστόσο, μπορούμε να διακρίνουμε δύο κύριες οπτικές γωνίες: η πρώτη εστιάζει στο κείμενο ως αυτοτελές αντικείμενο· η δεύτερη εστιάζει στο κείμενο ως εργαλείο διερεύνησης κάτι άλλου. Εστιάζοντας στο κείμενο ως αντικείμενο, ένας γραμματικός μπορεί να θέτει ερωτήσεις σαν τις ακόλουθες: Γιατί το κείμενο σημαίνει ό,τι σημαίνει (για μένα ή για οποιονδήποτε άλλον); Γιατί έχει την αξία που έχει; Εστιάζοντας στο κείμενο ως εργαλείο, ο γραμματικός μπορεί να διερωτάται τι αποκαλύπτει το κείμενο για το σύστημα της γλώσσας στην οποία είναι ομιλημένο ή γραμμένο. Αυτές οι δυο προοπτικές σαφώς και είναι συμπληρωματικές: δεν μπορούμε να εξηγήσουμε γιατί ένα κείμενο σημαίνει ό,τι σημαίνει, δεδομένων των διαφορετικών ερμηνειών και αξιών που μπορεί να του δοθούν, παρά μόνο συσχετίζοντας το με το γλωσσικό σύστημα ως όλον· παρομοίως, δεν μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε ως παράθυρο προς το σύστημα παρά μόνο αν καταλάβουμε τι σημαίνει και γιατί. Σε καθεμιά από αυτές τις περιπτώσεις, όμως, το κείμενο έχει διαφορετικό καθεστώς, αφού στην μια αντιμετωπίζεται ως **τεχνούργημα** και στην άλλη ως **δείγμα**.

Το κείμενο καθαυτό μπορεί να αντέξει στον χρόνο ή να είναι εφήμερο, να είναι βαρυσήμαντο ή αδιάφορο, να χαραχθεί στις μνήμες ή να ξεχαστεί γρήγορα. Ιδού τρία παραδείγματα κειμένου στην Αγγλική:

Κείμενο 1-1

Today all of us do, by our presence here, and by our celebrations in other parts of our country and the world, confer glory and hope to newborn liberty.

Out of the experience of an extraordinary human disaster that lasted too long, must be born a society of which all humanity will be proud. Our daily deeds as ordinary South Africans must produce an actual South African reality that will reinforce humanity's belief in justice, strengthen its confidence in the nobility of the human soul and sustain all our hopes for a glorious life for all.

All this we owe both to ourselves and to the peoples of the world who are so well represented here today.

Κείμενο 1-2

Cold power is the ideal brand for any family.

We understand that there is more than one thing you want to achieve out of every wash load.

As such, we have developed a formula capable of achieving a wide range of benefits for all types of wash.

Κείμενο 1-3

'And we've been trying different places around the island that — em, a couple of years ago we got on to this place called the Surai in East Bali and we just go back there now every time. It is —'

'Oh I've heard about this.'

'Have you heard about it? Oh.'

'Friends have been there.'

'It is the most wonderful wonderful place. Fabulous.'

Το κείμενο 1-3 είναι ένα αυθόρμητο προφορικό κείμενο, το οποίο μπορέσαμε να μεταφέρουμε σε γραπτή μορφή επειδή το είχαμε ηχογραφήσει σε κασέτα. Το κείμενο 1-2 είναι ένα γραπτό κείμενο, το οποίο θα μπορούσαμε (εάν θέλαμε) να διαβάσουμε μεγαλοφώνως. Το κείμενο 1-1 είναι πιο περίπλοκο: πιθανώς συντάχθηκε γραπτώς, ίσως με κάποιες πρόβες εκφώνησης· αλλά γράφτηκε με σκοπό να εκφωνηθεί και μάλιστα να εκφωνηθεί σε μια εξόχως σπουδαία δημόσια εκδήλωση (στην εναρκτήρια ομιλία του Νέλσον Μαντέλα ως Προέδρου, στις 10 Μαΐου 1994).

Όταν οι γραμματικοί λένε ότι από την δική τους σκοπιά όλα τα κείμενα είναι ίσα, τα έχουν κατά νου ως δείγματα. Εάν μας ενδιαφέρει να εξηγήσουμε την γραμματική της Αγγλικής, όλα τα ανωτέρω κείμενα εμφανίζουν πλήθος γραμματικά γνωρίσματα της γλώσσας, εντός λειτουργικών περικειμένων πλήρων σημασίας, όλα χρήζοντα ίσης αντιμετώπισης. Εάν πάλι τα δούμε ως δείγματα, αυτά τα κείμενα κάθε άλλο παρά ίσα είναι. Το κείμενο 1-1 σηματοδότησε μια σπουδαία στιγμή στην σύγχρονη ανθρώπινη ιστορία και ίσως έχει αφήσει το στίγμα του στην γλώσσα όπως μόνο λίγα κείμενα υψηλής αξίας είναι προορισμένα να πράττουν. Αλλά κι εδώ ξανά υπάρχει συμπληρωματικότητα. Το κείμενο 1-1 κρίνεται ως υψηλής αξίας διότι καταλαβαίνουμε και κείμενα όπως το 1-2 και το 1-3· δεν τα συγκρίνουμε, βέβαια, αλλά έκαστο κείμενο αντλεί την σημασία του επιλέγοντας από τους ίδιους σημογόνους πόρους. Αυτό που διακρίνει έκαστο κείμενο είναι ο τρόπος αξιοποίησης αυτών των πόρων.

Στόχος μας στο παρόν βιβλίο είναι να περιγράψουμε και να εξηγήσουμε τους σημογόνους πόρους της σύγχρονης Αγγλικής με όση λεπτομέρεια μάς επιτρέπει ένας μεσαίου μεγέθους τόμος. Όταν αποφασίζαμε ποια μέρη της γραμματικής να καλύψουμε και πόσο βαθιά να υπεισέλθουμε στην συζήτηση της θεωρίας, είχαμε κατά νου όσους θέλουν να χρησιμοποιήσουν την γραμματική τους γνώση για την ανάλυση και την ερμηνεία κειμένων. Αυτό με την σειρά του σημαίνει αναγνώριση του ότι τα περιβάλλοντα για την ανάλυση του λόγου είναι πολυάριθμα και ποικίλα —εκπαιδευτικά, κοινωνικά, λογοτεχνικά, πολιτικά, νομικά, κλινικά και ούτω καθεξής— και ότι σε όλα τους το κείμενο μπορεί να αναλυθεί ως δείγμα ή τεχνούργημα ή και τα δύο («δείγμα» εδώ μπορεί να σημαίνει δείγμα μιας ιδιαίτερης λειτουργικής ποικιλίας, ενός **καταστασιακού ιδιώματος**, όπως ‘νομική Αγγλική’). Κοινό όλων αυτών των επιδιώξεων είναι ότι πρέπει να θεμελιώνονται σε μια αποτίμηση της γραμματικής συνεκτική, εξαντλητική και πολυδιάστατη. Λέγοντας αυτό δεν εννοούμε τίποτε λιγότερο από το ότι το μοντέλο της γραμματικής —η **γραμματικολογία**— οφείλει να είναι εξίσου πλούσιο με την ίδια την γραμματική (Halliday, 1984β· 1996). Εάν η αποτίμηση φαίνεται περίπλοκη, τότε η γραμματική είναι περίπλοκη —και αυτό επιβάλλεται, ώστε να εκπληρώνει όλα όσα την βάζουμε να κάνει για μας. Μακροπρόθεσμα δεν ωφελεί κανέναν να προσποιηθούμε ότι η **σημείωση** —η δημιουργία και κατανόηση της σημασίας— είναι υπόθεση απλούστερη από όσο πραγματικά είναι.

1.1.1 Συστατικότητα: (1) φωνολογική

Ίσως η πλέον παρατηρήσιμη διάσταση της γλώσσας είναι η συστατική της δομή, γνωστή ως ‘συστατικότητα’. Εάν ακούσουμε οποιοδήποτε από τα ανωτέρω κείμενα —ή οποιοδήποτε άλλο— στην προφορική του μορφή θα αντιληφθούμε συνεχή μελωδία με ανοδικό και καθοδικό τονικό ύψος και ορισμένες στιγμές προεκβολής που σηματοδοτούνται είτε διά σχετικά ταχέων μεταβολών τονικού ύψους είτε διά παρατεταμένης διατήρησης ενός τονικού ύψους. Αυτές οι στιγμές προεκβολής ορίζουν ένα μελωδικό απόσπασμα —μια μελωδική μονάδα, έναν **στίχο**· και μέσα σε αυτήν την μελωδική πρόοδο μπορούμε να διακρίνουμε ένα λίγο-πολύ κανονικό χτύπο, που ορίζει μια ρυθμική μονάδα, έναν **πόδα**. Ίσως μπορούμε να αναγνωρίσουμε ότι ο ‘στίχος’ και ο ‘πόδας’ των παραδοσιακών μας ποιητικών μέτρων είναι απλώς κανονικοποιημένες εκδοχές αυτών των ιδιοτήτων της κοινής ομιλίας.

Έκαστος πόδας, με την σειρά του, αποτελείται από **συλλαβές** και έκαστη συλλαβή αποτελείται από δυο μέρη, ένα εκ των οποίων τής επιτρέπει να ομοιοκαταληκτεί. Αυτό το ομοιοκατάληκτο τεμάχιο καλείται **ρίμα**· το τεμάχιο που προηγείται της ρίμας και στο οποίο αυτή είναι προσκολλημένη καλείται **έμβαση**. Η έμβαση και η ρίμα μπορούν αμφότερες να αναλυθούν περαιτέρω ως ακολουθίες συμφώνων και φωνηέντων —συμφωνικών και φωνηεντικών **φωνημάτων**, με τεχνικούς όρους.

Η εκφορά της ομιλίας είναι συνεχής· σταματάμε πού και πού για να πάρουμε ανάσα ή διστάζουμε από αβεβαιότητα πριν την επιλογή μιας λέξης, αλλά παύσεις σαν αυτές δεν επηρεάζουν την σύνολη κατασκευή. Καμιά από αυτές τις μονάδες —μελωδικός στίχος (ή ‘τονική ομάδα’), πόδας (ή ‘ρυθμική ομάδα’), συλλαβή ή φώνημα— δεν έχει σαφή όρια, καθορισμένα χρονικά σημεία έναρξης και λήξης. Ωστόσο, μπορούμε να ακούσουμε τα σχήματα της φωνής κατά την ομιλία. Υπάρχει κάποιας μορφής διάταξη εδώ την οποία μπορούμε να ονομάσουμε **συστατικότητα**, κατά την οποία οι μεγαλύτερες μονάδες αποτελούνται από μικρότερες: στίχος από πόδες, πόδας από συλλαβές, συλλαβή από ακολουθίες φωνημάτων (ίσως, ενδιάμεσα, να υπάρχει και ‘υπο-συλλαβή’). Μια τέτοια ιεραρχία μονάδων, με σχέσεις συστατικές, καλείται **κλίμακα βαθμίδων** και έκαστο σκαλοπάτι καλείται **βαθμίδα** (πβ. Halliday, 1961).

Αυτό που βήμα προς βήμα σχηματίσαμε εδώ είναι η κλίμακα βαθμίδων του φθογγικού συστήματος της Αγγλικής: η **φωνολογική** κλίμακα βαθμίδων. Κάθε γλώσσα διαθέτει φωνολογική κλίμακα βαθμίδων, αλλά υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση και ποικιλότητα στον τρόπο οργάνωσης της συστατικότητας καθεμιάς (πβ. Halliday 1992γ, για την Μανδαρινική), τόσο στην κατασκευή των συλλαβών όσο και στα ρυθμικά και μελωδικά σχήματα, καθώς και στον τρόπο συνένωσης των διαφορετικών μεταβλητών σε ένα λειτουργικό όλον. Μπορούμε να καταλάβουμε πολλά για τον τρόπο οργάνωσης των φθόγγων της Αγγλικής όταν αναλύουμε ‘ρίμες του νηπιαγωγείου’, μιας και έχουν εξελιχθεί ώστε να εμφανίζουν τα σχήματα στην πιο κανονικοποιημένη τους μορφή. Ας λάβουμε το *Little Miss Muffet* ως παράδειγμα (σχήμα 1-1).*

	πόδας			πόδας			πόδας			πόδας		
	συλλ.	συλλ.	συλλ.	συλλ.	συλλ.	συλλ.	συλλ.	συλλ.	συλλ.	συλλ.	συλλ.	συλλ.
στίχος	Lit	tle	Miss	Muf	fet		sat	on	a	tuf	fet	
στίχος	Eat	ing	her	curds	and		whey					There
στίχος	came	a	big	spi	der	which	sat	down	be	side	her	And
στίχος	frigh	tened	Miss	Muf	fet	a	way					

Σχήμα 1-1: Παράδειγμα φωνολογικής συστατικότητας

Θα πούμε περισσότερα περί φωνολογίας στην Ενότητα 1.2, παρακάτω. Εντωμεταξύ, ας στραφούμε στην έννοια της συστατικότητας στην γραφή.

* Οι ρίμες του νηπιαγωγείου παρατίθενται όπως δίνονται από τους Iona και Peter Opie στο *The Oxford Dictionary of Nursery Rhymes*.

1.1.2 Συστατικότητα: (2) γραφολογική

Καθώς τα συστήματα γραφής εξελίσσονταν, σταδιακά έφτασαν να υποδειγματίζουν την συστατική ιεραρχία της προφορικής γλώσσας, αναπτύσσοντας δική τους κλίμακα βαθμίδων. Έτσι, στην γραφή της σύγχρονης Αγγλικής έχουμε την **περίοδο** (ξεκινά με κεφαλαίο και λήγει με τελεία), την **υποπερίοδο** (οριοθετείται με κάποιο διάμεσο σημείο στίξης: άνω-κάτω τελεία, άνω τελεία ή κόμμα), την **λέξη** (οριοθετείται με διαστήματα) και το **γράμμα**. Το σχήμα 1-2 δείχνει το ίδιο κείμενο με συμβατική ορθογραφική μορφή.

		λέξη	λέξη	λέξη	λέξη	λέξη	λέξη	λέξη
περίοδος	υποπερίοδος	Little	Miss	Muffet	sat	on	a	tuffet,
	υποπερίοδος	eating	her	curds	and	whey.		
περίοδος	υποπερίοδος	There	came	a	big	spider,		
	υποπερίοδος	which	sat	down	beside	her,		
	υποπερίοδος	and	frightened	Miss	Muffet	away		

Σχήμα 1-2: Παράδειγμα γραφολογικής συστατικότητας

Η συστατική δομή αναπαρίσταται με συνδυασμό **ορθογράφησης** (συνδυασμός γραμμάτων για σχηματισμό λέξεων) και **στίξης** (χρήση ειδικών σημαδιών και κεφαλαίων γραμμάτων για οριοθέτηση μονάδων· πβ. Halliday, 1985). Το σύστημα είναι περιπλοκότερο από όσο φαίνεται εδώ, υπό τρεις απόψεις: (1) τα όρια των λέξεων είναι κάπως ασαφή, ενώ υπάρχει και ειδικό σημείο στίξης, το ενωτικό, που χρησιμοποιείται για σημείωση της αβεβαιότητας, όπως στα *frying pan, fryngpan, fryng-pan*· (2) υπάρχει μία ακόμη βαθμίδα στην ιεραρχία των υποπεριόδων, αφού άνω-κάτω τελεία και η άνω τελεία αναπαριστούν μονάδα ανώτερη από αυτήν που οριοθετείται με κόμμα· (3) υπάρχει τουλάχιστον μία βαθμίδα ανώτερη της περιόδου, η παράγραφος. Αν και δεν επηρεάζεται η αρχή της γραφολογικής συστατικότητας, τίθεται το ερώτημα γιατί αναπτύχθηκαν αυτές οι περαιτέρω περιπλοκές.

Η απλή απάντηση είναι ότι αναπτύχθηκαν επειδή η γραφή δεν αναπαριστά τους φθόγους της ομιλίας. Όλα τα συστήματα γραφής σχετίζονται με το φθογγικό σύστημα της γλώσσας συστηματικά παρά τυχαία (η ακριβής σχέση μεταξύ των δύο ποικίλλει από γλώσσα σε γλώσσα), μα η σχέση αυτή είναι έμμεση. Υπάρχει ένα ακόμη επίπεδο οργάνωσης της γλώσσας στο οποίο το φθογγικό σύστημα και το σύστημα της γραφής συσχετίζονται: το επίπεδο της **διατύπωσης**, η 'λεξικογραμματική'. (Κάποιες φορές θα γράφουμε απλώς «γραμματική» όπως στον τίτλο του παρόντος βιβλίου, αλλά είναι σημαντικό να διευκρινίσουμε εξ αρχής ότι η γραμματική και το λεξιλόγιο δεν αποτελούν ξεχωριστά συστατικά της γλώσσας —είναι απλώς τα άκρα ενός μόνου συνεχούς.) Το φθογγικό σύστημα και το σύστημα

γραφής είναι οι δυο τρόποι **έκφρασης** με τους οποίους η λεξικογραμματική μιας γλώσσας αναπαρίσταται ή (με τεχνικούς όρους) **πραγματώνεται**.

Εφόσον η γλώσσα εξελίχθηκε ως ομιλία στην ζωή του ανθρώπινου είδους, όλα τα συστήματα γραφής είναι ιστορικά παρασιτικά στην προφορική γλώσσα και, εφόσον η γλώσσα αναπτύσσεται ως ομιλία, στην ζωή των ατόμων χωρίς προβλήματα ακοής, η εξάρτηση αυτή διαρκώς αναδιαδραματίζεται. Ακόμη και των κωφών η πρώτη γλώσσα, που χρησιμοποιεί την οπτική οδό, δεν συνιστά γραφή: η νοηματική προσιδιάζει περισσότερο στην προφορική παρά στην γραπτή γλώσσα. Καθώς, όμως, τα συστήματα γραφής εξελίσσονται και καθώς το παιδί, μεγαλώνοντας, τα κυριεύει και τα χρησιμοποιεί, αυτά αποκτούν ύπαρξη δική τους και συνδέονται με την διατύπωση της γλώσσας άμεσα παρά μέσω του ήχου, φαινόμενο που εμπεδώνεται από την λειτουργική συμπληρωματικότητα ανάμεσα στην ομιλία και την γραφή. Η γραφή εξελίχθηκε εντός των δικών της ιδιαίτερων λειτουργικών περικειμένων, αυτών της καταστιχογραφίας και της διοίκησης κατά την πρώτη εξέλιξη των ‘πολιτισμών’ – ποτέ δεν επρόκειτο απλώς για ‘καταγεγραμμένη ομιλία’ – , ενώ γραφή και ομιλία συνέχισαν (τουλάχιστον μέχρις ότου σημειώθηκαν κάποιες πρόσφατες τεχνολογικές πρόοδοι) να καταλαμβάνουν συμπληρωματικούς τομείς.

Ας δούμε τώρα, παραμένοντας στα πλαίσια της συστατικότητας ως μεθόδου διερεύνησης του τρόπου οργάνωσης της γλώσσας, το φαινόμενο της συστατικότητας στην λεξικογραμματική. Αυτό θα μας βοηθήσει να εξηγήσουμε τις αρχές που διέπουν αυτού του είδους την ιεραρχική κατασκευή και να καταλάβουμε τι κοινό υπάρχει ανάμεσα σε διαφορετικές εκδηλώσεις της (όπως η μελωδική μονάδα της ομιλίας, ο στίχος της έμμετρης ποίησης και η υποπερίοδος του γραπτού κειμένου).

1.1.3 Συστατικότητα: (3) λεξικογραμματική

Ας κοιτάξουμε το *Little Miss Muffet* άλλη μία φορά. Η στίξη του κειμένου, στην προηγούμενη ενότητα, έδειχνε ξεκάθαρα την γραφολογική του σύσταση: τις περιόδους, τις υποπεριόδους και τις λέξεις του. Όταν αναλύουμε το ίδιο κείμενο σε γραμματικά συστατικά (σχήμα 1-3), βρίσκουμε μεγάλο βαθμό αντιστοιχίας ανάμεσα στις ανώτερες μονάδες: κάθε γραπτή περίοδος αντιστοιχεί σε ένα **σύμπλεγμα προτάσεων** και κάθε υποπερίοδος σε μια **πρόταση**. Προφανώς δεν πρόκειται για σύμπτωση, αφού τα δυο σύνολα μονάδων σχετίζονται μεταξύ τους.

		ομάδα λέξεων	ομάδα λέξεων	ομάδα λέξεων	ομάδα λέξεων
σύμπλεγμα προτάσεων	πρόταση	little miss muffet	sat	on	a tuffet
	πρόταση	eating	her curds and whey		
σύμπλεγμα προτάσεων	πρόταση	there	came	a big spider	
	πρόταση	which	sat down	beside	her
	πρόταση	and	frightened	miss muffet	away

Σχήμα 1-3: Παράδειγμα γραμματικής συστατικότητας

Ωστόσο, δεν ταυτίζονται, οπότε η αντιστοιχία αυτή δεν θα ισχύει πάντα. Το *Little Miss Muffet* εξελίχθηκε ως προφορικό κείμενο, οπότε, όταν κάποιος αποφάσισε να το καταγράψει, χρησιμοποίησε τα σημεία στίξης σύμφωνα με τη γραμματική. Στο κείμενο του Νέλσον Μαντέλα, από την άλλη, η πρώτη περίοδος αντιστοιχεί σε μία μόνο πρόταση, αλλά έχει γραφτεί υπό τη μορφή πέντε υποπεριόδων. Σε αυτήν την περίπτωση η στίξη αποκαλύπτει περισσότερα για την φωνολογική δομή (την διαίρεση σε τονικές ομάδες) παρά για την γραμματική. Δεν είναι κάτι ασυνήθιστο: πολλοί συγγραφείς προτιμούν την φωνολογική παρά την γραμματική στίξη —ή μια μίξη των δύο. Επίσης, υπάρχουν πολλά είδη γραπτού κειμένου που χωρίζονται με προσεκτική στίξη σε περιόδους και υποπεριόδους (με τελείες, άνω-κάτω τελείες και κόμματα), έστω κι αν δεν περιέχουν ούτε προτάσεις ούτε συμπλέγματα προτάσεων, όπως το ακόλουθο.

Κείμενο 1-4

CLASSIFIED RATES

£5.10 per line (average six words per line); display £12 per single column centimetre; box numbers £5.

Discounts: 20 per cent for four insertions; 30 per cent for eight insertions; 50 per cent for twelve insertions. Prices do not include VAT.

London Review of Books, 20 Little Russell Street, London WC1A 2HN

Πολλές φορές είναι αβέβαιο εάν κάποιος, μιλώντας για γραμματική, αναφέρεται σε γραφολογικές ή γραμματικές μονάδες. Προς αποφυγήν της σύγχυσης αυτής θα μεταχειριζόμαστε διαφορετικά ονόματα (όπως πλέον συνηθίζεται στην συστημική-λειτουργική γραμματική). Θα χρησιμοποιούμε τους όρους **περίοδος** και **υποπερίοδος** μόνο για τις ορθογραφικές μονάδες. Όταν αναφερόμαστε στην γραμματική θα χρησιμοποιούμε τον όρο **πρόταση**. Όταν συνδέονται προτάσεις με γραμματικά μέσα, προκύπτει ένα **σύμπλεγμα προτάσεων** (έκαστο σημείο σύνδεσης εντός του συμπλέγματος μπορεί να καλείται **προτασιακός δεσμός**).

Κάτω από την πρόταση, η κατάσταση είναι κάπως διαφορετική. Στην γραφή, οι υποπερίοδοι αποτελούνται από λέξεις —δεν υπάρχει γραπτή μονάδα μεταξύ τους. Η λέξη είναι επίσης μονάδα γραμματική και θα εξακολουθήσουμε να χρησιμοποιούμε τον ίδιο όρο για αμφότερες τις έννοιες, επειδή η σχέση μεταξύ τους είναι αρκούντως στενή (αμφότερες κατηγορίες, ορθογραφική και γραμματική λέξη, είναι εξίσου ασαφείς!). Στην γραμματική, όμως, η πρόταση δεν αποτελείται από λέξεις· αποτελείται ή από φράσεις ή από ομάδες λέξεων τις οποίες, εφεξής, θα καλούμε απλώς **ομάδες**). (Δεν έχουμε δώσει παραδείγματα φράσεων για το *Little Miss Muffet*: περιέχει δύο: *on a tuffet* και *beside her*. Για την σημαντική διαφορά μεταξύ ομάδας και φράσης, βλ. Ενότητα 6.1, σ. 309.) Στην γραμματική, η λέξη λειτουργεί ως συστατικό της ομάδας.

Οι λέξεις έχουν και αυτές συστατικά, τα **μορφήματα**, τα όρια των οποίων δεν σημειώνονται από το σύστημα της γραφής· ενίοτε μπορούν να ταυτιστούν ως τα τμήματα γραπτής λέξης (π.χ. *eat + ing, curd + s, frighten + ed*) ή να αναγνωριστούν ως ίχνη της ιστορίας της (οι λέξεις *beside* και *away* αρχικά αποτελούνταν από δύο μορφήματα). Στο παρόν βιβλίο δεν θα καταπιαστούμε συστηματικά με την μορφολογία της λέξης (βλ. Matthiessen & Halliday, υπό έκδ.), αν και είναι διαφωτιστική για τα όρια της συστατικής δομής στην γλώσσα (από όπου προκύπτουν και τα προβλήματα κατά την προσπάθεια εξήγησης όλης της γραμματικής με όρους συστατικότητας). Οι γραμματικοί κάποτε ανησυχούσαν πολύ για το αν λέξεις όπως *sat* και *came* έπρεπε να αναλυθούν ως αποτελούμενες από δύο μορφήματα (*sit/come* συν ένα αφηρημένο μόρφημα ‘παρελθόν’ που πραγματώνεται ως αλλαγή φωνήεντος)· αλλά αυτό είναι πρόβλημα που δημιουργείται από την θεωρία. Η σύνθεση αποτελεί σημαντικό πόρο σημογονίας (παραγωγής σημασίας), αλλά δεν πρέπει να της επιτρέψουμε να κυριαρχήσει στην γραμματική μας σκέψη.

Ας συνοψίσουμε τώρα τις πέντε αρχές της λεξικογραμματικής συστατικότητας.

1. **Κλίμακα βαθμίδων** υπάρχει στην γραμματική κάθε γλώσσας. Αυτή της Αγγλικής (που είναι τυπική πολλών γλωσσών)* μπορεί να αναπαρασταθεί ως εξής:
 - πρόταση
 - φράση/ομάδα
 - λέξη
 - μόρφημα
2. Έκαστη βαθμίδα αποτελείται από μία ή περισσότερες μονάδες της αμέσως χαμηλότερης. Για παράδειγμα, το *Come!* είναι πρόταση αποτελούμενη από μία ομάδα αποτελούμενη από μία λέξη αποτελούμενη από ένα μόρφημα.[†]
3. Μονάδες κάθε βαθμίδας μπορούν να σχηματίζουν **συμπλέγματα**: όχι μόνο συμπλέγματα προτάσεων αλλά και συμπλέγματα φράσεων, συμπλέγματα ομάδων, συμπλέγ-

* Οι γλώσσες, ωστόσο, ποικίλουν ως προς τον καταμερισμό γραμματικής εργασίας μεταξύ των βαθμίδων. Συγκεκριμένα, ορισμένες γλώσσες επιτελούν σχετικά περισσότερο γραμματικό έργο στην βαθμίδα της ομάδας (και της πρότασης), ενώ άλλες επιτελούν σχετικά περισσότερο έργο στην βαθμίδα της λέξης. Έτσι, για παράδειγμα, η Ιαπωνική, η Τουρκική και η Ινουιτική επιτελούν σχετικά περισσότερο έργο στην βαθμίδα της λέξης, ενώ, για παράδειγμα, η Ταϊλανδική, η Κινεζική και η Βιετναμική επιτελούν σχετικά περισσότερο έργο στην βαθμίδα της ομάδας. Για παράδειγμα, ρηματικά προσφύματα που λειτουργούν στην βαθμίδα της λέξης σε μια γλώσσα μπορεί να αντιστοιχούν σε βοηθητικά ρήματα που λειτουργούν στην βαθμίδα της ομάδας σε μια δεύτερη ή ακόμη και σε τροπικά μόρια που λειτουργούν στην βαθμίδα της πρότασης σε μια τρίτη. Αυτός ο καταμερισμός της γραμματικής εργασίας κατά μήκος της κλίμακας βαθμίδων ενδέχεται να αλλάξει με την πάροδο του χρόνου, καθώς η γλώσσα εξελίσσεται: υπάρχει έντονη τάση τα στοιχεία των ανώτερων βαθμίδων να υπο-βαθμίζονται, όπως όταν αντωνυμίες και βοηθητικά ρήματα χάνουν το καθεστώς τους ως ελεύθερες λέξεις και σταδιακά τρέπονται σε δεσμευμένα ρηματικά προσφύματα.

[†] Δεν πρόκειται για αυθαίρετο ‘κανόνα’. Είναι αυτό που εξηγεί ότι ένα τέτοιο στιγμιότυπο επιλέγει ταυτόχρονα σε συστήματα όλων των βαθμίδων: Το *Come!* είναι ‘προστακτική’ (όχι ‘οριστική’) και ‘θετική’ (όχι ‘αρνητική’) ρηματική ομάδα, βασικός (όχι παράγωγος) τύπος του ρήματος (λέξη).

ματα λέξεων, ακόμα και συμπλέγματα μορφημάτων μπορούν να δημιουργηθούν με τους ίδιους γραμματικούς πόρους.

4. Υπάρχει δυνατότητα **μεταβάθμισης**, δηλαδή μια μονάδα να υποβαθμιστεί ώστε να λειτουργεί στην δομή της δικής της βαθμίδας ή της αμέσως χαμηλότερης. Η συνηθέστερη περίπτωση, αν και όχι η μόνη, είναι η υποβάθμιση πρότασης ώστε να λειτουργεί στην δομή ομάδας.
5. Υπό ορισμένες συνθήκες ενδέχεται μια μονάδα να είναι **εγκλεισμένη** σε άλλη, όχι ως συστατικό της μα απλώς με τρόπο που να διαιρεί την άλλη σε δυο ασυνεχή μέρη. Για την αναπαράσταση των λεξικογραμματικών συστατικών ενός αποσπάσματος γραπτού κειμένου υιοθετούμε τις σημειογραφικές συμβάσεις που φαίνονται στον πίνακα 1.1.

Πίνακας 1.1: Σημειογραφικές συμβάσεις για την λεξικογραμματική συστατικότητα

	σύμπλεγμα προτάσεων		υποβαθμισμένο σύμπλεγμα προτάσεων		
	πρόταση		υποβαθμισμένη πρόταση	<< >>	εγκλεισμένη πρόταση
	φράση ή ομάδα	[]	υποβαθμισμένη φράση ή ομάδα	< >	εγκλεισμένη φράση ή ομάδα
# [κενό]	λέξη				

Παραδείγματα:

|| out of [the experience [of [an extraordinary human disaster [|that | lasted | too long |]]]] | must be born | a society [|of which | all humanity | will be | proud |]||

|| did <you> read | that article [the other day] [about [this woman [|who | was driving | along | somewhere | on [this country road] || when | hail | just suddenly | started pouring down |]]] ||

||| we | understand || that | there | is | more [than [one thing]] [|you | want to achieve | out of [every wash load]] |||

|| today | all of us | do < by [our presence here] and | by [our celebrations [in [other parts [of [our country and the world]]]]] > confer | glory and hope | to [newborn liberty] ||

Η πρόταση είναι η κεντρική μονάδα επεξεργασίας της γραμματικής, υπό την ειδική έννοια ότι στην πρόταση είναι που σημασίες διαφορετικών ειδών αντιστοιχίζονται σε μια ενιαία γραμματική δομή. Για αυτόν τον λόγο, το πρώτο μισό του παρόντος βιβλίου είναι οργανωμένο γύρω από τα κυριότερα συστήματα της πρότασης: θέμα, έγκλιση και μεταβατικότητα. Στο Β΄ Μέρος μετακινούμαστε έξω από την πρόταση, για να εξετάσουμε τι συμβαίνει στις υψηλότερες και χαμηλότερες βαθμίδες (συστήματα του συμπλέγματος προτάσεων, της ομάδας και της φράσης και των συμπλεγμάτων τους) και πέρα από την πρόταση, σε άλλες διαστάσεις ούτως ειπείν.

Η ματιά μας απομακρύνεται από την δομή για να εξετάσουμε την γραμματική ως σύστημα, κάτι που μας επιτρέπει να παρουσιάσουμε την γραμματική ως σημογόνο πόρο και να περιγράψουμε τις γραμματικές κατηγορίες κατ' αναφορά προς την σημασία τους. Αυτή η προοπτική είναι απαραίτητη εάν θέλουμε από την ανάλυση της γραμματικής να αποκομίσουμε πολύτιμες γνώσεις προς αξιοποίηση κατά την μελέτη του λόγου. Πρώτα, όμως, στο υπόλοιπο του τρέχοντος κεφαλαίου, θα μιλήσουμε λίγο ακόμη για την συστατική δομή, συμπεριλαμβάνοντας μια πιο λεπτομερή επισκόπηση της φωνολογίας, ώστε να μπορούμε να θεωρούμε τις οικείες γνώσεις δεδομένες στο υπόλοιπο του βιβλίου.

1.2 Φωνολογία και γραμματική

Αν θέλουμε να δούμε την γραμματική της Αγγλικής στην πληρότητά της, πρέπει πρώτα να επισκεφτούμε την φωνολογία. Αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχουν κάποια γραμματικά συστήματα που πραγματώνονται με προσωδιακά μέσα: για παράδειγμα, μέσω της αντιπαράθεσης καθοδικού και ανοδικού τόνου.

Μπορούμε να διαιρέσουμε την φωνολογία σε δυο περιοχές: **άρθρωση** και **προσωδία**. Τα αρθρωτικά γνωρίσματα σχετίζονται με μικρότερα τεμάχια, συνήθως φωνήματα (φωνήεντα και σύμφωνα). Τα προσωδιακά γνωρίσματα σχετίζονται με μεγαλύτερα τεμάχια· είναι γνωρίσματα επιτονισμού και ρυθμού. Οι δυο αυτές περιοχές συνδέονται μέσω της συλλαβής.

Γενικά, η άρθρωση είναι 'αυθαίρετη' (συμβατική), υπό την έννοια ότι δεν υπάρχει συστηματική σχέση μεταξύ ήχου και σημασίας. Η προσωδία, από την άλλη, είναι 'φυσική': σχετίζεται συστηματικά με την σημασία, όντας ένας από τους φορείς γραμματικών αντιπαραθέσεων. Στην παρούσα ενότητα σκιαγραφούμε την προσωδιακή περιοχή της φωνολογίας από την σκοπιά της σπουδαιότητάς της για τις γραμματικές περιγραφές. Για μια πληρέστερη αποτίμηση, βλ. Matthiessen & Halliday (υπό έκδ.), Halliday (1967), Halliday & Greaves (2008).

1.2.1 Ρυθμός: ο πόδας

Ας δούμε ένα άλλο γνωστό δείγμα παραδοσιακής παιδικής λογοτεχνίας.

Κείμενο 1-5

If all the world was apple pie,
And all the sea was ink,
And all the trees were bread and cheese,
What should we have to drink?

Διαβάστε το μεγαλοφώνως· ή, ακόμη καλύτερα, βάλτε ένα παιδάκι προσχολικής ηλικίας να το κάνει, ώστε να αποφύγετε την επιβολή τεχνητών συμβάσεων κατά την ανάγνωση της γραπτής ποίησης. Θα ακούσετε τους στίχους της μελωδίας και τον ρυθμό.

Φορέας του ρυθμού είναι μια διαδοχή χτύπων που συμβαίνουν σε λίγο-πολύ κανονικά διαστήματα (Abercrombie, 1967: 96–8· Catford, 1977: 85–91, 1985).* Σε αυτό το ποιηματάκι οι χτύποι ακούγονται συλλαβή παρά συλλαβή και μάλιστα στις ζυγές συλλαβές των στίχων: *all, world, ap-, pie, sea, ink· all, trees, bread, cheese· should, have, drink*. Χάριν αντιπαραβολής, ιδού ένα ποιηματάκι με τους χτύπους στις περιττές συλλαβές των στίχων.

Κείμενο 1-6

Betty Botter bought some butter.
But, she said, the butter's bitter;
If I put it in my batter,
It will make the batter bitter ...

Μαζί με τις συλλαβές που φέρουν χτύπο υπάρχουν άλλες που δεν φέρουν χτύπο και εξαρτώνται ρυθμικά από τις πρώτες. Στα παραδείγματά μας υπάρχει μόνο μια τέτοια συλλαβή χωρίς χτύπο που συνοδεύει συλλαβή με χτύπο. Μπορεί να υπάρχουν και δύο, όπως στο *Little Miss Muffet* (πβ. σχήμα 1-1 παραπάνω). Την συλλαβή που φέρει τον χτύπο θα την καλούμε **ισχυρή** συλλαβή, σημειώνοντας παράλληλα ότι υπάρχει και ο τεχνικός όρος **προεξέχουσα**,

* Σημειώστε ότι η παρούσα αποτίμηση του ρυθμού βασίζεται στην μελέτη φυσικής, συνεχούς ομιλίας. Αυτό έρχεται σε έντονη αντίθεση με αποτιμήσεις του ρυθμού που βασίζονται σε απομονωμένες λέξεις και εκφράσεις (όπως στην μετρική φωνολογία) και με κατασκευασμένα παραδείγματα που διαβάζονται μεγαλοφώνως. Υπάρχει, ωστόσο, ίχνος της σύνδεσης μεταξύ λέξης (ως μονάδας της γραμματικής) και του πόδα (ως μονάδας της φωνολογίας), υπό την μορφή του **δυναμικού τόνου**: μια λέξη της γραμματικής πραγματώνεται φωνολογικά από ακολουθία συλλαβών εκ των οποίων μία αποτελεί την ουδέτερη θέση του χτύπου. Αυτό, όμως, μπορεί να υπερκεραστεί στην συνεχή ομιλία και, όντως, υπάρχουν λέξεις στις οποίες ο χτύπος μπορεί να πέφτει σε οποιαδήποτε από δυο συλλαβές (όπως στο Chinese), για να προσαρμοστεί στο ρυθμικό σχήμα της συνεχούς ομιλίας.

ενώ την συλλαβή που δεν φέρει χτύπο θα την καλούμε **ασθενή**. Η δομική μονάδα που σχηματίζεται από μια ισχυρή (προεξέχουσα) συλλαβή μαζί με μία ή περισσότερες ασθενείς συλλαβές εξαρτώμενες από αυτήν ονομάζεται **πόδας**. Ο πόδας είναι ένα από τα συστατικά του φθογγικού συστήματος της Αγγλικής· είναι η μονάδα του ρυθμού.

Ο πόδας είναι εύκολα αναγνωρίσιμος στις ρίμες του νηπιαγωγείου, (1) γιατί οι ισχυρές συλλαβές διαδέχονται η μια την άλλη με πολύ σταθερό τέμπο και (2) γιατί δημιουργείται ένα σχήμα με σταθερό αριθμό συλλαβών ανά πόδα. Η δεύτερη παρατήρηση δεν σημαίνει ότι κάθε πόδας περιέχει ακριβώς τον ίδιο αριθμό· μπορεί να υπάρχει μια στιγμική σιωπή, σαν παύση στην μουσική, ή μια συλλαβή μπορεί να επιμηκύνεται για να καλύψει τον χρόνο που θα κάλυπταν δύο, όπως συμβαίνει με το *curds* στο *eating curds and whey*. Ωστόσο, έκαστος στίχος δημιουργεί το δικό του βασικό σχήμα, είτε με δυο συλλαβές ανά πόδα είτε με τρεις ή καμιά φορά με τέσσερις, και κάθε πόδας προσαρμόζεται σε αυτό το σχήμα.

Επομένως, το ερώτημα είναι: πώς αυτό σχετίζεται με τον φυσικό ρυθμό της ομιλίας της Αγγλικής; Κάθε ποίημα, σε τελική ανάλυση, αποτελεί παράγωγο της φυσικής προφορικής γλώσσας· με το πέρασμα του χρόνου αναπτύσσει πλήθος δικών του, ιδιαίτερων σχημάτων, σε όλα τα επίπεδα της γλώσσας, μα όλα τους προέρχονται από την ομιλία. Κάθε γλώσσα έχει τον δικό της ιδιαίτερο φυσικό ρυθμό, δηλαδή έναν τυποποιημένο τρόπο διαμόρφωσης του παλμού του ρεύματος αέρα που εκπορεύεται από το διάφραγμα. Στην Αγγλική, ο ρυθμός της ομιλίας προέρχεται από την σεσημασμένη αντιπαράθεση ισχυρών και ασθενών συλλαβών. Όταν μιλάμε, φυσικά και αυθόρμητα, χωρίς να είμαστε συγκεντρωμένοι στην διαδικασία της ομιλίας, οι ισχυρές συλλαβές τείνουν να ηχούν σε λίγο-πολύ ίσα διαστήματα: όχι βέβαια με τόση ακρίβεια όση στις παιδικές ρίμες ή σε απαριθμήσεις όπως η μέτρηση η παράθεση των ημερών της εβδομάδας, αλλά με συνέπεια αρκετή για να παράσχει σαφές μέτρο, μια ρυθμική πρόοδο με την οποία ο ακροατής συγχρονίζεται.

Αυτή η ρυθμική πρόοδος αναπαριστά μια μορφή συστατικότητας: ο πόδας είναι συστατικό του φθογγικού συστήματος της Αγγλικής. Ο πόδας της ποίησης προέρχεται από τον πόδα της προφορικής ομιλίας. Υπάρχουν, όμως, τρεις παράγοντες που οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη όταν συγκρίνουμε τους δυο τους.

1. Στην φυσική ομιλία, ο αριθμός των συλλαβών ανά πόδα ποικίλλει συνεχώς· μπορεί να υπάρχει μόνο μία συλλαβή (η προεξέχουσα) ή δύο, τρεις, τέσσερις, ίσως πέντε και έξι στην πολύ γρήγορη ομιλία. Και, όντως, αυτό ήταν το σχήμα στα ποιήματα της Παλαιάς και της Πρώιμης Μεσαιωνικής Αγγλικής· ο στίχος αποτελούνταν από ορισμένο αριθμό ποδών (συνήθως τέσσερις), αλλά ο αριθμός των συλλαβών στον πόδα μπορούσε να ποικίλλει ελευθέρως. Ο μετρικός πόδας—δηλαδή ένας πόδας με σταθερό αριθμό συλλαβών—καθιερώθηκε την εποχή του Chaucer, κυρίως μέσω της επιρροής του ίδιου του Chaucer, και παρέμεινε ως νόρμα του κυρίου ρεύματος της αγγλι-

κής ποίησης κατά τους επόμενους πέντε αιώνες. Κατά τον εικοστό αιώνα έπαψε να δεσπόζει και εισέρευσε νέο κύμα επιρροών από την προφορική γλώσσα στην ποίηση –συμπεριλαμβανομένων, τις τελευταίες λίγες δεκαετίες, των επιρροών από ομιλητές νέων ποικιλιών της Αγγλικής των οποίων οι ρυθμοί είναι πολύ διαφορετικοί από εκείνους των αρχικών, γηγενών ομιλητών της γλώσσας.

2. Μέρος της παράδοσης του μετρικού στίχου ήταν η ανάλυση των μορφών στίχου από την άποψη της **μετρικής**: η ανάλυση αυτή βασιζόταν στον αριθμό των ποδών ανά στίχο και στον αριθμό και την κατανομή των συλλαβών ανά πόδα. Ένας στίχος μπορεί να έχει δύο, τρεις, τέσσερις, πέντε ή έξι (ενίοτε επτά ή οκτώ) πόδες· ο προσφιλέστερος στίχος, αυτός του Chaucer, του Shakespeare, του Milton, του Pope και του Keats, ήταν ο πεντάμετρος (πέντε πόδες). Ένας πόδας μπορεί να έχει δύο, τρεις ή τέσσερις συλλαβές, αλλά, επιπρόσθετα, μπορεί να είναι είτε ‘κατιών’ είτε ‘ανιών’ – ήτοι, η προεξέχουσα συλλαβή μπορεί να βρίσκεται είτε στην αρχή είτε στο τέλος. Για παράδειγμα, ένας δισύλλαβος πόδας μπορεί να είναι **τροχαϊκός** (ισχυρή + ασθενής) ή **ιαμβικός** (ασθενής + ισχυρή). Από τα ανωτέρω ποιηματάκια το *Betty Botter* έχει τροχαϊκό στίχο ενώ το *If all the world was apple pie* έχει ιαμβικό.

Αυτή η τελευταία διάκριση ανάμεσα σε κατιόντα και ανιόντα ρυθμό είναι ιδιότητα της μορφής του μετρικού στίχου, που εξηγεί τον τρόπο οργάνωσης του στίχου σε μετρικούς πόδες· δεν αφορά το φθογγικό σύστημα της Αγγλικής. Στην προφορική Αγγλική η προεξέχουσα συλλαβή πάντοτε πέφτει στην αρχή του πόδα· έτσι, ένας πόδας είναι σαν ένα μέτρο στην μουσική, που εξ ορισμού αρχίζει με χτύπο. Επομένως, ο φωνολογικός πόδας, ως διακρινόμενος από τον μετρικό πόδα, αποτελείται από μια ισχυρή συλλαβή προαιρετικά ακολουθούμενη από μία ή περισσότερες ασθενείς συλλαβές. Λειτουργικά, αυτή η δομή μπορεί να ερμηνευθεί ως εξής:

Άρση (^ Θέση)

όπου ^ σημαίνει ‘ακολουθούμενη από’ και οι παρενθέσεις ότι το στοιχείο της Θέσης είναι προαιρετικό.

3. Η παράδοση της μετρικής ανάλυσης έσφαλλε σε μερικά σημεία, ιδιαίτερα στην σύμπτυξη της αντίθεσης ‘ισχυρή/ασθενής’ με το εντελώς διαφορετικό φαινόμενο της αντίθεσης ‘μακρά/βραχεία’. Αλλά το κύριο ελάττωμά της όσον αφορά την δική μας συζήτηση είναι ότι δεν αναγνώριζε την σιωπή. Η σιωπή αποτελεί συστηματικό γνώρισμα του ρυθμού της προφορικής Αγγλικής· υπάρχουν πολλά δείγματα αυτού που συνήθως καλείται **άηχος χτύπος**, όπου η Άρση είναι σαφώς παρούσα στο σχήμα των

ήχων (υπάρχει, δηλαδή, χτύπος), αλλά πραγματώνεται ως σιωπή —ακριβώς όπως ένα μέτρο στην μουσική μπορεί να ξεκινά με άηχο χτύπο. Οπότε, μπορούμε να έχουμε έναν εντελώς άηχο πόδα (μάλιστα, σε αυτό στηρίζονται πολλά από τα παγιωμένα μέτρα της ποίησης της Αγγλικής)· στο *If all the world was apple pie* υπάρχει ένας άηχος πόδας στο τέλος του δεύτερου και του τέταρτου στίχου, όπως μπορείτε να διαπιστώσετε αν, κατά την απαγγελία, χτυπάτε τα χέρια σας ρυθμικά. Στον αυθόρμητο διάλογο, οι ομιλητές και οι ακροατές μπορούν να συντηρούν το τέμπο για τουλάχιστον δύο πόδες πλήρους σιωπής· ο άηχος χτύπος επίσης παίζει ρόλο στην γραμματική, αντιπαραθέτοντας σημασίες (βλ. Ενότητα 7.4.1.2, σ. 399)

Στην αμέσως χαμηλότερη από τον πόδα φωνολογική βαθμίδα (βλ. Ενότητα 1.1.1, σ.5) βρίσκεται η συλλαβή· ένας πόδας αποτελείται από μία ή περισσότερες συλλαβές (εκτός κι αν ο πόδας αποτελείται μόνο από Άρση που πραγματώνεται ως άηχος χτύπος). Η συλλαβή είναι η θεμελιώδης μονάδα μιας αρθρωτικής κίνησης (και από την άποψη της ακουστικής μπορεί να χαρακτηριστεί ως οργανωνόμενη γύρω από μια κορυφή υψηλής ηχηρότητας). Όπως και ο πόδας, έτσι και η συλλαβή είναι δομημένη μονάδα· αποτελείται από Έμβαση + Ρίμα. Αυτές με την σειρά τους πραγματώνονται από συμφωνικά και φωνηεντικά φωνήματα. Η Έμβαση πραγματώνεται ως αρχικό σύμφωνο ή συμφωνικό σύμπλεγμα ή ως μηδενικό φώνημα. Η Ρίμα είναι εκ φύσεως το μέρος της συλλαβής που εμπλέκεται στην ρίμα (ομοιοκαταληξία): φωνήεν προαιρετικά ακολουθούμενο από σύμφωνο ή συμφωνικό σύμπλεγμα. Θα αναφέρουμε μερικά πράγματα ακόμη για την οργάνωση των συλλαβών αργότερα, στην Ενότητα 1.2.3 (σ. 17)· αλλά εδώ είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η πραγμάτωση των φωνημάτων που χρησιμεύουν ως Έμβαση + Ρίμα εξαρτάται από την ρυθμική φύση της συνεχούς ομιλίας. Η συλλαβή είναι ελαστική, ώστε να μπορεί να προσαρμόζεται στις ρυθμικές απαιτήσεις του πόδα. Αυτή η ιδιότητα της συλλαβής επιτρέπει στον πόδα να λειτουργεί ως ρυθμική μονάδα: με βάση ένα σταθερό τέμπο, όσο περισσότερες συλλαβές υπάρχουν σε έναν πόδα τόσο συντομότερες πρέπει να είναι.

1.2.2 Επιτονισμός: η τονική ομάδα

Ο πόδας, επομένως, είναι μια 'ρυθμική ομάδα': είναι η μονάδα που διευθύνει τον ρυθμό της προφορικής Αγγλικής. Είναι συστατικό της φωνολογικής δομής. Δεν είναι, όμως, το ανώτατο συστατικό· υπάρχει ένα εκτενέστερο σχήμα ήχων συγκροτούμενο από διαδοχή ποδών. Αν ακούσετε ξανά στο τετράστιχο *If all the world was apple pie*, θα ακούσετε καθαρά ένα μελωδικό σχήμα να ξεπροβάλλει, πιθανώς κατά στενή αντιστοιχία προς τον στίχο: ένας έμμετρος στίχος προς ένα 'απόσπασμα' μελωδίας, έναν στίχο μελωδίας. Αυτή η συστηματική παραλλαγή της μελωδίας καλείται **επιτονισμός**, ο μελωδικός στίχος καλείται **επιτονικό περίγραμμα**

ή, συντομότερα, **τονικό περίγραμμα** και το μελωδικό απόσπασμα καλείται **τονική ομάδα** (Halliday, 1967· άλλοι όροι εν χρήσει είναι οι «τονική μονάδα» και «επιτονική ομάδα»).

Όποτε μας δίνεται γραπτό κείμενο, πάντα θα υπάρχουν διάφοροι πιθανοί τρόποι επιτόνισής του, καθένας με κάπως διαφορετική σημασία· αλλά, γενικά, λίγα —ή ένα— από αυτά τα πιθανά επιτονικά σχήματα θα ξεχωρίζουν ως φυσικότερα και πιθανότερα. Εάν διαβάσουμε το *If all the world was apple pie*, πιθανώς θα ξεκινήσουμε τους τρεις πρώτους στίχους με σχετικά υψηλή νότα στο *all*, θα κινηθούμε καθοδικά βήμα προς βήμα και θα καταλήξουμε με ένα ελαφρό, ωστόσο αισθητό, ανοδικό τονικό ύψος στην τελευταία συλλαβή του στίχου: *pie, ink, cheese*. (Παρατηρήστε ότι η μελωδία συγκροτείται από τις ισχυρές συλλαβές· οι ασθενείς συνταιριάζονται με αυτές στα σημεία ήσσονος προσπάθειας —εδώ το *if* και το *and* στην αρχή του στίχου πιθανώς έχουν ουδέτερο, μεσαίο τονικό ύψος.) Στον τρίτο στίχο επίσης μπορεί να υπάρχει μικρή άνοδος στο *trees* ώστε να ταιριάζει με την εσωτερική ρίμα. Αντιθέτως, στον τελευταίο στίχο πιθανώς να υπάρχει κάπως υψηλό τονικό ύψος στο *should*, ένα παρόμοιο αλλά ελάχιστα χαμηλότερο στο *have* και ένα σαφώς σεσημασμένο καθοδικό τονικό ύψος στην τελευταία λέξη, *drink*, προσδίδοντας, συνολικά, μια εντύπωση γενικής κίνησης από το υψηλό στο χαμηλό.

Η τονική ομάδα είναι το φωνολογικό συστατικό που βρίσκεται στην βαθμίδα πάνω από τον πόδα: κάθε τονική ομάδα αποτελείται από ακέραιο αριθμό ποδών —έναν ή περισσότερους. Η σχέση διά της οποίας οι συλλαβές ομαδοποιούνται σε ρυθμικές ομάδες, σε πόδες, και οι πόδες σε τονικές ομάδες, είναι ο τρόπος με τον οποίο οι φθόγγοι της Αγγλικής οργανώνονται σε μεγαλύτερα σχήματα. Όμως, ανόμοια με την γραφή, η οποία συλλαμβάνεται (έστω και για πολύ λίγο) στον χρόνο, ώστε οι γραπτές μονάδες να μπορούν να διακρίνονται ευκρινώς η μια από την άλλη, η ομιλία είναι ρέουσα, κινούμενη: δεν υπάρχουν σαφή όρια ανάμεσα στα συστατικά της. Οπότε, για ένα δεδομένο απόσπασμα ομιλίας μπορούμε να πούμε πόσες συλλαβές περιέχει, πόσους πόδες και πόσες τονικές ομάδες· μπορούμε επίσης να πούμε, με σχετική σιγουριά, πού εντοπίζεται καθεμιά από αυτές τις μονάδες· αλλά δεν μπορούμε να εντοπίσουμε με ακρίβεια πού αρχίζει η καθεμιά τους και πού τελειώνει. Συνεπώς, καθορίζουμε τα όριά τους βάσει θεωρίας, προβαίνοντας στις γενικεύσεις εκείνες που έχουν την μεγαλύτερη εξηγητική δύναμη. Παράδειγμα τέτοιας γενίκευσης είναι η άρτι αναφερθείσα αρχή, σύμφωνα με την οποία έκαστη μονάδα αποτελείται από ακέραιο αριθμό μονάδων της αμέσως χαμηλότερης βαθμίδας· αυτό σημαίνει ότι το όριο μιας τονικής ομάδας θα είναι πάντοτε και όριο ενός πόδα και ότι το όριο ενός πόδα θα συμπίπτει με το όριο μιας συλλαβής και αυτό διευκολύνει —ή, μάλλον, καθιστά δυνατή— την εξήγηση του τρόπου λειτουργίας αυτών των φωνολογικών σχημάτων κατά την παραγωγή σημασίας.

Η ρυθμική ομάδα, ο πόδας, είναι κυρίως μονάδα χρόνου (έχει μια-δυο συγκεκριμένες λειτουργίες στην γραμματική αλλά ο τομέας λειτουργίας του πόδα είναι προπαντός η φωνολογία), ενώ η τονική ομάδα παίζει σπουδαίο ρόλο στην διερμίνευση της σημασίας: οργανώνει

την συνεχή ομιλία ως ακολουθία μονάδων πληροφορίας. (βλ. Ενότητα 3.5, σ. 87). Με άλλα λόγια, διευθύνει την ροή του λόγου. Χάρη στην τονική ομάδα, όπως ορίζεται εδώ, οι ακροατές συλλαμβάνουν το μήνυμα: όχι μόνο τον τρόπο κατάτμησής του σε στοιχεία νέας πληροφορίας αλλά και την αξία που προσάπτει ο ομιλητής στο καθένα τους. Ως εκ τούτου, η τονική ομάδα είναι η μονάδα βάσει της οποίας μπορούμε οι γραμματικοί να αναλύουμε την προφορική γλώσσα και να την ‘κατατέμνουμε’ σε γραμματικές μονάδες ενός ιδιαίτερου και σημαντικού είδους.

Η τονική ομάδα είναι το σημείο εισόδου στο σύστημα ΤΟΝΟΣ, δηλαδή στην συστηματική χρήση της μελωδίας ως γραμματικού πόρου. Αν και οι δυνατές (και οι πραγματικές) κινήσεις του τονικού ύψους κατά την ομιλία είναι αμέτρητες, κάθε απόσπασμα μελωδίας αναπαριστά έναν από λίγους, συστημικά διακρινόμενους τόνους. Στο φωνολογικό επίπεδο υπάρχουν πέντε τέτοιοι τόνοι: καθοδικός, ανοδικός, ‘επίπεδος’, καθοδικός-ανοδικός και ανοδικός-καθοδικός. Αυτοί πραγματώνονται υπό την μορφή χαρακτηριστικής κίνησης τονικού ύψους εντοπιζόμενης σε έναν συγκεκριμένο πόδα εντός της τονικής ομάδας, τον **τονικό** πόδα. (Ο ‘επίπεδος’ τόνος στην πραγματικότητα πραγματώνεται ως χαμηλός ελαφρώς ανοδικός.) Ενώ η οργάνωση της ομιλίας σε ακολουθίες τονικών ομάδων φέρει **κειμενική** σημασία, η επιλογή μεταξύ διαφορετικών τόνων φέρει **διαπροσωπική** σημασία, διά των γραμματικών συστημάτων του ΚΛΕΙΔΙΟΥ (βλ. Ενότητα 4.2.3, σ. 121). Για τις μεταλειτουργικές κατηγορίες ‘διαπροσωπικό’ και ‘κειμενικό’, βλ. Ενότητα 1.3.5, σ. 29.

Η ίδια η τονική ομάδα έχει εσωτερική δομή της μορφής (Π ^) T: υποχρεωτικό Τονικό τεμάχιο που έπεται ενός προαιρετικού Προτονικού τεμαχίου. Έκαστο εξ αυτών αποτελείται από τουλάχιστον έναν πλήρη πόδα· ο τονικός πόδας είναι ο πρώτος πόδας στο Τονικό τεμάχιο.

Ας επιστρέψουμε για λίγο στην σχέση ανάμεσα στην προφορική γλώσσα, τον γραπτό πεζό λόγο και τον γραπτό έμμετρο λόγο. Ο ‘στίχος’ της ποίησης εξελίχθηκε ως το μετρικό ανάλογο της τονικής ομάδας: ένας μετρικός στίχος αντιστοιχούσε σε μια τονική ομάδα της φυσικής ομιλίας. Στις ρίμες του νηπιαγωγείου αυτή η αντιστοιχία συχνά διατηρείται ανέπαφη (γι’ αυτό και αποτελούν πολύτιμα βοηθήματα για τα παιδιά κατά την εκμάθηση των σχημάτων της γλώσσας)· αλλά αυτό δεν συμβαίνει στον έμμετρο λόγο για ενήλικους —απεναντίας, αποτελεί εξιδανικευμένο μοτίβο επί του οποίου μπορούν να δημιουργούνται αμέτρητες παραλλαγές πλήρεις σημασίας. Και το γεγονός αυτό υποδειγματίζει μια πρωταρχική στρατηγική διά της οποίας το σύνολο των δυνάμει σημασιών μιας γλώσσας διευρύνεται.

Μπορούμε να θεωρήσουμε μιαν ‘αρχική’ κατάσταση στην οποία οι δυο μεταβλητές είναι πλήρως αλληλένδετες: ο ‘στίχος’ είναι η ποιητική ενσάρκωση της τονικής ομάδας. Στην συνέχεια, οι δυο τους αποσυσχετίζονται: ο ποιητικός στίχος αποκτά αυτοτελή ύπαρξη και νέες σημασίες διερμηνεύονται διά της αντιστοίχισης ενός στίχου με περισσότερες από μία τονικές ομάδες ή διά της δημιουργίας επιτονικών σχημάτων που αντιβαίνουν στα καθιερω-

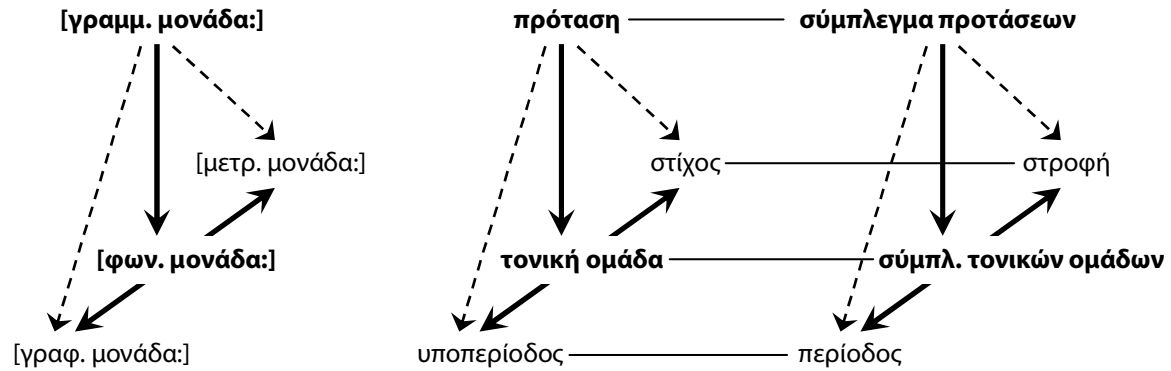
μένα ποιητικά σχήματα. Αυτή η ‘αποσυσχέτιση αλληλένδετων μεταβλητών’ αποτελεί έναν από τους κύριους σημογόνους πόρους μιας γλώσσας· για θεωρητική συζήτηση, βλ. Halliday (1991).

Παρεμπιπτόντως, η ποιητική μορφή μάς βοηθά να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχει μία ακόμη μονάδα οργάνωσης, ανώτερη από την τονική ομάδα. Ακούγοντας τους τέσσερις στίχους του *If all the world was apple pie*, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι συγκροτούν ακολουθία αλληλοσυσχετιζόμενων τονικών ομάδων: οι πρώτοι στίχοι καταλήγουν όλοι σε ανοδικό τόνο, ενώ ο τελευταίος στίχος ξεχωρίζει γιατί καταλήγει με καθοδική κίνηση στο *drink*. Αυτοί οι ανοδικοί τόνοι υποδεικνύουν μη τελικότητα, ενώ ο καθοδικός ακούγεται σαν (και όντως είναι) κορύφωση: δίνει τέλος στην ακολουθία. Αυτές οι τονικές ομάδες συναπαρτίζουν ένα **σύμπλεγμα τονικών ομάδων** (βλ. Ενότητα 7.6, σ. 482), από το οποίο προκύπτει η μετρική **στροφή**, ως ανώτερο οργανωτικό σχήμα στην ποίηση.

Η εξήγηση για αυτά τα κατ’ αναλογία σχήματα βρίσκεται στην γραμματική. Όταν τα παιδιά αρχίζουν να μιλούν την Αγγλική ως μητρική τους γλώσσα, σύντομα μαθαίνουν να κατασκευάζουν μια μονάδα που αποτελεί συγχώνευση της πρότασης και της τονικής ομάδας (τις οποίες αργότερα μαθαίνουν να αποσυσχετίζουν), η οποία εκδηλώνεται και στις ρίμες που ακούν. Όταν αρχίζουν να διαβάζουν και να γράφουν, συναντούν ξανά αυτήν την μονάδα ως (απλή) περίοδο, που ξεκινά με κεφαλαίο και τελειώνει με τελεία, και ως στίχο του γραπτού έμμετρου λόγου. Πίσω από όλες αυτές τις διαφορετικές οντότητες (τονική ομάδα, προφορικός στίχος, περίοδος και γραπτός στίχος) βρίσκεται μια θεμελιώδης γραμματική μονάδα, η πρόταση.

Ομοίως δημιουργείται μια σχέση αναλογίας ανάμεσα σε ανώτερες μονάδες: σύμπλεγμα τονικών ομάδων, προφορική στροφή, ‘σύνθετη’ ή ‘σύμπλοκη’ περίοδος και στροφή του γραπτού έμμετρου λόγου, οι οποίες είναι διαφορετικές ενσαρκώσεις του συμπλέγματος προτάσεων (βλ. Κεφάλαιο 7, σ. 363). Και όταν οι ομοιοκαταληκτούντες στίχοι επενδύονται με μουσική και τραγουδιούνται, πάλι τα ίδια σχήματα εμπεδώνονται, μιας και οι στίχοι της μελωδίας αναπαριστούν τις προτάσεις και η σύνολη μελωδία το σύμπλεγμα προτάσεων. Μπορούμε να παρουσιάσουμε διαγραμματικά αυτά τα δυο σύνολα αναλογιών όπως στο σχήμα 1-4.

Έπειτα, ενόσω το παιδί αναπτύσσει αυτές τις θεμελιώδεις μονάδες, ταυτόχρονα μαθαίνει να τις διαχωρίζει: να καταλύει το σχήμα έτσι ώστε καθεμιά από τις εκφάνσεις του να γίνεται φορέας σημασίας αυτοτελής. Από την στιγμή που μια πρόταση, για παράδειγμα, μπορεί να αντιστοιχίζεται είτε με μία είτε με δύο τονικές ομάδες, το σημασιακό της δυναμικό στην ροή του λόγου επιρρωνύεται· επιπρόσθετα, ενδέχεται να υπάρχουν διάφορα σημεία όπου μπορεί να συμβεί αυτή η μετάβαση. Τα φωνολογικά σχήματα (και τα γραφολογικά επίσης, για τους εγγράμματους) αποτελούν τους σημογόνους πόρους μιας γλώσσας· κάθε συστηματική παραλλαγή που διαθέτουν έχει την δυνατότητα δημιουργίας συστηματικών διακρίσεων σημασίας —και οι περισσότερες εξ αυτών κατά πάσα πιθανότητα θα αξιοποιηθούν.



Σχήμα 1-4: Οι αναλογίες μεταξύ των μονάδων το περιεχομένου (λεξικογραμματική) και της έκφρασης (φωνολογία, γραφολογία)

Ιδού οι σημειογραφικές συμβάσεις για τις ανώτερες μονάδες της φωνολογίας (βλ. πίνακα 1.2) —το σύμπλεγμα τονικών ομάδων, την τονική ομάδα και τον πόδα (ρυθμική ομάδα). Παραδείγματα:

(α) /// ^ if / all the / world was / apple / pie and // all the / sea was / ink and // all the / trees were / bread and / cheese what // would we / have to / drink ///

(β) /// ^ and we've been / trying / different / places a/round the / island that / ^ em // ^ a / couple of / years a/go we // got on to this / place / called the / Surai in // east / Bali and we // just go / back there / now / every / time // ^ it / is ... ///

// oh I've / heard about / this //

/// have you / heard about it // oh ///

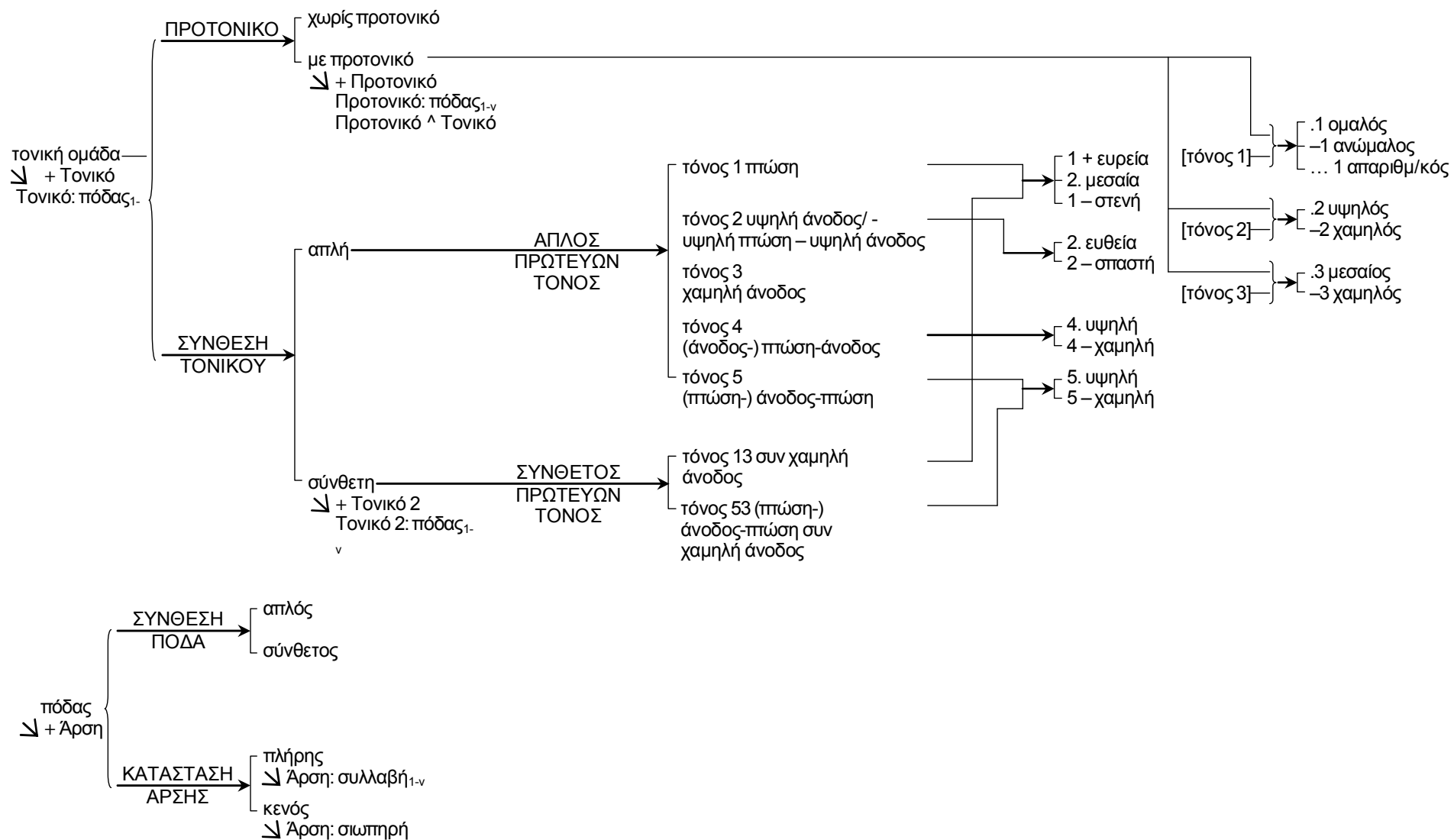
// friends have / been there //

/// ^ it / is the most / wonderful / wonderful / place // fabulous ///

Πίνακας 1.2: Σημειογραφικές συμβάσεις για τις ανώτερες φωνολογικές μονάδες

///	σύμπλεγμα τονικών ομάδων		
//	τονική ομάδα		
/	πόδας	^	άηχη άρση

Στο σχήμα 1-5 φαίνεται το δίκτυο των συστημάτων της προσωδίας της φωνολογίας της Αγγλικής. Σημειώστε ότι το δίκτυο αναπαριστά τους φωνολογικούς πόρους· δεν δείχνει πώς αυτοί οι πόροι αξιοποιούνται στην λεξικογραμματική. Ενδεικτικά παραδείγματα αυτού θα δοθούν στα Κεφάλαια 3, 4 και 7.



Σχήμα 1-5: Δίκτυο συστημάτων για τα προσωδιακά συστήματα της φωνολογίας της Αγγλικής

1.2.3 Συλλαβές και φωνήματα

Στην αμέσως κατώτερη βαθμίδα από τον πόδα βρίσκεται η συλλαβή. Όπως ήδη έχουμε πει, ένας πόδας αποτελείται από ακέραιο αριθμό συλλαβών, μία ή περισσότερες. Όλες οι γλώσσες έχουν κάποια μονάδα που μπορεί να ονομαστεί «συλλαβή», αλλά πολλές φορές αυτές διαφέρουν πολύ μεταξύ τους —αν συγκρίνουμε μόνο την Ρωσική, την Ιαπωνική, την Αραβική και την Αγγλική θα βρούμε μεγάλη ποικιλία στον τρόπο δόμησης των συλλαβών και στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν (για μια συστημική αποτίμηση των συλλαβών της Μανδαρινικής, βλ. Halliday, 1992γ). Σε κάποιες γλώσσες είναι ευδιάκριτα τα όρια μιας συλλαβής· σε κάποιες άλλες δεν είναι και τόσο ευδιάκριτα —στην Αγγλική δεν είναι καθόλου ξεκάθαρο το πώς να χωρίσουμε μια λέξη όπως *colour* ή *basket* σε συλλαβές και οι χρήστες της γλώσσας διαφωνούν για το αν λέξεις όπως *chasm*, *rhythm*, *fathom* αποτελούνται από μία συλλαβή ή από δύο (κάποτε παρακολούθησα ένα παιχνίδι γρίφων να εξελίσσεται σε χάος γιατί οι παίκτες διαφωνούσαν περί του αν η λέξη *comfortable* έχει τρεις συλλαβές ή τέσσερις). Το γεγονός, όμως, ότι ο έμμετρος λόγος της Αγγλικής κατέληξε να εξαρτάται από το μέτρο των συλλαβών σημαίνει ότι οι συλλαβές μάλλον εκλαμβάνονταν ως μετρήσιμες οντότητες, ακόμη και αν προκύπτει απροσδιοριστία πού και πού. Η μουσική επένδυση ενός ποιήματος επίσης επιβάλλει ένα σχήμα συλλαβών, το οποίο δεν συνάδει πάντα με αυτό που απαιτεί το μέτρο.

Τι υπάρχει στην βαθμίδα κάτω από την συλλαβή; Ο έμμετρος λόγος της Αγγλικής χρησιμοποιεί εκτεταμένα την ομοιοκαταληξία· από αυτήν την σκοπιά, μια συλλαβή αποτελείται από δυο μέρη: την **Έμβαση**, που δεν ομοιοκαταληκτεί, και την **Ρίμα**. Η ανάλυση είναι χρήσιμη για την εξήγηση της σχετικής διάρκειας διαφορετικών συλλαβών στην Αγγλική, μιας και εξαρτάται πλήρως από την δομή της ομοιοκαταληξίας. Από την άλλη, το σύστημα γραφής της Αγγλικής αποτελείται από γράμματα και τα γράμματα αντιπροσωπεύουν μικρότερες μονάδες ήχου που ονομάζονται **φωνήματα** —τα μεμονωμένα σύμφωνα και φωνήεντα από τα οποία αποτελούνται και τα δυο μέρη της συλλαβής.

Η γραφή της Αγγλικής δεν είναι ‘φωνημική’, εάν με αυτόν τον όρο εννοούμε μιαν αυστηρή αντιστοιχία ενός φωνήματος προς ένα γράμμα. Υπ’ αυτήν την έννοια δεν θα μπορούσε ποτέ να είναι φωνημική, γιατί τα κριτήρια αναγνώρισης των φωνημάτων στην Αγγλική χαρακτηρίζονται από εσωτερική αντίφαση: κάτι που μπορεί να ιδωθεί ως ένα και το αυτό φώνημα από μιαν άποψη μπορεί να ιδωθεί ως δυο ξεχωριστά φωνήματα από μιαν άλλη.

Παραταύτα, σε γενικές γραμμές είναι σαφώς φωνημική: τα σύμβολα αντιπροσωπεύουν σύμφωνα και φωνήεντα που αντιπαρατίθενται συστημικά το ένα με το άλλο και συνδυάζονται σε κανονικά σχήματα. Πολλά από τα σύμβολα της γραφής της Αγγλικής έχουν περισσότερες της μίας φωνημικές αξίες· κάποια ζεύγη γραμμάτων (‘δίγραφα’) πρέπει να αντιμετωπί-

ζονται ως απλά σύμβολα, όπως το *th* στο *thin*, το *sh* στο *shin*, ενώ υπάρχουν και αρκετές άλλες παρεκκλίσεις από ένα ιδεατό φωνημικό ιδανικό, ορισμένες εξ αυτών συστηματικές και άλλες τυχαίες. Ωστόσο, οι ομιλητές της Αγγλικής εύκολα συναισθάνονται το φώνημα ως ελάχιστη φωνολογική μονάδα· το γεγονός ότι δεν υπάρχει μία μόνη σωστή απάντηση στην ερώτηση «Πόσα φωνήματα διαθέτει η Αγγλική;» και το ότι υπάρχει ασυμφωνία για τα όρια μερικών φωνημάτων (είναι ο ήχος *ch* στο *chip* ένα φώνημα ή δύο;) απλώς τα φέρνει σε συμφωνία με όλα τα υπόλοιπα συστατικά του φωνολογικού συστήματος —συλλαβές, πόδες και τονικές ομάδες— και, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε, με τα περισσότερα λοιπά φαινόμενα των φυσικών γλωσσών.

Στο παρόν βιβλίο δε θα χρειαστεί να εξετάσουμε λεπτομερώς την ανάλυση συλλαβών και φωνημάτων. Για μια συζήτηση της γραμματικής το σημαντικό τμήμα της φωνολογίας είναι η προσωδία —τα επιτονικά και ρυθμικά γνωρίσματα. Η απαιτούμενη μεταγραφή πρέπει να δείχνει τα επιτονικά και ρυθμικά γνωρίσματα της ομιλίας αλλά να χρησιμοποιεί κοινά ορθογραφικά σύμβολα παρά φωνητικά —μια λεπτομερέστερη εκδοχή των συμβάσεων που εισαγάγαμε στην προηγούμενη ενότητα.

1.3 Βασικές έννοιες για την μελέτη της γλώσσας

Από την μέχρι τώρα συζήτηση έχουν ανακύψει κάμποσα θεωρητικά ζητήματα, όπως μπορεί να διαπιστωθεί από την ποικιλία τεχνικών όρων που χρειάστηκε να χρησιμοποιήσουμε. Έχουμε αναφερθεί στην γλώσσα (i) ως κείμενο και ως σύστημα, (ii) ως ήχο, ως γραφή και ως διατύπωση, (iii) ως δομή —διαρρυθμίσεις μερών— και (iv) ως πόρο —επιλογές μεταξύ εναλλακτικών. Αυτές είναι μερικές από τις διαφορετικές όψεις με τις οποίες μάς παρουσιάζεται η γλώσσα όταν αρχίζουμε να εξετάζουμε την γραμματική της με λειτουργικούς όρους, ήτοι από την σκοπιά του πώς δημιουργεί και εκφράζει σημασίες.

Σε αυτό το σημείο αρχίζουμε να χρειαζόμαστε έναν χάρτη: μια επισκόπηση της γλώσσας που να μας επιτρέπει να εντοπίζουμε με ακρίβεια πού βρισκόμαστε ανά πάσα στιγμή της διαδρομής. Ένα χαρακτηριστικό της προσέγγισης που υιοθετούμε εδώ, αυτήν της συστημικής θεωρίας, είναι η *εξαντλητικότητα*: την απασχολεί η γλώσσα στην πληρότητά της, οπότε ό,τι λέγεται για μίαν έκαστη πλευρά της πρέπει πάντοτε να γίνεται κατανοητό κατ' αναφορά προς την σύνολη εικόνα. Την ίδια στιγμή, βέβαια, ό,τι λέγεται για μίαν οποιαδήποτε πλευρά της γλώσσας επίσης *συνεισφέρει* στην σύνολη εικόνα· αλλά και από αυτήν την άποψη είναι σημαντικό να αναγνωρίζουμε πώς καθετί ενσωματώνεται στο σύνολο. Υπάρχουν πολλοί λόγοι για την υιοθέτηση αυτής της συστημικής προοπτικής: ένας είναι ότι οι γλώσσες εξελίσσονται —δεν είναι σχεδιασμένες και τα εξελιγμένα συστήματα δεν μπορούν να εξηγηθούν απλά ως άθροισμα των μερών τους. Ο παραδοσιακός συστατικός τρόπος σκέψης μας για

την γλώσσα χρειάζεται, αν όχι να αντικατασταθεί, να συμπληρωθεί από ‘συστημικό’ τρόπο σκέψης, διά του οποίου επιζητούμε να κατανοήσουμε την φύση και την δυναμική ενός σημειωτικού συστήματος ως όλου (πβ. Matthiessen & Halliday, υπό έκδ., Κεφάλαιο 1, και τις εντός αυτού αναφορές στο Carra, 1996, και λοιπούς θιασώτες της συστημικής σκέψης).

Στο υπόλοιπο του παρόντος κεφαλαίου θα παρουσιάσουμε με πολύ συνοπτικό τρόπο τις καθοριστικές διαστάσεις του είδους σημειωτικής το οποίο αποτελεί η γλώσσα. Ως ‘γλώσσα’ εννοούμε την φυσική, ανθρώπινη, ενήλικη, λεκτική γλώσσα —φυσική εν αντιθέσει προς τις σχεδιασμένες σημειωτικές όπως τα μαθηματικά και οι γλώσσες των υπολογιστών (πβ. Halliday & Matthiessen, 1999: 29–46)· ενήλικη (ήτοι μετα-νηπιακή) εν αντιθέσει προς τις νηπιακές πρωτογλώσσες (βλ. Halliday, 1975)· λεκτική εν αντιθέσει προς την μουσική, τον χορό και λοιπές γλώσσες της τέχνης (πβ. Kress & van Leeuwen, 1996· O’Toole, 1994· van Leeuwen, 2000). Βέβαια, αυτά τα άλλα συστήματα έχουν όλα τους κοινά γνωρίσματα υπ’ αυτήν την στενή έννοια, αλλά κανένα τους δεν τα συγκεντρώνει όλα. Οι διαστάσεις ή μορφές τάξης στην γλώσσα, καθώς και οι αρχές διάταξής της, παρουσιάζονται στον πίνακα 1.3 και στο σχήμα 1-6.

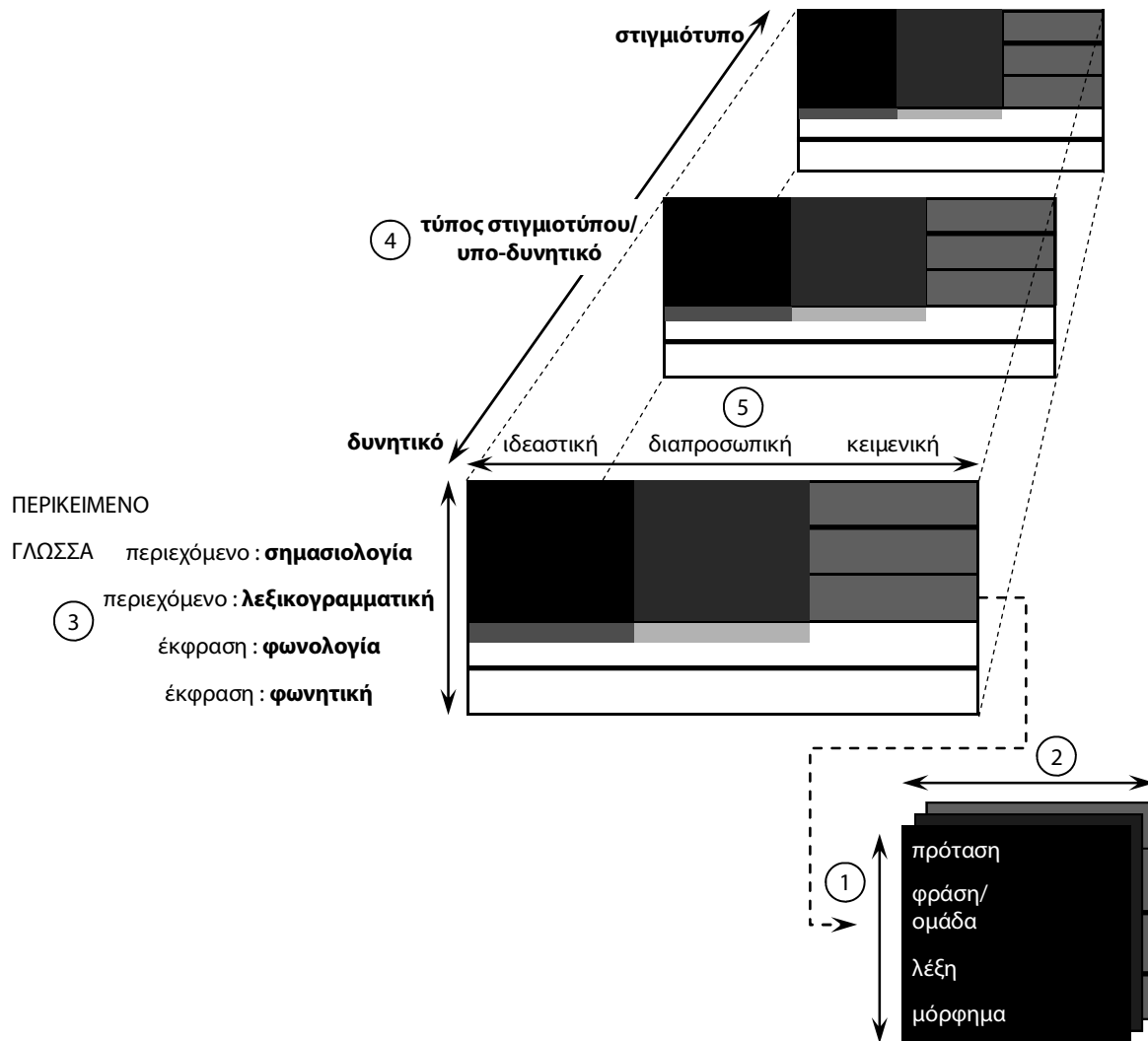
Πίνακας 1.3: Οι διαστάσεις (μορφές τάξης) και οι οικείες αρχές διάταξης

	διάσταση	αρχή	τάξεις
1	δομή (συνταγματική τάξη)	βαθμίδα	πρόταση ~ ομάδα ή φράση ~λέξη ~ μόρφημα [λεξικογραμματική]
2	σύστημα (παραδειγματική τάξη)	εκλέπτυνση	γραμματική ~λεξική [λεξικογραμματική]
3	διαστρωμάτωση	πραγμάτωση	σημασιολογία ~ λεξικογραμματική ~ φωνολογία ~φωνητική
4	στιγμογράφηση	στιγμογράφηση	δυνητικό ~ υπο-δυνητικό ή τύπος στιγμιοτύπου ~ στιγμιότυπο
5	μεταλειτουργία	μεταλειτουργία	ιδεαστική [λογική ~ εμπειρική] ~ διαπροσωπική ~ κειμενική

1.3.1 Δομή (συνταγματική τάξη)

Αυτή είναι η συστατική άποψη της γλώσσας, που στην ορολογία της γλωσσολογίας καλείται «συστατικότητα». Αρχή διάταξης, όπως ορίζεται στην συστημική θεωρία, είναι η **βαθμίδα**: συστατικά στρώματα, σχετικά ολιγάριθμα, που οργανώνονται διά της σχέσης ‘είναι μέρος τού’. Έχουμε ταυτίσει τέσσερις τέτοιες συστατικές ιεραρχίες στην Αγγλική (πίνακας 1.4).

Καθοδηγητική αρχή είναι η εξαντλητικότητα: έτσι, στο σύστημα γραφής, μια λέξη αποτελείται από ακέραιο αριθμό γραμμάτων, μια υποπερίοδος από ακέραιο αριθμό λέξεων, μια περίοδος από ακέραιο αριθμό υποπεριόδων (ο αριθμός μπορεί να είναι μεγαλύτερος ή ίσος



Σχήμα 1-6: Οι διαστάσεις της γλώσσας

του ενός). Ταυτόχρονα, όπως παντού στην γλώσσα, υπάρχει αρκετή απροσδιοριστία, χώρος για ελιγμούς: θα πρέπει να αναγνωρίσουμε μόνο ένα στρώμα υποπεριόδων, οριοθετούμενων με οποιοδήποτε σημείο στίξης, ή δύο —ένα ανώτερο στρώμα οριοθετούμενο με άνω ή άνω-κάτω τελεία και ένα κατώτερο οριοθετούμενο με κόμμα; Αυτό μπορεί κάλλιστα να επαφίεται στην πρακτική καθενός συγγραφέα.

Πίνακας 1.4: Συστατικές ιεραρχίες της Αγγλικής

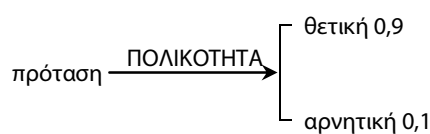
	τομέας	συστατική ιεραρχία
α	ήχος:	τονική ομάδα ~ πόδας (ρυθμική ομάδα) ~ συλλαβή (~ ημισυλλαβή) ~ φώνημα
β	γραφή:	περίοδος ~ υποπερίοδος ~ λέξη (γραπτή) ~ γράμμα
γ	έμμετρος στίχος (προφορικός):	στροφή ~ στίχος ~ πόδας (μετρικός) ~ συλλαβή
δ	γραμματική:	πρόταση ~ φράση ή ομάδα ~ λέξη ~ μόρφημα

Όπως έχουμε δει, όλες αυτές οι συστατικές ιεραρχίες αποτελούν σε τελική ανάλυση παραλλαγές ενός μόνου μοτίβου: της οργάνωσης της σημασίας στην γραμματική. Κατά την εξέλιξη της γλώσσας απομακρύνθηκαν η μια από την άλλη (κατά την συνήθη τάση στην ιστορία κάθε γλώσσας), αλλά υπάρχουν ακόμη ίχνη των αντιστοιχιών τους (π.χ. τονική ομάδα : υποπερίοδος : στίχος : πρόταση). Όταν αποδύομαστε στην ανάλυση της γραμματικής, βρίσκουμε ότι η δομή μιας έκαστης μονάδας αποτελεί **οργανική διαρρύθμιση** μερών καθένα από τα οποία έχει διακριτή λειτουργία ως προς το σύνολο, ενώ κάποιες μονάδες να μπορούν να σχηματίζουν **συμπλέγματα**, επαναληπτικές ακολουθίες που λειτουργούν από κοινού σαν να ήταν απλή μονάδα. Η γραμματική είναι η κεντρική μονάδα επεξεργασίας της γλώσσας, η ενεργοπαραγωγική μονάδα όπου δημιουργούνται οι σημασίες· είναι φυσικό τα συστήματα του ήχου και της γραφής μέσω των οποίων εκφράζονται αυτές οι σημασίες να αντικατοπτρίζουν την δομική διευθέτηση της γραμματικής. Δεν μπορούν, προφανώς, να αντιγράψουν τις λειτουργικές διαρρυθμίσεις, αλλά όμως διατηρούν την αρχή της γραμματικής ότι μονάδες διαφορετικών βαθμίδων διερμηνεύουν σχήματα διαφορετικών ειδών. Στην φωνολογία της Αγγλικής, για παράδειγμα, ο πόδας είναι η μονάδα ρυθμού· είναι το συστατικό που κανονίζει τον παλμό της συνεχούς ομιλίας. Αυτό τον διακρίνει από άλλες μονάδες τόσο ανώτερες όσο και κατώτερες του: από την συλλαβή, η οποία οργανώνει τις αρθρωτικές ακολουθίες φωνηέντων και συμφώνων και από την τονική ομάδα, η οποία οργανώνει την κίνηση του τονικού ύψους σε επιτονικά σχήματα. Αυτή η λειτουργική εξειδίκευση των μονάδων διαφορετικών βαθμίδων αποτελεί γνώρισμα της γλωσσικής δομής στο σύνολό της.

1.3.2 Σύστημα (παραδειγματική τάξη)

Η δομή είναι η συνταγματική διάταξη της γλώσσας: σχήματα, κανονικότητες που αφορούν το *τι υπάρχει μαζί με τι*. Το σύστημα, από την άλλη, είναι η διάταξη κατά μήκος του άλλου άξονα: σχήματα που αφορούν το *τι θα μπορούσε να υπάρχει στην θέση τίνος*. Αυτή είναι η παραδειγματική διάταξη της γλώσσας (πβ. Halliday, 1966a· Fawcett, 1988· Butt & Matthiessen, 2000).

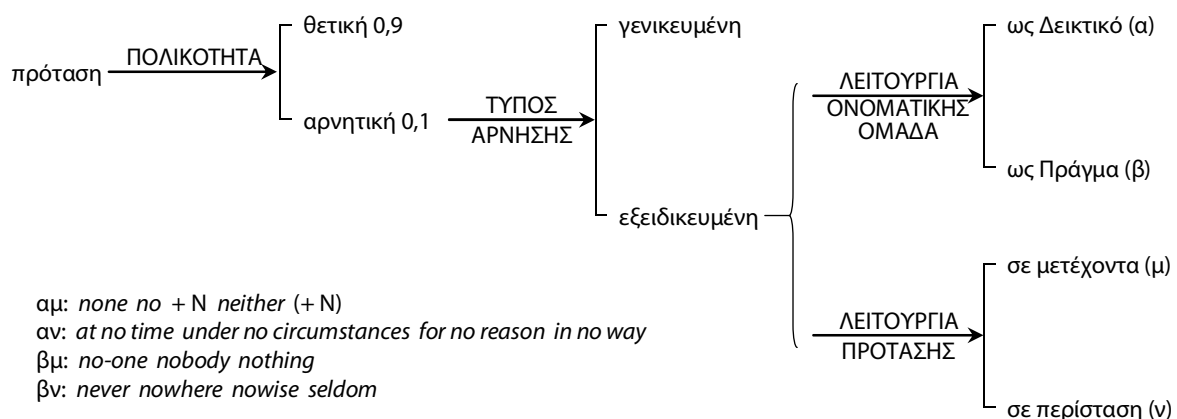
Ένα σύνολο εναλλακτικών, μαζί με την συνθήκη εισόδου του, αποτελεί **σύστημα** υπ' αυτήν την τεχνική έννοια. Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να πούμε «όλες οι προτάσεις είναι είτε θετικές είτε αρνητικές» ή, πληρέστερα, «όλες οι προτάσεις επιλέγουν στο σύστημα ΠΟΛΙΚΟΤΗΤΑ, του οποίου οι όροι είναι 'θετική' και 'αρνητική'», όπως δείχνει το διάγραμμα στο σχήμα 1-7. Για να έχουμε μια σφαιρικότερη εικόνα, προσάπτουμε πιθανότητες στους δύο όρους: 'θετική': 0,9· 'αρνητική': 0,1 (πβ. Halliday & James, 1993).



Σχήμα 1-7: Το σύστημα ΠΟΛΙΚΟΤΗΤΑ

Θα καταστεί σαφές ότι πρόκειται για πιο αφηρημένη αναπαράσταση από εκείνη την δομής, αφού δεν εξαρτάται από τον τρόπο έκφρασης των κατηγοριών. Τα ‘θετική’ και ‘αρνητική’ είναι αντιπαρατιθέμενα γνωρίσματα της πρότασης, που θα μπορούσαν να εκδηλωθούν με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Αναπαριστούν μίαν όψη του **σημασιακού δυναμικού** της γλώσσας και είναι αμοιβαίως οριζόμενα: ‘μη θετική’ σημαίνει ‘αρνητική’ και ‘μη αρνητική’ σημαίνει ‘θετική’.

Η σχέση στην οποία βασίζεται το σύστημα είναι η ‘είναι είδος τινός’: μια πρόταση με το γνώρισμα ‘θετική’ είναι είδος πρότασης. Ας υποθέσουμε τώρα ότι πηγαίνουμε ένα βήμα παραπέρα και λέμε ότι οι αρνητικές προτάσεις μπορεί να είναι είτε γενικευμένες αρνητικές, όπως η *they didn't know*, είτε κάποιου ιδιαίτερου είδους αρνητικές, όπως η *they never knew* ή η *nobody knew*. Μόλις αναγνωρίσαμε δυο παραδειγματικές αντιπαραθέσεις εκ των οποίων η μία είναι λεπτομερέστερη της άλλης (σχήμα 1-8). Η σχέση ανάμεσα σε αυτά τα δυο συστήματα είναι σχέση **εκλέπτυνσης**: το δεύτερο σύστημα είναι ‘πιο εκλεπτυσμένο’ από το πρώτο. Η εκλέπτυνση (‘είδος τινός είδους τινός ...’) είναι στο σύστημα το ανάλογο της βαθμίδας στην δομή (‘μέρος τινός μέρους τινός ...’).

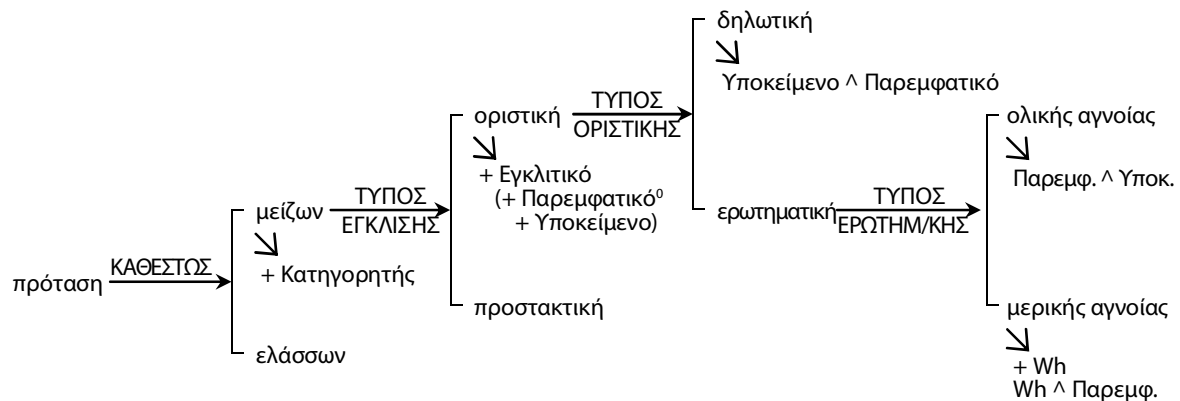


Σχήμα 1-8: Το σύστημα ΠΟΛΙΚΟΤΗΤΑ, ένα βήμα πιο εκλεπτυσμένο

Ένα κείμενο αποτελεί προϊόν διαρκούς επιλογής σε πολύ μεγάλο δίκτυο συστημάτων. Η συστημική θεωρία οφείλει το όνομά της στο γεγονός ότι η γραμματική μιας γλώσσας αναπαρίσταται υπό την μορφή δικτύων συστημάτων παρά ως απόθεμα δομών. Βέβαια, η δομή είναι αναπόσπαστο μέρος της περιγραφής, αλλά ερμηνεύεται ως η εξωτερική μορφή την οποία λαμβάνουν οι συστημικές επιλογές παρά ως το ορίζον χαρακτηριστικό της γλώσσας. Μια γλώσσα αποτελεί πόρο παραγωγής σημασίας και η σημασία βρίσκεται σε συστημικά σχήματα επιλογής.

Ο τρόπος με τον οποίο συνταιριάζονται το σύστημα και η δομή μπορεί να υποδειγματίσει σχεδιάζοντας ένα απλοποιημένο δίκτυο συστημάτων για την ΕΓΚΛΙΣΗ (θα το εξηγήσουμε λεπτομερώς στο Κεφάλαιο 4): βλ. σχήμα 1-9. Το σχήμα αυτό μπορεί να διαβαστεί ως εξής:

Μια πρόταση είναι είτε μείζων είτε ελάσσων κατά το ΚΑΘΕΣΤΩΣ· εάν είναι μείζων, η δομή της περιέχει Κατηγορητή. Μια μείζων πρόταση είναι είτε οριστική είτε προστακτική κατά την ΕΓΚΛΙΣΗ· εάν είναι οριστική, έχει Παρεμφατικό (τελεστή) και Υποκείμενο. Μια οριστική πρόταση είναι είτε δηλωτική είτε ερωτηματική (πάλι κατά την ΕΓΚΛΙΣΗ)· εάν είναι δηλωτική, το Υποκείμενο προηγείται του Παρεμφατικού. Μια ερωτηματική πρόταση είναι είτε ολικής είτε μερικής αγνοίας· εάν είναι ολικής αγνοίας, το Παρεμφατικό προηγείται του Υποκειμένου· εάν είναι μερικής αγνοίας, περιλαμβάνει στοιχείο Wh-.



Σχήμα 1-9: Το δίκτυο των συστημάτων ΕΓΚΛΙΣΗ

Αυτό σημαίνει ότι κάθε επιμέρους σύστημα —κάθε στιγμή επιλογής— συνεισφέρει στον σχηματισμό της δομής. Βέβαια, δεν υπαινισσόμαστε ότι η επιλογή είναι **συνειδητή**: οι 'στιγμές' είναι αναλυτικά βήματα κατά την κατασκευή σημασίας από την γραμματική (για την σχέση μεταξύ σημασιολογικής επιλογής και εγκεφαλικής δραστηριότητας, βλ. Lamb, 1999). Οι δομικές διεργασίες —εισαγωγή στοιχείων, διάταξη στοιχείων και ούτω καθεξής— εξηγούνται ως **πραγματώσεις** συστημικών επιλογών. Οπότε, όταν αναλύουμε ένα κείμενο, δείχνουμε την λειτουργική οργάνωση της δομής του και δείχνουμε ποιες πλήρεις σημασίες επιλογές έχουν γίνει, εξετάζοντας καθεμιά τους εντός του περιβάλλοντος όσων θα μπορούσαν να είχαν σημανθεί αλλά δεν σημάνθηκαν.

Όταν αναφερόμαστε στα δομικά γνωρίσματα ως «πραγματώσεις» συστημικών επιλογών, αναφερόμαστε στην εκδήλωση μιας γενικότερης σχέσης που διατρέχει την γλώσσα απ' άκρη σ' άκρη. Η πραγμάτωση απορρέει από το γεγονός ότι η γλώσσα είναι διαστρωματωμένο σύστημα.

1.3.3 Διαστρωμάτωση

Έχουμε συνηθίσει να μιλάμε για την γλώσσα υπό διάφορες επικεφαλίδες. Τα βιβλία της σχολικής γραμματικής συνήθως περιελάμβαναν κεφάλαια για την προφορά, την ορθογρα-

φία, την μορφολογία (πρώην «τυπολογικό») και την σύνταξη, ενώ στο τέλος παρέθεταν και λεξιλόγιο. Αυτό αντικατόπτριζε το γεγονός ότι η γλώσσα είναι περίπλοκο σημειωτικό σύστημα με διάφορα επίπεδα ή **στρώματα**. Ακριβώς αυτό έχουμε υποθέσει κι εδώ, όσον αφορά το φθογγικό σύστημα, το σύστημα γραφής και το σύστημα διατύπωσης, δηλαδή την **φωνολογία**, την **ορθογραφία** (ή **γραφολογία**) και την γραμματική. (Από την άλλη, επίσης παρατηρήσαμε ότι η γραμματική και το λεξιλόγιο δεν συνιστούν διαφορετικά στρώματα· είναι οι δυο πόλοι ενός μόνου συνεχούς που ονομάζεται, καταλλήλως, **λεξικογραμματική** (πβ. Hasan, 1987). Ομοίως, η σύνταξη και η μορφολογία δεν είναι διαφορετικά στρώματα· είναι αμφότερα μέρη της γραμματικής — διάκριση προέκυψε γιατί στις Ινδοευρωπαϊκές γλώσσες η δομή των λέξεων (**μορφολογία**) τείνει να διαφέρει άρδην από την δομή των προτάσεων (**σύνταξη**)· αλλά αυτό δεν αποτελεί γενικό γνώρισμα των γλωσσών.)

Τι εννοούμε όταν κάνουμε λόγο για διαφορετικά «στρώματα»; Στην πρωτογλώσσα των νηπίων, η οποία ακόμη δεν έχει αποκτήσει γραμματική, κάθε στοιχείο είναι απλό σημείο· για παράδειγμα, μια σημασία ‘δώσε μου το!’ μπορεί να εκφραστεί κατευθείαν με έναν ήχο όπως νανανανα ή, ίσως, με κάποιου είδους χειρονομία. Σε αυτήν την περίπτωση, έχουμε μόνο δύο στρώματα, ένα στρώμα περιεχομένου και ένα στρώμα έκφρασης (πβ. Halliday, 1975).

Οι γλώσσες των ενηλίκων είναι περιπλοκότερες. Καταρχήν, μπορούν να έχουν δυο εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης, είτε ήχηση (δηλαδή ομιλία) είτε γραφή. Σημαντικότερο, όμως, είναι ότι εμπεριέχουν περισσότερα στρώματα.

Το ‘περιεχόμενο’ διευρύνεται ώστε να περιλαμβάνει **λεξικογραμματική** και **σημασιολογία** (πβ. Halliday, 1984· Halliday & Matthiessen, 1999). Αυτό ακριβώς επιτρέπει την διεύρυνση του σημασιακού δυναμικού της γλώσσας επ’ αόριστον. Η αιτία του φαινομένου μπορεί να εξηγηθεί με τον καλύτερο τρόπο κατ’ αναφορά προς τις λειτουργίες που εκπληρώνει η γλώσσα στις ζωές των ανθρώπων.

Χρησιμοποιούμε την γλώσσα για να εν-νοούμε την εμπειρία μας και για να αλληλεπιδρούμε με τους άλλους ανθρώπους. Αυτό σημαίνει ότι η γραμματική πρέπει να διασυνδέεται με ό,τι συμβαίνει εκτός της γλώσσας: με τα συμβάντα και τις καταστάσεις του κόσμου και με τις κοινωνικές διεργασίες στις οποίες εμπλεκόμαστε. Ταυτόχρονα, όμως, πρέπει να οργανώνει την διερμίνευση της εμπειρίας και την διαδραμάτιση των κοινωνικών διεργασιών, ώστε να μπορούν να καθίστανται ικανές προς διατύπωση. Αυτό επιτυγχάνεται επιμερίζοντας το πρακτέο σε δυο βήματα. Στο πρώτο βήμα, αυτό της διασύνδεσης, η εμπειρία και οι διαπροσωπικές σχέσεις μετασηματίζονται σε σημασία· αυτό είναι το στρώμα της σημασιολογίας. Στο δεύτερο βήμα, η σημασία μετασηματίζεται περαιτέρω σε διατύπωση· αυτό είναι το στρώμα της λεξικογραμματικής. Βέβαια, αυτή η σειρά αφορά τον ομιλητή ή τον γράφοντα· για τον ακροατή ή τον αναγνώστη η διαδικασία είναι αντίστροφη.

Αυτή η διαστρωμάτωση του πλάνου του περιεχομένου υπήρξε τεράστιας σπουδαιότητας κατά την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους —δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι μετέτρεψε τον

homo σε *homo sapiens* (πβ. Halliday, 1995β· Matthiessen, 2004). Απελευθέρωσε την δύναμη της γλώσσας και κατ' αυτόν τον τρόπο δημιούργησε τον σύγχρονο ανθρώπινο εγκέφαλο. Μια ιδέα για τις συνέπειες της διαστρωμάτωσης στην κατασκευή της γνώσης θα δοθεί στο Κεφάλαιο 10, όπου διερωτόμαστε εάν θα μπορούσαν να έχουν εξελιχθεί εκμαθημένες μορφές λόγου, στην εκπαίδευση, στην επιστήμη, στην τεχνολογία και στις ανθρωπιστικές επιστήμες, χωρίς την 'απόζευξη' των δύο αυτών όψεων της σημογόνου διεργασίας.

Κάποιος θα μπορούσε να ρωτήσει εάν πραγματοποιήθηκε ανάλογη διαστρωμάτωση στο πλάνο της έκφρασης· η απάντηση προφανώς θα ήταν ότι ναι, πραγματοποιήθηκε, και για ανάλογους λόγους, συγκεκριμένα για τον διαχωρισμό της οργανωτικής λειτουργίας από την λειτουργία της διασύνδεσης με το περιβάλλον. Εδώ, ωστόσο, το περιβάλλον είναι το ανθρώπινο σώμα, ο βιολογικός πόρος με τον οποίο επιτελείται η ήχηση/σημείωση. Λαμβάνοντας τον ήχο (την προφορική γλώσσα) ως βάση, τα στρώματα είναι η **φωνητική**, η διασύνδεση με τις ικανότητες του σώματος για ομιλία και ακοή, και η **φωνολογία**, η οργάνωση των φθόγγων της ομιλίας σε δομές και συστήματα μορφών (σχήμα 1-10).



Σχήμα 1-10: Διαστρωμάτωση

Όταν λέμε ότι η γλώσσα είναι διαστρωματωμένη κατ' αυτόν τον τρόπο, εννοούμε ότι αυτό είναι το μοντέλο της γλώσσας στο οποίο πρέπει να στοχεύουμε αν θέλουμε να την εξηγήσουμε. Μια γλώσσα είναι μια σειρά πλεονασμών μέσω των οποίων συνδέουμε το οικοκοινωνικό περιβάλλον μας με μη τυχαίες διαταράξεις στον αέρα (ηχητικά κύματα). Κάθε βήμα,

βέβαια, τελεί υπό τον κεντρικό έλεγχο του εγκεφάλου. Η σχέση ανάμεσα στα στρώματα —η διεργασία της σύνδεσης ενός επιπέδου οργάνωσης με άλλο— καλείται **πραγμάτωση**.^{*} Ο πίνακας 1.5 παρουσιάζει αυτό το μοντέλο από την οπτική γωνία του ομιλητή —είναι δύσκολο να παρουσιαστεί με τρόπο ουδέτερο για ομιλητή και ακροατή. Το σχήμα 1-10 παριστάνει την οργάνωση της γλώσσας σε στρώματα και δείχνει πώς το διαστρωματωμένο γλωσσικό σύστημα είναι «εγκιβωτισμένο» στο περικείμενο (πβ. Halliday, 1978· Halliday & Hasan, 1985· Martin, 1992).

Πίνακας 1.5: Από το οικωκοινωνικό περιβάλλον στα ηχητικά κύματα: η σκοπιά του ομιλητή

[από περιβάλλον προς] σημασία:	διασύνδεση, μέσω δεκτών	σημασιολογία
[από σημασία προς] διατύπωση:	εσωτερική οργάνωση	λεξικογραμματική
[από διατύπωση προς] σύνθεση:	εσωτερική οργάνωση	φωνολογία
[από σύνθεση προς] ήχηση:	διασύνδεση, μέσω αρθρωτών	φωνητική

1.3.4 Στιγμογράφιση

Όταν θέλουμε να εξηγήσουμε πώς είναι οργανωμένη η γλώσσα και πώς η οργάνωση της σχετίζεται με την λειτουργία που εκπληρώνει στην ζωή του ανθρώπου, συχνά δυσκολευόμαστε να διασαφηνίσουμε τα πράγματα· αυτό συμβαίνει διότι προσπαθούμε να διατηρήσουμε δυο προοπτικές ταυτοχρόνως. Η μια προοπτική είναι της γλώσσας ως συστήματος, η άλλη της γλώσσας ως κειμένου.

Η έννοια που χρειαζόμαστε εδώ είναι η **στιγμογράφιση**. Το σύστημα μιας γλώσσας ‘στιγμογραφείται’ με την μορφή **κειμένου**. Ένα κείμενο μπορεί να είναι μια ασήμαντη διαμοιβή για παροχή υπηρεσιών, όπως η παραγγελία ενός καφέ, ή να αποτελεί βαρυσήμαντο συμβάν στην ανθρώπινη ιστορία, όπως η εναρκτήρια ομιλία του Νέλσον Μαντέλα· σε αμφότερες τις περιπτώσεις, ανεξάρτητα από την εγγενή του αξία, αποτελεί στιγμιότυπο ενός υποκείμενου συστήματος και ενέχει νόημα μόνο ως τέτοιο. Ένα κείμενο στην Αγγλική δεν έχει σημειωτικό καθεστώς παρά μόνο κατ’ αναφορά προς το σύστημα της Αγγλικής (γι’ αυτό και δεν σημαίνει τίποτα σε όσους δεν γνωρίζουν την γλώσσα).

Το **σύστημα** είναι το υποκείμενο δυναμικό της γλώσσας: το δυναμικό της ως σημογόνου πόρου.[†] Αυτό δεν σημαίνει ότι υπάρχει ως ανεξάρτητο φαινόμενο: δεν υπάρχουν δυο ξεχω-

^{*} Για ένα πρωτόλειο σημειωτικό σύστημα όπως η πρωτογλώσσα των νηπίων, που αποτελείται μόνο από περιεχόμενο και έκφραση, θα μπορούσαμε να διατηρήσουμε την χρήση της λέξης «εκφράζω». Σε μια υψηλότερης τάξης (πολυστρωματική) σημειωτική, όμως, δεν αρμόζει ο όρος· δεν θα μπορούσαμε να πούμε κυριολεκτικά ότι η διατύπωση «εκφράζει» σημασία. Εξού η χρήση ιδιαίτερου τεχνικού όρου.

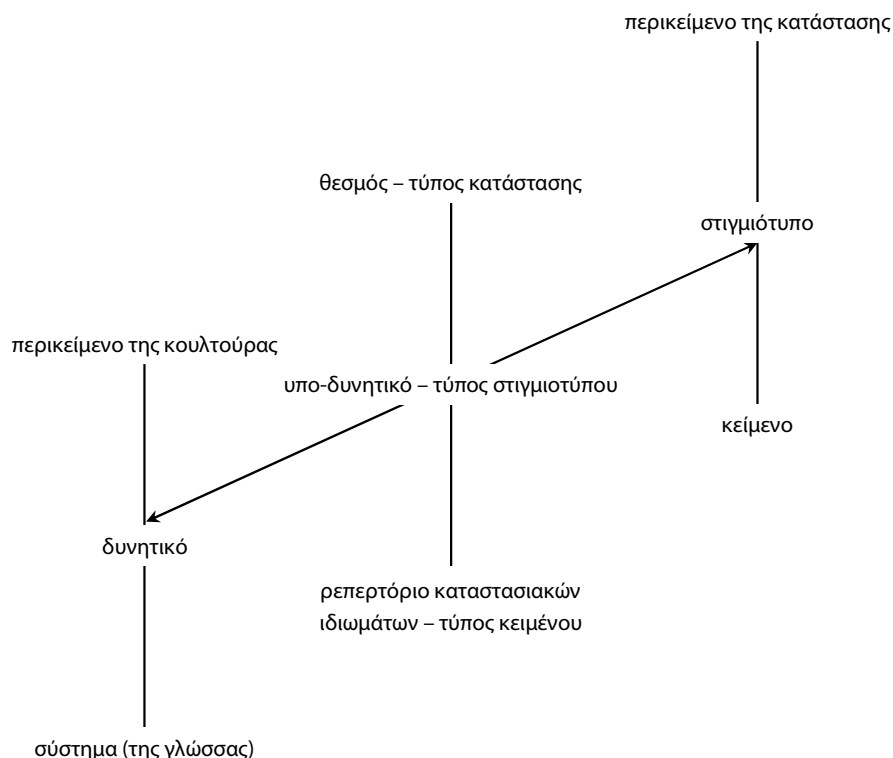
[†] Επομένως, αυτή η χρήση του όρου «σύστημα» διαφέρει —αν και σχετίζεται— με την σημασία του ως τεχνικού όρου στην γραμματική (Ενότητα 1.3.2 παραπάνω). Το σύστημα υπό αυτήν την γενική έννοια είναι ισοδύναμο με το σύνολο όλων των επιμέρους συστημάτων που θα περιλαμβάνονταν σε ένα εξαντλητικό δίκτυο που θα κάλυπτε όλα τα στρώματα.

ριστά αντικείμενα, γλώσσα ως σύστημα και γλώσσα ως σύνολο κειμένων. Η σχέση ανάμεσα στα δυο είναι ανάλογη με εκείνη ανάμεσα στον καιρό και το κλίμα (πβ. Halliday, 1992β). Το κλίμα και ο καιρός δεν είναι δυο διαφορετικά φαινόμενα παρά το ίδιο φαινόμενο ιδωμένο από διαφορετικές σκοπιές του παρατηρητή. Αυτό που καλούμε «κλίμα» είναι ο καιρός ιδωμένος σε μεγαλύτερο χρονικό βάθος —είναι αυτό που στιγμογραφείται με την μορφή του καιρού. Ο καιρός είναι το κείμενο: είναι αυτό που συμβαίνει γύρω μας συνεχώς, επηρεάζοντας και, κάποιες φορές, διαταράσσοντας την καθημερινή μας ζωή. Το κλίμα είναι το σύστημα, το υποκείμενο δυναμικό αυτών των μεταβλητών επιδράσεων.

Γιατί τότε αναφερόμαστε σε αυτά ως πράγματα διαφορετικά; Μπορούμε να καταλάβουμε το γιατί εάν φέρουμε στο νου μας πρόσφατες συζητήσεις για την υπερθέρμανση του πλανήτη, όπου τίθεται το ερώτημα εάν πρόκειται για μακροπρόθεσμο καιρικό σχήμα ή για κλιματική αλλαγή. Δηλαδή, μπορούμε να εξηγήσουμε την υπερθέρμανση του πλανήτη βάσει μιας γενικής θεωρίας (της κλιματικής αλλαγής, σε αυτήν την περίπτωση) ή πρόκειται απλώς για σύνολο παρόμοιων συμβάντων; Κάτι ανάλογο για την γλώσσα θα ήταν να λάβουμε, για παράδειγμα, ένα σώμα γραπτών από πολιτικούς επιστήμονες και να ρωτήσουμε αν πρόκειται απλώς για σύνολο παρόμοιων κειμένων ή αν αντιπροσωπεύουν ένα υποσύστημα της γλώσσας. Το κλίμα είναι η θεωρία του καιρού. Ως θεωρία, το κλίμα δεν έχει δική του ξεχωριστή ύπαρξη, αλλά (όπως όλες οι θεωρητικές οντότητες) υπάρχει στον σημειωτικό χώρο. Είναι ένα οιονεί πράγμα. Ομοίως το σύστημα της γλώσσας: πρόκειται για γλώσσα ως οιονεί πράγμα· δεν είναι το σύνολο όλων των δυνατών κειμένων αλλά μια θεωρητική οντότητα στην οποία μπορούμε να προσάψουμε ορισμένες ιδιότητες και την οποία μπορούμε να προικίζουμε με μεγάλη εξηγητική ισχύ.

Επομένως, σύστημα και κείμενο συσχετίζονται διά της στιγμογράφησης. Ομοίως με την σχέση μεταξύ κλίματος και καιρού, η σχέση μεταξύ συστήματος και κειμένου αποτελεί συνεχές —το **συνχές της στιγμογράφησης** (σχήμα 1-11). Το σύστημα και το κείμενο είναι οι δύο πόλοι του συνεχούς —το συνολικό δυναμικό και το επιμέρους στιγμιότυπο. Ανάμεσα στους δυο πόλους υπάρχουν άλλα σχήματα. Αυτά τα διάμεσα σχήματα μπορούν να ιδωθούν είτε από τον πόλο του συστήματος ως υποσυστήματα είτε από τον πόλο του στιγμιότυπου ως τύποι στιγμιότυπου. Εκκινώντας από τον πόλο του στιγμιότυπου, μπορούμε να μελετήσουμε ένα μεμονωμένο κείμενο και έπειτα να αναζητήσουμε άλλα κείμενα που του μοιάζουν βάσει ορισμένων κριτηρίων. Κατά την μελέτη αυτού του δείγματος κειμένων μπορούμε να εντοπίσουμε σχήματα κοινά στα κείμενα και να τα περιγράψουμε θεωρώντας τα ως **τύπο κειμένου**. Όταν διαπιστώνουμε έναν κειμενικό τύπο, απομακρυνόμαστε, επί της κλίμακας της στιγμογράφησης, από τον πόλο του κειμένου με κατεύθυνση προς τον πόλο του συστήματος. Τα κριτήρια που χρησιμοποιούμε για την σύγκριση των κειμένων του δείγματός μας θα μπορούσαν, καταρχήν, να προέρχονται από οποιοδήποτε στρώμα της γλώσσας —με την προϋπόθεση ότι είναι συστηματικά και ρητά. Ωστόσο, όπως έχει προκύψει από την έρευνα, τα κείμενα ποικίλουν συστηματικά βάσει

περικειμενικών αξιών: τα κείμενα ποικίλουν βάσει της φύσης των περικειμένων εντός των οποίων χρησιμοποιούνται. Έτσι, συνταγές, προβλέψεις καιρού, χρηματιστηριακές αναφορές, συμφωνίες ενοικίασης, μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, εναρκτήριες ομιλίες, παραγγελίες στο τοπικό εστιατόριο, δελτία ειδήσεων, συνεντεύξεις στα μέσα ενημέρωσης, εκπαιδευτικές συνεδρίες, προτάσεις περιπάτου σε οδηγούς πόλεων, κουτσομπολιά κατά το διάλειμμα για καφέ, διαφημίσεις, παραμύθια για πριν κοιμηθούν τα παιδιά και ένα σωρό άλλοι τύποι κειμένων που συναντούμε στην ζωή μας είναι όλοι τους τρόποι χρήσης της γλώσσας εντός διαφορετικών περικειμένων. Ιδωμένα από τον πόλο του συστήματος του συνεχούς της στιγμογράφησης, μπορούν να ερμηνευτούν ως **καταστασιακά ιδιώματα**. Καταστασιακό ιδίωμα καλείται μια λειτουργική ποικιλία της γλώσσας (Halliday, 1978) —σχήματα στιγμογράφησης του σύνολου συστήματος σχετιζόμενα με ορισμένο τύπο περικειμένου (**καταστασιακό τύπο**).^{*} Αυτά τα σχήματα στιγμογράφησης εμφανίζονται ποσοτικά ως προσαρμογές των συστημικών πιθανοτήτων της γλώσσας: ένα καταστασιακό ιδίωμα μπορεί να αναπαρασταθεί ως ιδιαίτερη διαρρύθμιση συστημικών πιθανοτήτων. Για παράδειγμα, ο μέλλοντας χρόνος είναι πολύ πιθανότερο να εμφανιστεί σε προβλέψεις καιρού παρά σε εξιστορήσεις (για παραδείγματα ποσοτικών προφίλ καταστασιακών ιδιωμάτων, βλ. Matthiessen, 2002β, 2006).



Σχήμα 1-11: Το συνεχές της στιγμογράφησης

^{*} Άρα, ο όρος «καταστασιακό ιδίωμα» αναφέρεται εδώ σε μια λειτουργική ποικιλία της γλώσσας. Έχει επίσης χρησιμοποιηθεί υπό μία, σχετική μεν διαφορετική δε, έννοια, αναφερόμενος σε περικειμενικές αξίες που συνδέονται με μια τέτοια λειτουργική ποικιλία (βλ. Martin, 1992· πβ. Matthiessen, 1993).

Εάν τώρα επιστρέψουμε στο ερώτημα της διαστρωμάτωσης, μπορούμε ίσως να δούμε πιο ξεκάθαρα τι σημαίνει να λέμε ότι το στρώμα της σημασιολογίας είναι η διασύνδεση του γλωσσικού με τον μη γλωσσικό (πρωτοτυπικά υλικό) κόσμο. Τα περισσότερα κείμενα της ενήλικης ζωής μας δεν σχετίζονται με άμεσο τρόπο με τα αντικείμενα και τα συμβάντα του περιβάλλοντός τους. Το κείμενο του Μαντέλα ήταν ιδιαίτερος αφηρημένο· ακόμη κι όταν έλεγε *the soil of this beautiful country* και *the jacaranda trees of Pretoria*, πιθανότατα δεν μπορούσε να τα δει κατά την εκφώνηση της ομιλίας. Δεν αποτελούσαν μέρος του περιβάλλοντος σκηνικού εκείνης της στιγμής. Παραταύτα, οι σημασίες που πραγματώνονται μέσω αυτών των διατυπώσεων και οι σημασίες που πραγματώνονται από τα *an extraordinary human disaster* και *humanity's belief in justice*, είναι, σε τελική ανάλυση, διερμηνεύματα της ανθρωπίνης εμπειρίας· και όταν τώρα διαβάζουμε ή ακούμε αυτό το κείμενο, το κατανοούμε ακριβώς ως τέτοιο. Η διασύνδεση με το οικοκοινωνικό περιβάλλον αποτελεί ιδιότητα της γλώσσας ως συστήματος· αποτελεί, επίσης, καθοριστικό γνώρισμα των στιγμιοτύπων μέσω των οποίων τα μικρά παιδιά κατακτούν τελικά τον έλεγχο του συστήματος· δεν είναι, όμως, κάτι που αναδιαδραματίζεται σε κάθε κείμενο. Την εμπειρία την απομνημονεύουμε, την φανταζόμαστε, δημιουργούμε αφηρημένες και μεταφορικές εκδοχές της και την μυθοποιούμε —το κείμενο έχει την δύναμη να δημιουργεί το δικό του περιβάλλον· αλλά έχει αυτήν την δύναμη εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο το σύστημα εξελίχθηκε, μέσω της δημιουργίας σημασίας εκ του περιβάλλοντος όπως αυτό υφίστατο.

Ως γραμματικοί πρέπει να είμαστε σε θέση να μετατοπίζουμε την προοπτική μας, να παρατηρούμε άλλοτε από την σκοπιά του συστήματος και άλλοτε από την σκοπιά του κειμένου· και πρέπει να έχουμε συναίσθηση του σημείου στο οποίο βρισκόμαστε κάθε φορά. Αυτό το ζήτημα ανέκυψε εμφαντικά με την εμφάνιση του ψηφιοποιημένου σώματος κειμένων. Σώμα κειμένων καλείται μια μεγάλη συλλογή στιγμιοτύπων —προφορικών και γραπτών κειμένων· τα σώματα που διατίθενται σήμερα περιλαμβάνουν όγκο δεδομένων ικανό να μας δια φωτίσει σε πολύ μεγάλο βαθμό περί της γραμματικής της Αγγλικής, με την προϋπόθεση ότι μπορούμε να προσπελάσουμε και να ερμηνεύσουμε τα δεδομένα. Αλλά το σώμα κειμένων δεν γράφει από μόνο του την γραμματική, όπως άλλωστε ούτε τα πειραματικά δεδομένα για την συμπεριφορά του φωτός δεν έγραψαν την *Οπτική* του Νεύτωνα· απαιτείται θεωρία. Κατά την συγγραφή μιας γραμματικής περιγραφής πρέπει να ταλαντευόμαστε αδιάκοπα ανάμεσα στην προοπτική του συστήματος και την προοπτική του στιγμιότυπου. Στην παρούσα έκδοση έχουμε επιχειρήσει να λάβουμε υπόψη μας την νέα ισορροπία που έχει προκύψει ως αποτέλεσμα του ότι έχουμε, οι γραμματικοί, πρόσβαση σε ικανό όγκο δεδομένων, για πρώτη φορά στην δυόμισι χιλιετηρίδων ιστορία του αντικειμένου μελέτης μας.

1.3.5 Μεταλειτουργία

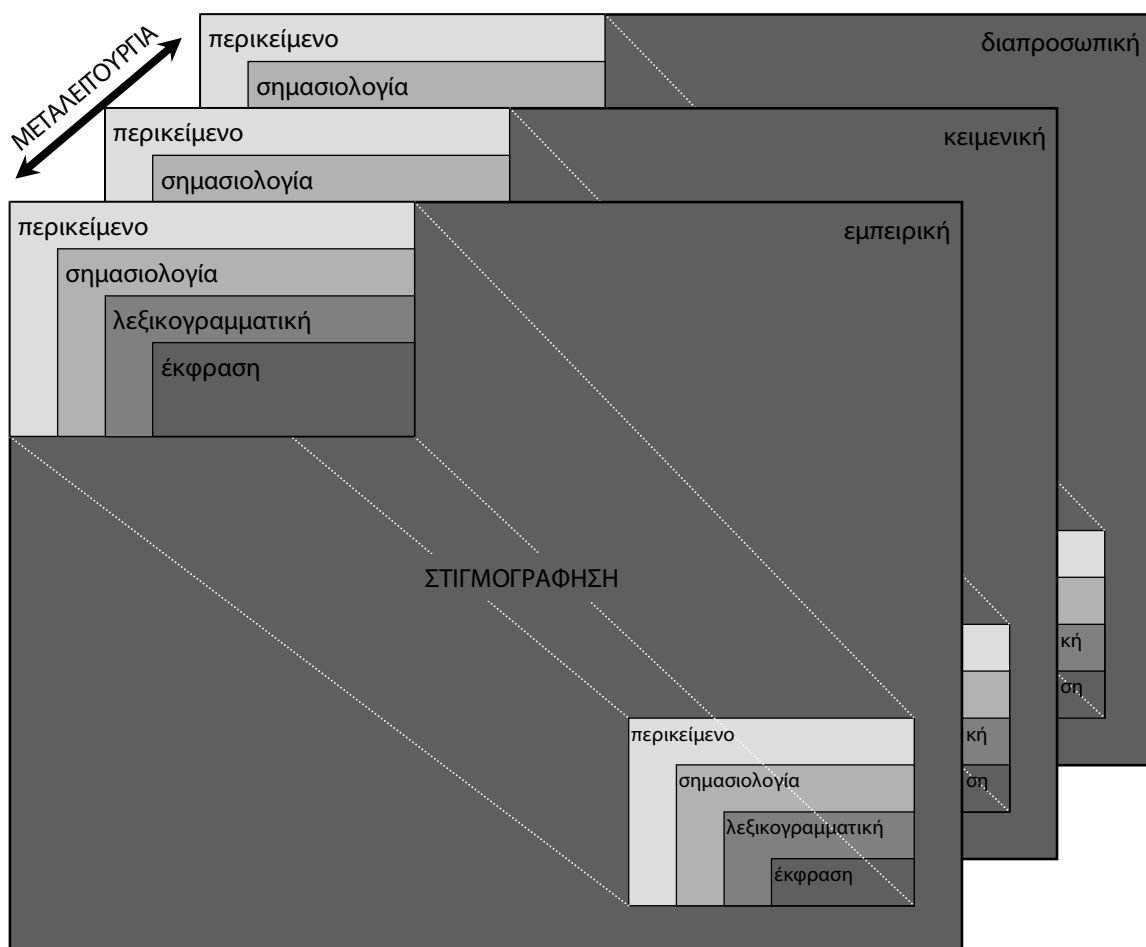
Αυτό που μόλις αναφέραμε μας επαναφέρει στο ερώτημα που θέσαμε στην Ενότητα 1.3.3: ποιες είναι οι βασικές λειτουργίες της γλώσσας, σε σχέση με το οικολογικό και κοινωνικό μας περιβάλλον; Προτείναμε δύο: την εν-νόηση της εμπειρίας μας και την εκδήλωση των κοινωνικών μας σχέσεων.

Είναι φανερό ότι η γλώσσα όντως, όπως το θέτουμε, **διερμηνεύει** την ανθρώπινη εμπειρία. Ονομάζει πράγματα, κατατάσσοντάς τα με αυτόν τον τρόπο σε κατηγορίες, και, έπειτα, συνήθως προχωρά περισσότερο και αναλύει τις κατηγορίες σε ταξινομίες, συχνά χρησιμοποιώντας περισσότερα ονόματα σε αυτήν την φάση. Έτσι, έχουμε *houses* και *cottages* και *garages* και *sheds*, όλα εκ των οποίων είναι είδη του *building: stepping* και *marching* και *pacing*, όλα εκ των οποίων είναι είδη του *walking: in, on, under, around* ως σχετικές θέσεις κ.ο.κ. —και το γεγονός ότι αυτά διαφέρουν από την μια γλώσσα στην άλλη μας υπενθυμίζει ότι οι κατηγορίες όντως αποτελούν γλωσσικά διερμηνεύματα (πβ. Halliday & Matthiessen, 1999: Κεφάλαιο 7· Caffarel, Martin & Matthiessen, 2004). Ακόμη πιο σημαντικό είναι ότι αυτά τα στοιχεία διαρρυθμίζονται σε περίπλοκα γραμματικά σχήματα όπως *marched out of the house*: τα στοιχεία μπορούν να τεθούν σε ακολουθίες χρονικές, αιτιακές και λοιπών ειδών —δεν υπάρχει πλευρά της ανθρώπινης εμπειρίας που να μην μπορεί να μετασηματιστεί σε σημασία. Με άλλα λόγια, η γλώσσα παρέχει μια **θεωρία** της ανθρώπινης εμπειρίας και ορισμένοι πόροι της λεξικογραμματικής κάθε γλώσσας είναι επιφορτισμένοι με αυτήν την λειτουργία. Αυτή καλείται **ιδεαστική** μεταλειτουργία και διακρίνεται σε δύο μέρη, το **εμπειρικό** και το **λογικό** (βλ. Κεφάλαιο 5 και Κεφάλαιο 7).

Ταυτοχρόνως, οποτεδήποτε χρησιμοποιούμε την γλώσσα συμβαίνει παράλληλα και κάτι άλλο. Ενώσω διερμηνεύει, η γλώσσα πάντοτε επίσης **διαδραματίζει**: διαδραματίζει τις προσωπικές και κοινωνικές μας σχέσεις με τους γύρω μας. Η **πρόταση** της γραμματικής δεν είναι στοιχείο που απλώς αναπαριστά μια διεργασία —ένα ‘πράττειν’ ή ‘συμβαίνειν’, ένα ‘λέγειν’ ή ‘αισθάνεσθαι’, ένα ‘είναι’ ή ‘έχειν’— και τους διάφορους μετέχοντες σε αυτήν και τις περιστάσεις της: είναι επίσης μια περί αληθείας ή περί δέοντος απόφαση, παροχή πληροφορίας ή ερώτηση, προσταγή ή προσφορά, εκτίμηση μιας στάσης προς εκείνον στον οποίο απευθυνόμαστε ή προς εκείνο περί του οποίου μιλάμε. Αυτό το είδος σημασίας σχετίζεται με την δράση: εάν η ιδεαστική λειτουργία της γραμματικής είναι ‘γλώσσα ως σκέψη’, ετούτη η λειτουργία είναι ‘γλώσσα ως δράση’. Καλείται **διαπροσωπική** μεταλειτουργία, υπονοώντας ότι είναι ταυτόχρονα διαδραστική και προσωπική (βλ. Κεφάλαιο 4).

Αυτή η διάκριση ανάμεσα σε δυο τρόπους του ‘σημαίνειν’ δεν είναι απλώς εξωγενής: η γραμματική, όταν αναπαρίσταται με τρόπο συστημικό, προβάλλει ως δυο διακριτά δίκτυα συστημάτων (Halliday, 1969· πβ. Martin, 1990, επί της εγγενούς λειτουργικότητας). Αυτό σημαίνει ότι: (1) κάθε μήνυμα αποτελεί τόσο λεγόμενο περί τινός όσο και λεγόμενο προς

κάποιον, (2) αυτά τα δυο μοτίβα μπορούν να συνδυάζονται ελεύθερα —σε γενικές γραμμές δεν αλληλοπεριορίζονται. Μα η γραμματική εμφανίζει ένα ακόμη συστατικό, έναν ακόμη τρόπο του ‘σημαίνειν’, που αφορά την κατασκευή κειμένων. Υπό μία έννοια αυτή η λειτουργία μπορεί να θεωρηθεί ως επιτρεπτική ή διευκολυντική, μιας και οι άλλες δυο —η διερμηνευση της εμπειρίας και η διαδραμάτιση διαπροσωπικών σχέσεων— εξαρτώνται από την ικανότητα δημιουργίας ακολουθιών λόγου, οργάνωσης της ροής του λόγου και δημιουργίας συνοχής και συνέχειας καθώς αυτός εκδιπλώνεται. Αυτή η λειτουργία επίσης εμφανίζεται ως ευδιάκριτο μοτίβο εντός της γραμματικής. Καλείται **κειμενική** μεταλειτουργία (βλ. Κεφάλαιο 3 και Κεφάλαιο 9)(σχήμα 1-12).



Σχήμα 1-12: Μεταλειτουργία

Γιατί, όμως, αυτός ο κάπως στριφνός όρος, η «μεταλειτουργία»; Θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο, απλώς, για «λειτουργίες»; ωστόσο, κατά πολυετή παράδοση μιλάμε για λειτουργίες της γλώσσας σε καταστάσεις όπου «λειτουργία» σημαίνει απλώς στόχος ή τρόπος χρήσης της γλώσσας, δηλαδή κάτι χωρίς επιπτώσεις στην ανάλυση της ίδιας της γλώσσας (πβ. Halliday & Hasan, 1985: Κεφάλαιο 1· Martin, 1990). Αλλά η συστημική ανάλυση δείχνει ότι η λειτουρ-

γικότητα είναι **εγγενής** στην γλώσσα: ολόκληρη η αρχιτεκτονική της γλώσσας στηρίζεται σε λειτουργίες. Η γλώσσα είναι όπως είναι λόγω των λειτουργιών διά των οποίων έχει εξελιχθεί στο ανθρώπινο είδος. Ο όρος «μεταλειτουργία» υιοθετήθηκε ως υπόμνηση του ότι η λειτουργία αποτέλεσε αναπόσπαστο τμήμα της σύνολης θεωρίας.

1.4 Η θέση της γραμματικής στην γλώσσα· ο ρόλος του σώματος κειμένων

1.4.1 Ανακεφαλαίωση: εντοπισμός της παρούσας εργασίας στον χάρτη της γλώσσας

Η ενότητα αυτή δεν είναι ακριβώς ανακεφαλαίωση· μάλλον έχει ως στόχο τον εντοπισμό της παρούσας εργασίας ως προς τις διαστάσεις της γλώσσας που συζητήθηκαν στην προηγούμενη ενότητα.

Όσον αφορά την **διαστρωμάτωση**, το παρόν βιβλίο καταπιάνεται με την λεξικογραμματική, το στρώμα της διατύπωσης. Εάν χρησιμοποιήσουμε την γνώριμη μεταφορά του κατακόρυφου χώρου, στην οποία παραπέμπει ο όρος «στρώμα», το στρώμα 'πάνω' από αυτήν είναι η σημασιολογία, ενώ το στρώμα 'κάτω' από αυτήν είναι η φωνολογία. Δεν περιμένουμε να κατανοήσουμε την γραμματική εξετάζοντάς την μόνο από το δικό της επίπεδο· την εξετάζουμε επίσης από το 'από πάνω' και το 'από κάτω' επίπεδο, υιοθετώντας δηλαδή μια **τριπλή προοπτική**. Αλλά, μιας και οι θεάσεις από αυτές τις διαφορετικές γωνίες συχνά συγκρούονται μεταξύ τους, αναπόφευκτα η περιγραφή θα είναι ως έναν βαθμό συμβιβαστική. Όλες οι γλωσσικές περιγραφές ενέχουν τέτοιους συμβιβασμούς· η διαφορά ανάμεσα σε μια συστημική περιγραφή και σε μία σαν της παραδοσιακής σχολικής γραμματικής είναι ότι στις σχολικές γραμματικές ο συμβιβασμός ήταν τυχαίος και άναρχος, ενώ στην συστημική γραμματική είναι συστηματικός και θεωρητικά υποκινούμενος. Το ότι η γραμματική μας είναι 'λειτουργική' σημαίνει ότι δίνεται προτεραιότητα στην θεώρηση 'από πάνω', δηλαδή στην γραμματική ως πόρο για την παραγωγή σημασίας —η γραμματική μας είναι σημασιολογικού τύπου. Ωστόσο, η προσοχή μας παραμένει εστιασμένη στην γραμματική καθεαυτήν.

Το ότι δίνουμε προτεραιότητα στην θεώρηση 'από πάνω' σημαίνει ότι ως οργανωτική αρχή λαμβάνουμε το **σύστημα**: την γραμματική ιδωμένη ως δίκτυο συσχετιζόμενων επιλογών πλήρων σημασίας. Με άλλα λόγια, κυρίαρχος άξονας είναι ο παραδειγματικός: τα βασικά συστατικά της γραμματικής είναι σύνολα αμοιβαίως οριζόμενων αντιπαρατιθέμενων γνωρισμάτων. Όταν εξηγούμε κάτι δεν αρκεί να πούμε πώς δομείται· πρέπει και να δείξουμε

πώς σχετίζεται με άλλα πράγματα, να δείξουμε τα σχήματα των συστημικών του σχέσεων, των **συγγενειών** του.*

Το σημείο προέλευσης ενός συστήματος βρίσκεται σε ορισμένη **βαθμίδα**: πρόταση, φράση, ομάδα και τα συμπλέγματα αυτών. Αφού η πρόταση είναι η κύρια πηγή γραμματικής ενέργειας, το πρώτο μέρος του βιβλίου ασχολείται με συστήματα της πρότασης. Το δεύτερο μέρος ασχολείται με συστήματα άλλων βαθμίδων, καθώς και με αυτά της μονάδας πληροφορίας, η οποία αποτελεί το γραμματικό αντίστοιχο της φωνολογικής τονική ομάδας. Το τελευταίο κεφάλαιο περιγράφει την μεταπήδηση από την μια βαθμίδα στην άλλη, το οποίο αποτελεί μια από τις εκφάνσεις της γραμματικής μεταφοράς.

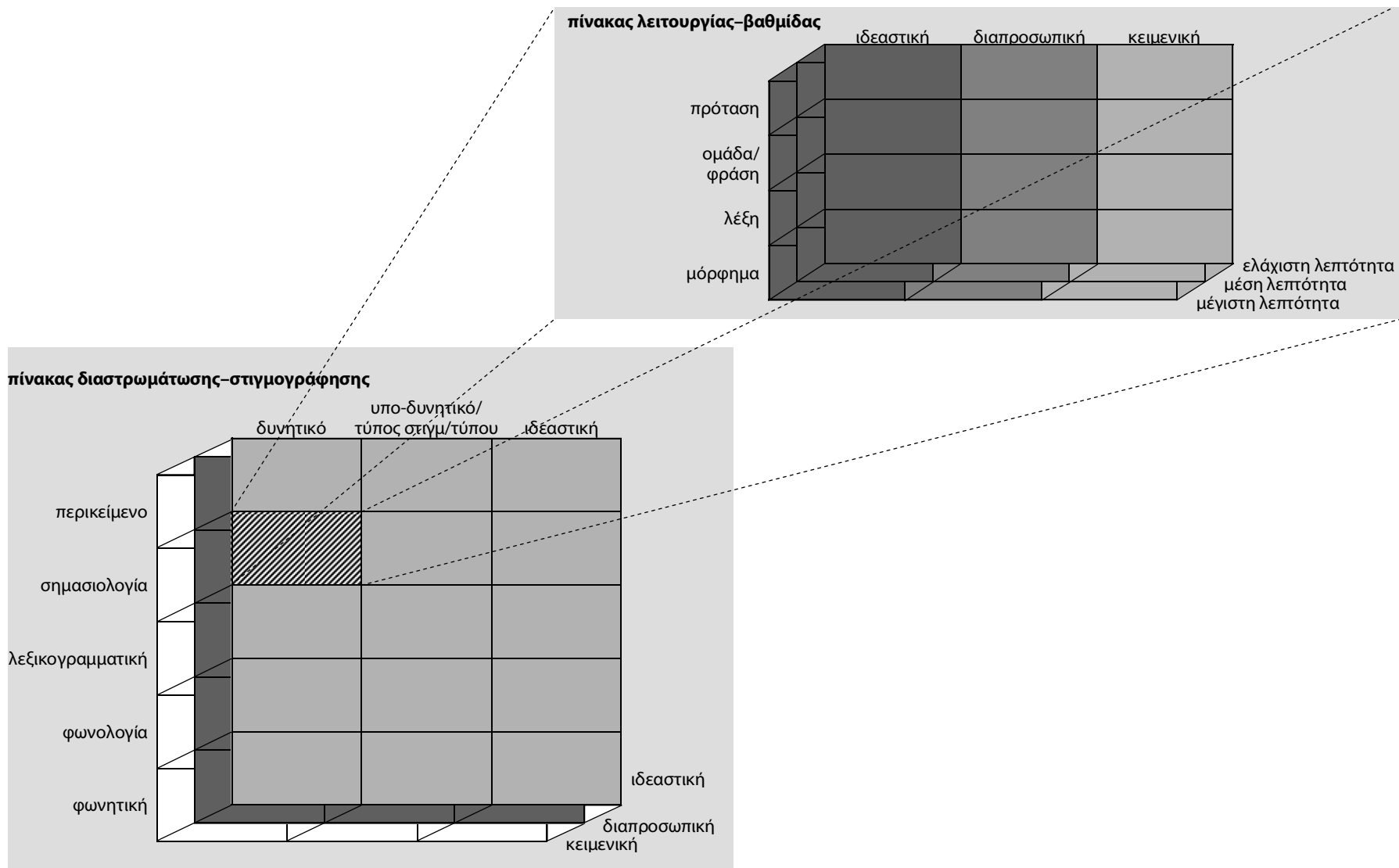
Τα συστήματα κάθε βαθμίδας εντοπίζονται εντός του **μεταλειτουργικού** τους περιβάλλοντος· αυτό σημαίνει ότι κάθε σύστημα έχει την δική του διεύθυνση, το δικό του κελί σε έναν **πίνακα μεταλειτουργίας-βαθμίδας**, όπως φαίνεται στο σχήμα 1-13 και λεπτομερέστερα στο Κεφάλαιο 2, στον πίνακα 2.8 (σ. 63). Για παράδειγμα, το σύστημα ΕΓΚΛΙΣΗ, για το οποίο έγινε λόγος νωρίτερα, αποτελεί διαπροσωπικό σύστημα της πρότασης, οπότε εντοπίζεται στην συμβολή της γραμμής «πρόταση» με την στήλη «διαπροσωπική» του πίνακα.

Η **δομή** αναλύεται κατ' αναφορά προς λειτουργίες, δηλαδή εξηγώντας τον ρόλο ενός εκάστου στοιχείου στην οργανική διαρρυθμισμό του όλου. Αργότερα θα δούμε ότι η θεώρηση των δομών ως διαρρυθμίσεων αποτελεί υπεραπλούστευση, αν όχι στρέβλωση, μιας και ο τρόπος δόμησης των γλωσσικών μονάδων έχει την τάση να διαφέρει αναλόγως της μεταλειτουργίας (βλ. Halliday, 1979· Martin, 1996· Matthiessen, 1988). Μπορούμε, όμως, να μεταχειριστούμε την απλούστευση όλων των τύπων δομής σε διαρρυθμίσεις ως στρατηγική για την εξερεύνηση της γραμματικής.

Το σχήμα 1-13 παρουσιάζει έναν χάρτη αυτού του γενικού εννοιολογικού πλαισίου. Επίσης παρουσιάζει την διάσταση της **στιγμογράφησης**, μια καλή αφορμή για να επιστρέψουμε στο κείμενο. Κατά την ετοιμασία αυτής της νέας έκδοσης χρησιμοποιήσαμε εκτεταμένως σώματα κειμένων για τον έλεγχο των λεπτομερειών της περιγραφής μας και την επέκτασή της, καθώς και για έχουμε μια πηγή αυθεντικών παραδειγμάτων. Όποτε μετατοπίζουμε την προοπτική μας από το κείμενο στο σύστημα —από τα δεδομένα στην θεωρία— και αντιστρόφως, κινούμαστε επί του συνεχούς της στιγμογράφησης. Το **σύστημα**, όπως έχουμε ήδη πει, είναι το δυνητικό πίσω από το **κείμενο**.

Μα το 'κείμενο' είναι σύμπλοκη έννοια. Υπό την μορφή στην οποία συνήθως το λαμβάνουμε, ως προφορικό ή γραπτό λόγο, ένα κείμενο αποτελεί προϊόν δυο συνδυασμένων διεργασιών, της στιγμογράφησης και της πραγμάτωσης. Ορίζον κριτήριο είναι η στιγμογράφηση, το κείμενο ως στιγμιότυπο. Αλλά συνδράμει και η πραγμάτωση, διότι αυτό στο οποίο

* Αυτό ίσχυε και για τις προηγούμενες εκδόσεις επίσης. Αλλά εκεί η γραμματική *παρουσιαζόταν* υπό την μορφή δομής, ενώ στην παρούσα έκδοση έχουμε εισαγάγει την κατηγορία του συστήματος στην πορεία της αποτίμησης.



Σχήμα 1-13: Πίνακες σχηματιζόμενοι από τις σημειωτικές διαστάσεις: ο πίνακας λειτουργίας-βαθμίδας σε σχέση με τον πίνακα διαστρωμάτωσης-στιγμογράφησης

έχουμε πρόσβαση είναι το κείμενο ως **πραγματωμένος** ήχος ή γραφή. Δεν μπορούμε να έχουμε κατευθείαν πρόσβαση σε στιγμιότυπα της γλώσσας ευρισκόμενα σε υψηλότερα στρώματα —σε επιλογές σημασιών ή ακόμη και διατύπωσης. Είναι, όμως, χρήσιμο να αντιληφθούμε ότι μπορούμε να παράγουμε κείμενο με αυτόν τον τρόπο, για τον εαυτό μας, όταν συνθέτουμε στιχάκια ή άλλα κείμενα μες στο κεφάλι μας. Λέγοντας κάτι ‘στον εαυτό μας’, μπορούμε να πάρουμε μια ιδέα του κειμένου ως στιγμιότυπου αλλά χωρίς την πρόσθετη ιδιότητα της πραγμάτωσης.

1.4.2 Κείμενο και σώμα κειμένων

Το κείμενο είναι η μορφή υπό την οποία χρησιμοποιούνται τα δεδομένα προς γλωσσολογική ανάλυση· όλη η περιγραφή της γραμματικής βασίζεται σε κείμενα. Παραδοσιακά, επρόκειτο μόνο για ‘οιονεί’ κείμενα, σαν αυτά που μόλις περιγράψαμε: παραδείγματα επινοημένα από τους γραμματικούς, αποκυήματα του μυαλού τους προς υποδειγμάτιση των κατηγοριών της περιγραφής. Τα μόνα διαθέσιμα ‘πραγματικά’ κείμενα ήταν γραπτά και μερικοί εξέχοντες γραμματικοί της Αγγλικής, όπως ο Otto Jespersen, τα χρησιμοποιούσαν ευρέως ως πηγές δεδομένων.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1940, παρουσιάστηκαν δύο εφευρέσεις που επρόκειτο να αλλάξουν την εργασία του γραμματικού: τα μαγνητόφωνα και οι υπολογιστές. Με το μαγνητόφωνο κατέστη δυνατή η εγγραφή αυθόρμητης ομιλίας, ενώ με τον υπολογιστή κατέστη δυνατή η αποθήκευση και η προσπέλαση αυξανόμενης ποσότητας δεδομένων. Δέκα χρόνια αργότερα, όταν ο Randolph Quirk στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου και ο W. Freeman Twaddell στο Brown University του Providence των Η.Π.Α. σχεδίασαν και άρχισαν να υλοποιούν τα πρώτα σώματα γραπτών κειμένων, προέβλεψαν ότι όλη αυτή η διαδικασία επρόκειτο σύντομα να γίνεται με την χρήση υπολογιστή. Παράλληλα, γραμματικοί όπως ο Halliday ηχογραφούσαν φυσική ομιλία και την ανέλυαν ως προς τον επιτονισμό και τον ρυθμό (Halliday, 1963α, β, 1967). Πλέον διαθέτουμε απείρως μεγάλα ψηφιοποιημένα σώματα τόσο γραπτών όσο και προφορικών κειμένων.

Κατά κανόνα, τα κείμενα παρουσιάζονται με γραπτή μορφή, είτε στην οθόνη είτε τυπωμένα σε χαρτί. Εάν το πρωτότυπο κείμενο ήταν γραπτό, διατηρείται η μορφή του —ή τουλάχιστον μπορεί να διατηρηθεί. Εάν το πρωτότυπο κείμενο ήταν προφορικό, συνήθως μεταγράφεται με συμβατική ορθογραφία, το οποίο έχει δυο μειονεκτήματα: παράλειψη (μιας και δεν καταγράφεται ο επιτονισμός και ο ρυθμός) και συμμόρφωση (μιας και ‘κανονικοποιείται’ βάσει συμβάσεων που έχουν σχεδιαστεί ώστε το κείμενο να φαίνεται σαν να ήταν εξαρχής γραπτό). Οπότε, για τους γραμματικούς, η αξία αυτών των κειμένων είναι περιορισμένη και, προς το παρόν, δεν διατίθενται αυτομάτως σε προφορική μορφή.

Το σώμα κειμένων είναι θεμελιώδους σημασίας κατά την προσπάθεια σύστασης μιας γλωσσικής θεωρίας. Έως σήμερα η γλωσσολογία ήταν σαν την φυσική πριν το 1600: με λίγα

αξιόπιστα δεδομένα και χωρίς ξεκάθαρη συνειδητοποίηση της σχέσης μεταξύ παρατήρησης και θεωρίας. Ακριβώς, όμως, επειδή το σώμα κειμένων είναι τόσο σημαντικό, καλό θα ήταν να έχουμε επίγνωση των δυνατών και των όχι και τόσο δυνατών του σημείων. Ας απαριθμήσουμε τέσσερα σημεία —τρία υπέρ και ένα κατά— σχετικά με την δική μας ιδιαίτερη χρήση του σώματος κειμένων.

Πρώτον, τα δεδομένα του είναι αυθεντικά. Από αυτήν την ιδιότητα απορρέουν όλα τα υπόλοιπα πλεονεκτήματά του. Αυτό που όντως λένε οι άνθρωποι είναι πολύ διαφορετικό από αυτό που νομίζουν ότι λένε· και ακόμη πιο διαφορετικό από εκείνο που νομίζουν ότι θα έπρεπε να πουν (Halliday, McIntosh & Strevens, 1964). Ομοίως, αυτό που οι άνθρωποι λένε ή καταλαβαίνουν υπό πειραματικές συνθήκες διαφέρει κατά πολύ από αυτό που λένε οι καταλαβαίνουν υπό πραγματικές συνθήκες (για παράδειγμα, βρέθηκε ότι παιδιά 4–5 ετών δεν μπορούσαν, όταν τους ζητήθηκε κατά την διάρκεια πειράματος, να καταλάβουν ή να παραγάγουν αναφορικές και παθητικές προτάσεις· εντούτοις, τα στοιχεία αυτά εμφανίζονται κανονικά στην φυσική ομιλία παιδιών ακόμη και πριν την ηλικία των 2 ετών). Η διαφορά είναι λιγότερο έντονη στην γραφή, ωστόσο δεν παύει να υπάρχει. Να είχε άραγε διαπιστώσει η Jane Austen (ή οι ίδιοι μας οι δάσκαλοι στο σχολείο) το ‘διπλό *-ing*’ που χρησιμοποίησε στο *Mansfield Park*: *But it would rather do her good after being stooping among the roses; ...* ; [New York: Hyperion, χ.χ., σ. 64] Στην ομιλία, όμως, η αυθεντικότητα είναι καθοριστική· αυτό μας οδηγεί στο δεύτερο σημείο μας.

Δεύτερον, τα δεδομένα του σώματος κειμένων περιλαμβάνουν **προφορική** γλώσσα, από σχετικά τυπική ή τουλάχιστον αυτοεποπτευόμενη ομιλία (όπως σε συνεντεύξεις) έως χαλαρή, αυθόρμητη κουβεντούλα. Ο λόγος για τον οποίο αυτό είναι τόσο σημαντικό δεν είναι, όπως μερικές φορές νομίζεται, επειδή τάχα αναστρέψαμε την κλίμακα αξιών σε αντίδραση προς τις αλλοτινές πεποιθήσεις που απέρριπταν την καθημερινή ομιλία ως άμορφη ή μη συνεκτική· ο λόγος είναι θετικός, ότι όχι μόνο η προφορική γλώσσα είναι εξίσου οργανωμένη με την γραπτή (διαφέρει μόνο ως προς τον τρόπο οργάνωσης· Halliday, 1985, 1987α) αλλά και ότι —και αυτό είναι σπουδαιότερο— στην αυθόρμητη ομιλία είναι που οι άνθρωποι εξερευνούν και διευρύνουν το σημασιολογικό δυναμικό τους. Στην ομιλία εγγίζουμε τα σημασιολογικά όρια της γλώσσας και αντιλαμβανόμαστε τις κατευθύνσεις προς τις οποίες κινείται η γραμματική.

Αυτό είναι άλλο ένα σημείο που θα πρέπει να περιλάβουμε εδώ. Τώρα πια που η αυθόρμητη ομιλία διατίθεται προς μελέτη,^{*} μερικοί γραμματικοί προτείνουν να γράφουμε ξεχωριστές γραμματικές για αυτήν. Αυτή η προσέγγιση έχει την αρετή ότι μπορεί να επισημαίνει γνωρίσματα ειδικά της προφορικής γλώσσας και να δείχνει ότι είναι συστηματική και σε μεγάλο βαθμό οργανωμένη· ωστόσο τείνει να προβάλλει υπερβολικά την διαφορετικότητα

* Ωστόσο, τώρα που απαλλαχθήκαμε από τεχνολογικά εμπόδια, προέκυψαν νομικά προσκόμματα. Εάν ηχογραφούμε στα κρυφά, διακινδυνεύουμε να μας υποβληθεί μήνυση.

ανάμεσα σε ομιλία και γραφή και να συσκοτίζει το γεγονός ότι οι δυο τους είναι ποικιλίες εντός ενός μόνου συστήματος. Η προφορική και η γραπτή Αγγλική είναι αμφότερες μορφές της Αγγλικής —αλλιώς δεν θα μπορούσαν να έχουν προκύψει όλες οι μικτές και διάμεσες μορφές που αναπτύσσονται στα ηλεκτρονικά κείμενα. Στα δικά μου πονήματα, συμπεριλαμβανομένων πρότερων εκδόσεων του παρόντος, πάντοτε λάμβανα υπόψη και τις δυο, με ελαφρά προτίμηση προς την προφορική γλώσσα, για λόγους που παρέθεσα παραπάνω· πάντα ήθελα να διατηρώ την υποκείμενη ενότητα των δύο. Όπως και να έχει, αυτό που μετράει είναι ότι η προφορική γλώσσα μπορεί πια να καταλάβει την θέση που της αρμόζει, αν θέλουμε η θεωρία να συνεχίσει να προοδεύει.

Τρίτον, το σώμα κειμένων επιτρέπει την **ποσοτική** μελέτη της γραμματικής. Έχει ήδη καταστεί σαφές ότι τα γραμματικά συστήματα είναι πιθανοτικής φύσης: ότι, για παράδειγμα, το μοντέλο του συστήματος ΠΟΛΙΚΟΤΗΤΑ της Αγγλικής δεν πρέπει να είναι απλώς ‘θετικό ή αρνητικό’ αλλά ‘θετικό ή αρνητικό, έκαστο με ορισμένη πιθανότητα’ (η οποία, όπως έχει δειχθεί, είναι της τάξης του 0,9 : 0,1).^{*} Ο μερισμός με την χρήση υπολογιστή και το ταίριασμα σχημάτων φτάνει σήμερα το σημείο όπου μπορούν να διεξαχθούν ποσοτικές μελέτες για κάμποσα πρωτεύοντα συστήματα της γραμματικής με την χρήση δειγμάτων μεγέθους ικανού για την σύγκριση διαφόρων καταστασιακών ιδιωμάτων (όπου ενδέχεται οι πιθανότητες να διαφέρουν κατά τρόπο συστηματικό). Προς το παρόν δεν έχει υπάρξει αρκετό σώμα δουλειάς προς αυτήν την κατεύθυνση, ώστε να μπορούμε να το ενσωματώσουμε στην σύνολη εικόνα· αλλά είναι πεδίο ύψιστης προτεραιότητας για μελλοντική έρευνα.

Ποια είναι, λοιπόν, η προβληματική άποψη του μεγάλης έκτασης σώματος κειμένων; Όσοι γλωσσολόγοι ειδικούνται σε μελέτες με σώματα κειμένων συχνά αυτοαποκαλούνται, κάπως πεζά, «απλοί συλλέκτες δεδομένων». Αμφιβάλλουμε περί του αν όντως αυταπατώνται· γνωρίζουν καλά την θεωρητική σπουδαιότητα της ενασχόλησής τους και των ευρημάτων τους. Ίσως, όμως, να ξεγελούν άλλους, ενθαρρύνοντάς τους να πιστεύουν ότι υπάρχει κάποια διάσταση ανάμεσα στην συλλογή δεδομένων και την δημιουργία θεωρίας. Μια τέτοια ακριβώς διχοτομία έχει αναστατώσει την γλωσσολογία των λίγων τελευταίων δεκαετιών, απομονώνοντας το σύστημα της γλώσσας από το κείμενο σαν να επρόκειτο για δυο διαφορετικές τάξεις φαινομένων.[†] Αναμφίβολα, τα νέα δεδομένα από τα σώματα κειμένων θα

^{*} Βλ. Halliday & James (1993)· επίσης Halliday (1993α), Nesbitt & Plum (1988), Matthiessen (1999, 2006).

[†] Δεν έχουμε αντίρρηση σε μια ‘γραμματική βασισμένη σε σώμα κειμένων’· δεν υπάρχει πλέον δικαιολογία για μια γραμματική γλώσσας ερευνημένης τόσο πολύ όσο η Αγγλική να μην είναι βασισμένη σε σώμα κειμένων. Μια ‘γραμματική σώματος κειμένων’ θα ακουγόταν ως αντίφαση, εάν σήμαινε γραμματική αυτομάτως αναδύομενη από σώμα κειμένων. Τα δεδομένα δεν δημιουργούν από μόνα τους την θεωρία. Κάποιοι ειδικοί των σωμάτων κειμένων προκρίνουν τώρα μια προσέγγιση ‘οδηγούμενη’ από σώμα κειμένων (πβ. Tognini-Bonelli, 2001). Βάσει των άρτι περιγραφέντων όρων, η παρούσα γραμματική πιστεύουμε ότι μπορεί να κριθεί ως οδηγούμενη από σώμα κειμένων· η μόνη πιθανή διαφορά έγκειται στο σχετικό βάρος το οποίο δίνεται στη γενική θεωρία της γλώσσας (και στην θέση της θεωρίας στην επιστημονική πρακτική): κάνουμε περισσότερη χρήση της εξηγητικής δύναμης ενός εξαντλητικού μοντέλου της γλώσσας. Υπό αυτήν την συσχέτιση, είναι επίσης σημαντικό να επισημάνουμε ότι η παρούσα γραμματική

προβληματίσουν κάθε θεωρία, συμπεριλαμβανομένης της συστημικής θεωρίας—όπως είπε ο Jones, «μια επιστήμη χωρίς δυσκολίες δεν είναι καν επιστήμη» (Jones, 1999: 152). Τέτοια δεδομένα, όμως, δεν θα συνεισφέρουν στην βελτίωση της κατανόησής μας παρά μόνο διά επικοινωνητικών ζυμώσεων με το απόθεμα της θεωρητικής μας γνώσης.

Το επισημαίνουμε αυτό επειδή υπήρχε ένα ισχυρό ρεύμα αντιθεωρητικής ιδεολογίας στην σκέψη των τελών του εικοστού αιώνα, τουλάχιστον σε ορισμένους τομείς της διανόησης. Αυτό αποτελούσε μέρος μιας συνειδητής αντίδρασης του μεταμοντερνισμού στα ‘μεγαλεπήβολα σχέδια’· όπως συχνά συμβαίνει σε τέτοιες αλλαγές της μόδας, ό,τι ξεκινά ως σταθεροποιητική διόρθωση της ατραπού της γνώσης καταλήγει προσκόλληση σε μια θέση πιο ακραία από αυτήν που διόρθωνε. Όλα τα μοντέλα καταλήγουν μικρομοντέλα και όλες οι κατηγορίες καταλήγουν συλλογές στιγμιοτύπων. Συμμεριζόμαστε την αφοσίωση στα δεδομένα και στην μελέτη φαινομένων μικρής κλίμακας, τόσο σε σημειωτικά όσο και σε κάθε άλλου είδους συστήματα. Αλλά το να αποκλείουμε τα μακροφαινόμενα και το σύστημα από την σκέψη μας αποτελεί απλώς ολίσθηση σε άλλου είδους μεγαλεπήβολο σχέδιο· το να είναι κανείς ‘αθεωρητικός’ υποκρύπτει μια συγκεκριμένη θεωρητική πεποίθηση η οποία κατά την γνώμη μας δεν βασίζεται σε ορθή κρίση και σε σωστή πληροφόρηση (πβ. Halliday & Martin, 1993: Κεφάλαιο 11). Τα δικά μας επιχειρήματα θα ήταν υπέρ μια διαλεκτικής συμπληρωματικότητας μεταξύ θεωρίας και δεδομένων: συμπληρωματικότητα διότι κάποια φαινόμενα προβάλλουν καλύτερα υπό το φως μια γενικής θεωρίας (ήτοι από το άκρο του ‘συστήματος’) και άλλα εάν αντιμετωπιστούν ως σχήματα των δεδομένων (ήτοι από το άκρο του ‘στιγμιότυπου’) (πβ. την υπερθέρμανση του πλανήτη, παραπάνω)· διαλεκτική διότι οι δυο αυτές προοπτικές διεισδύουν η μία στην άλλη και ορίζουν ακατάπαυστα η μία την άλλη. Αυτό είναι το είδος σκέψης που έχουμε επιχειρήσει να υιοθετήσουμε στο σύνολο του παρόντος πονήματος.

έχει δοκιμαστεί εκτενώς σε αυθεντικά κείμενα, σε βαθμό μεγαλύτερο από όσο οι περισσότερες γραμματικές οι ‘βασισμένες σε σώμα κειμένων’: έχει εφαρμοστεί σε συστηματική και εξαντλητική ανάλυση μεγάλων όγκων κειμένου.

2 Προς μια λειτουργική γραμματική

2.1 Προς μια γραμματική ανάλυση

Ας πάρουμε ένα απόσπασμα τριών προτάσεων από την μεταγεγραμμένη ομιλία του Νέλσον Μαντέλα και ας αρχίσουμε να ερευνούμε την λεξικογραμματική του:

To my compatriots I have no hesitation in saying that each of us is as intimately attached to the soil of this beautiful country as are the famous jacaranda trees of Pretoria and the mimosa trees of the bushveld.

Each time one of us touches the soil of this land, we feel a sense of personal renewal. The national mood changes as the seasons change.

We are moved by a sense of joy and exhilaration when the grass turns green and the flowers bloom.

Στο λεξικό άκρο —στις ‘λέξεις περιεχομένου’ του λεξιλογίου— συναντούμε ονόματα οντοτήτων (πρόσωπα και πράγματα), διεργασιών (δράσεις, συμβάντα κτλ.) και ποιοτήτων:

1 Ονόματα οντοτήτων:

(α) κοινά ονόματα:

πρόσωπα compatriots

πράγματα, συγκεκριμένα, γενικά soil, country, trees, bushveld, land, grass, flowers

πράγματα, συγκεκριμένα, ειδικά jacaranda, mimosa

πράγματα, αφηρημένα hesitation, sense, renewal, mood, seasons, joy, exhilaration

(β) κύρια ονόματα:

Pretoria

2 Ονόματα διεργασιών:

(α) πράξεις και γεγονότα touches, change(s), bloom

(β) αισθήσεις και ομιλία saying, feel, moved

(γ) ύπαρξη και κτήση have, is, are, turns

3 Ονόματα ποιοτήτων:

αξιολογικά beautiful, famous

συγκινησιακά attached, intimately, personal, national

Εδώ, τα πρόσωπα και τα πράγματα κατονομάζονται με ουσιαστικά, οι ποιότητες με επίθετα (το ένα με την μορφή επιρρήματος: *intimately*) και οι διεργασίες με ρήματα. Ρήμα, ουσιαστικό και επίθετο είναι γραμματικές τάξεις —τάξεις λέξεων.

Οι τάξεις των λέξεων μπορούν να ιδωθούν ‘από πάνω’, ήτοι σημασιολογικά: τα ρήματα τυπικά αναφέρονται σε διεργασίες, τα ουσιαστικά σε οντότητες και τα επίθετα σε ποιότητες (οντοτήτων ή διεργασιών). Μπορούν, επίσης, να ιδωθούν ‘από τριγύρω’, από το δικό τους επίπεδο, εξετάζοντας τις σχέσεις στις οποίες συμμετέχουν: σχέσεις παραδειγματικές (οι διαθέσιμες επιλογές τους) και σχέσεις συνταγματικές (οι εμφανίσεις τους με άλλες). Σε καθέναν από τους άξονες αυτούς μπορούν να συναφθούν σχέσεις λεξικού χαρακτήρα (συμπαράθεσεις και σύνολα) ή γραμματικού χαρακτήρα (δομές και συστήματα). Παρακάτω δίνονται μερικές από όσες διερμηνεύονται στο εξεταζόμενο κείμενο.

(i) Συνταγματικές-λεξικές (συμπαράθεση)

change ... mood, season

grass ... flower, green

flower ... bloom

move ... sense ... joy, exhilaration

soil ... land, country

tree ... jacaranda, mimosa

say ... hesitation

country ... beautiful

Μέτρο της συμπαράθεσης είναι ο βαθμός στον οποίο αυξάνεται η πιθανότητα εμφάνισης μιας λέξης (ενός λεξικού στοιχείου) δεδομένης της παρουσίας κάποιας άλλης λέξης (κόμβος) εντός καθορισμένης απόστασης (εύρος). Αυτή η μέτρηση μπορεί να γίνει σε ένα σώμα κειμένων. Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι η λέξη *season* εμφανίζεται χίλιες φορές σε ένα σώμα δέκα εκατομμυρίων λέξεων. Αυτό της δίνει ορισμένη γενική πιθανότητα εμφάνισης. Ίσως, όμως, να βρίσκαμε ότι, δεδομένου του κόμβου *change* και ενός εύρους ± 4 (δηλαδή τέσσερις λέξεις πριν και μετά), η πιθανότητα εμφάνισης της λέξης *season* αυξάνεται σε σημαντικό βαθμό. Αυτό θα σήμαινε ότι, αν ακούσουμε ή διαβάσουμε την λέξη *change* σε κάποιο κείμενο, υπάρχει αυξημένη πιθανότητα η λέξη *season* να βρίσκεται κάπου εκεί γύρω. Το ότι συμπαράκειται με την λέξη *change* είναι σημαντικό γνώρισμα της σημασίας της λέξης *season*. Τέτοια φαινόμενα εξάρτησης από το περιβάλλον μπορούν βέβαια να μετρηθούν προς αμφότερες τις κατευθύνσεις: τόσο η αυξημένη πιθανότητα εμφάνισης της *season* στον περιβάλλον της *change* όσο και η αυξημένη πιθανότητα εμφάνισης της *change* στο περιβάλλον της

season*. Συμπαραθέσεις αυτού του είδους συμβάλλουν σημαντικά στην εκδίπλωση του μηνύματος ενός κειμένου.

(ii) Συνταγματικές-γραμματικές (δομή)

the	famous	jacaranda	trees	of Pretoria
the		mimosa	trees	of the bushveld
the			soil	of this beautiful country

Οι λέξεις σε αυτές τις ακολουθίες (ή σε όποιες άλλες) μπορούν να αποδοθούν σε γραμματικές τάξεις. Δεδομένου ότι το *the* είναι προσδιοριστής και το *of* πρόθεση, στο πρώτο παράδειγμα έχουμε προσδιοριστής + επίθετο + ουσιαστικό + ουσιαστικό + πρόθεση + ουσιαστικό. Μια τέτοια ακολουθία τάξεων καλείται «σύνταγμα». Ωστόσο, αυτό μάς λέει πολύ λίγα για τον τρόπο οργάνωσης ή την σημασία του. Η σπουδαιότητα ενός τέτοιου συντάγματος έγκειται στο γεγονός ότι εδώ αποτελεί την πραγμάτωση μιας δομής: μιας οργανικής διαρρύθμισης στοιχείων αναλύσιμης με λειτουργικούς όρους. Η λέξη *trees* δηλώνει την οντολογική κατηγορία στην οποία γίνεται αναφορά· την λειτουργία της αυτήν την ονομάζουμε Πράγμα. Η λέξη *jacaranda* δηλώνει μια ειδική τάξη εντός αυτής της γενικής κατηγορίας· λειτουργεί εδώ ως Ταξινομητής. Η λέξη *the* έχει μια λειτουργία δείξης, γνωστή ως Δεικτικό: σηματοδοτεί ότι αναφερόμαστε σε ένα ή περισσότερα συγκεκριμένα μέλη αυτής της τάξης. Η λέξη *famous* είναι μέλος ενός ιδιαίτερου συνόλου επιθέτων που εμφανίζονται αμέσως μετά το Δεικτικό, συνεισφέροντας στην λειτουργία της δείξης· τα ονομάζουμε, απλά, Μεταδεικτικά. Κατόπιν, πρέπει να περιμένουμε μέχρι μετά το Πράγμα για να μάθουμε ποια *jacaranda trees* εννοούνται: εκείνα της περιοχής Pretoria —το *of Pretoria* λειτουργεί ως Ποιοδείκτης. (Παραλείπουμε, προς το παρόν, την ανάλυση της δικής του εσωτερικής δομής.) Έτσι, μπορούμε να κάνουμε την ακόλουθη ανάλυση:

the	famous	jacaranda	trees	of Pretoria
Deictic	Post-Deictic	Classifier	Thing	Qualifier

Παρόμοια είναι και η δομή του *the mimosa trees of the bushveld*, με την διαφορά ότι απουσιάζει το Μετα-δεικτικό και ότι ο Ποιοδείκτης είναι ουσιαστικό ‘κοινό’ και όχι ‘κύριο’. Επίσης συγκρίσιμο είναι και το *the soil of this beautiful country*: εδώ, απουσιάζει ο Ταξινομητής, ενώ, από την άλλη, ο Ποιοδείκτης είναι αρκετά μεγαλύτερος (αυτό δείχνει ότι μπορεί κάλλιστα

* Τα φαινόμενα θα είναι διαφορετικά αν οι λέξεις έχουν κατά πολύ διαφορετικές συχνότητες εμφάνισης στην γλώσσα: για παράδειγμα, συμπαράθεση μιας σπάνιας λέξης όπως *jacaranda* με μια κοινή λέξη όπως *tree*.

να περιέχει μια πλήρως ανεπτυγμένη ονοματική ομάδα). Τα τρία αυτά ονοματικά σύνολα έχουν την ίδια διάρθρωση λειτουργιών: *the* + Πράγμα + Ποιοδείκτης με *of*. Καθεμιά τους τυχαίνει να περιλαμβάνει έξι λέξεις, αλλά πιο σημαντικό είναι ότι στον λόγο του Μαντέλα καθεμιά τους περιλαμβάνει (από την πρώτη άρση) τρεις πόδες:

// ^ the	/ famous jaca	/ randa trees of Pre	/ toria //
// ^ the mi	/ mosa	/ trees of the	/ bushveld //
// ^ the	/ soil of this	/ beautiful	/ country //

Αυτός ο συνδυασμός γραμματικού (λειτουργικού) παραλληλισμού και φωνολογικού (ρυθμικού) παραλληλισμού προσκηνιάζει την πολυσθένεια του *attach* (*be attached to*: (1) ψυχική διεργασία ‘αγαπώ’, (2,3) ‘είμαι ριζωμένος σε’ —το οποίο στην συνέχεια μάς κάνει να σκεφτούμε ξανά το (1) σε σχέση με τις ρίζες). Η ανάλυση αναδεικνύει το πώς η αλληλεπίδραση σχημάτων διαφορετικών στρωμάτων παίζει σημαντικό ρόλο στην παραγωγή σημασίας.

(iii) Παραδειγματικές-λεξικές (το λεξικό σύνολο)

Στον παραδειγματικό άξονα τα λεξικά στοιχεία λειτουργούν σε σύνολα κοινών σημασιολογικών γνωρισμάτων και κοινών σχημάτων συμπαράθεσης. Έτσι, τα *tree*, *flower*, *grass* έχουν κοινό το γνώρισμα ‘γενικό όνομα φυτού’ και ένα σώμα κειμένων μπορεί να δείξει ότι έχουν κοινή και μια τάση συμπαράθεσης με ονόματα χρωμάτων, διάφορους τύπους του στοιχείου *grow* κ.ο.κ.. Κατά κανόνα, τέτοιου είδους σύνολα έχουν ασαφή όρια και περιλαμβάνουν αμφιλεγόμενα ή περιστασιακά μέλη (για παράδειγμα, *bush*, *blossom*).

Τεστ αντιστοίχισης λέξεων που διεξήχθησαν πριν πολλά χρόνια έδειξαν ότι οι ερωτώμενοι συνέδεαν λέξεις κατά μήκος και των δύο αξόνων: ερωτώμενοι ποιες άλλες λέξεις τούς έρχονταν στον νου όταν άκουγαν την λέξη *tree*, ανέφεραν τόσο λέξεις σχετιζόμενες συνταγματικά, όπως *green* και *grow*, όσο και λέξεις σχετιζόμενες παραδειγματικά, όπως *grass* και *bush*. Βέβαια, πολλά ζεύγη λέξεων συσχετίζονται και με τους δυο τρόπους, όπως οι *tree* και *branch*, που εισέρχονται σε συστημική αντιπαράθεση (ένα κλαδί (*branch*) αποτελεί μέρος ενός δέντρου (*tree*)) αλλά και συνδυάζονται η μια με την άλλη, όπως στο *climbed up the branch of a tree*.

Κατά κανόνα, τα σημασιολογικά γνωρίσματα που συνδέουν μεταξύ τους τα μέλη ενός λεξικού συνόλου είναι εκείνα της συνωνυμίας ή της αντωνυμίας, της υπωνυμίας και της μερωνυμίας: δηλαδή, πρόκειται για λέξεις με ομοιότητες ή διαφορές σημασίας, για λέξεις που δηλώνουν υποδιαίρεσεις μιας οντότητας (συνυπώνυμα: *oak*, *palm*, *pine*... για την οντότητα ‘δέντρο’ (*tree*)) ή μέρη του ίδιου όλου (συμμερώνυμα: *branch*, *root*, *trunk*... ως μέρη ενός ‘δέντρου’ (*tree*)). Έτσι, στο κείμενο του Νέλσον Μαντέλα, στο περιβάλλον της λέξης *trees*, τα

jacaranda και *mimosa* παραπέμπουν σε άλλες ποικιλίες ανθοφόρων δέντρων (και, επίσης, συντονίζονται με την λέξη *flower*), ενώ ανάμεσα στα *personal* και *national* υπάρχουν άλλα, διάμεσα επίπεδα, όπως *regional* και *familial*. Τα *Pretoria* και *bushveld* είναι μέρη ‘αυτής της (όμορφης) χώρας’ ((*this beautiful*) *country*) —είναι η πρωτεύουσά της και η ανοιχτή της ύπαιθρος—, ενώ παράλληλα παραπέμπουν και σε όλα τα υπόλοιπα μέρη της. Το *joy* σχετίζεται με τα *happiness*, *gladness* και *pleasure*, καθώς και με τα αντίθετά του, *sadness* και *distress*. Αυτά τα ‘απόντα’ στοιχεία δεν χρειάζεται να αναφερθούν· είναι συστατικά της σημασίας όσων στοιχείων εμφανίζονται στο κείμενο, ωσει παρόντα από την στιγμή της δημιουργίας των οικείων συσχετίσεων. Στο σχήμα 2-1 φαίνονται οι λεξικές σχέσεις που δημιουργούνται στο εξεταζόμενο απόσπασμα.

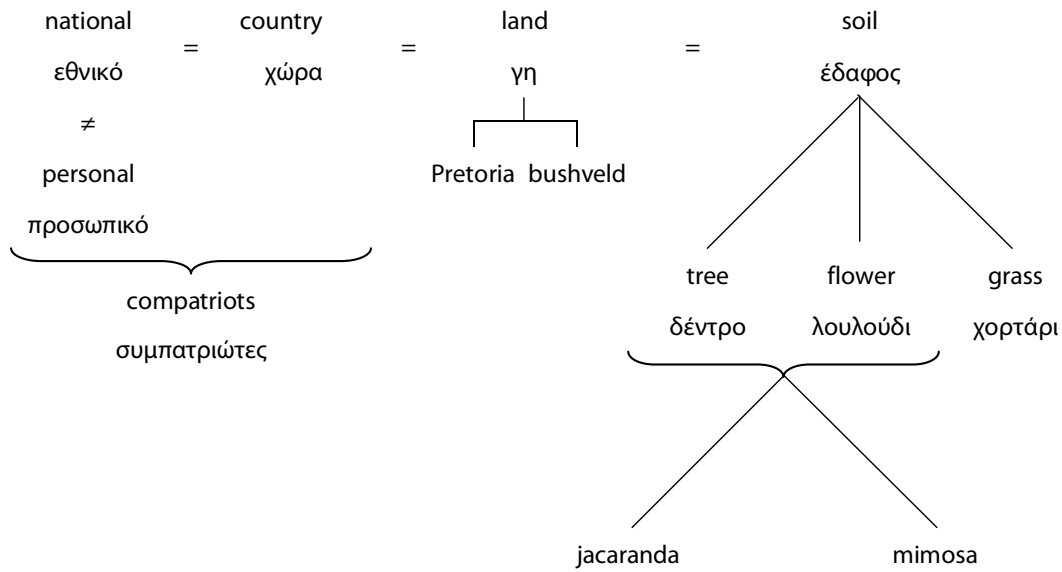
(iv) Παραδειγματικές-γραμματικές (το γραμματικό σύστημα)

Όπως ειπώθηκε στο κεφάλαιο 1, οι γραμματικές κατηγορίες είναι οργανωμένες σε συστήματα. Για παράδειγμα, υπάρχει το σύστημα ΠΡΟΣΩΠΟ, βασισμένο (στην Αγγλική όπως και στις περισσότερες άλλες γλώσσες) στην αντίθεση ανάμεσα στο ‘εσύ κι εγώ’ και το ‘όλοι οι υπόλοιποι’ (ή, ίσως, και ‘όλα τα υπόλοιπα’) και έπειτα στην αντίθεση ανάμεσα στο ‘εσύ’ και το ‘εγώ’ (σχήμα 2-2). Αυτό το σύστημα τέμνεται με το σύστημα ΑΡΙΘΜΟΣ, στο οποίο αντιτίθενται το ‘ένας’ με το ‘περισσότεροι του ενός’ (σχήμα 2-3). Ο τρόπος συνδυασμού αυτών των δύο ποικίλλει από γλώσσα σε γλώσσα· για την περίπτωση της (σύγχρονης επίσημης) Αγγλικής,

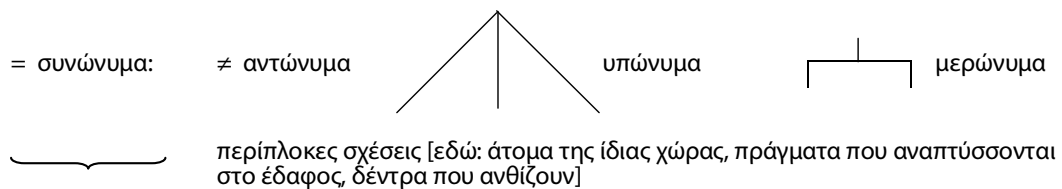
Πίνακας 2.1: Η τομή των συστημάτων ΠΡΟΣΩΠΟ και ΑΡΙΘΜΟΣ

ΠΡΟΣΩΠΟ:	ομιλητής (+) (πρώτο πρόσωπο)	ακροατής (+) (δεύτερο πρόσωπο)	άλλοι (+) (τρίτο πρόσωπο)
ΑΡΙΘΜΟΣ:			
Ενικός	I/me	you	he/him, she/her, it
Πληθυντικός	we/us		they/them

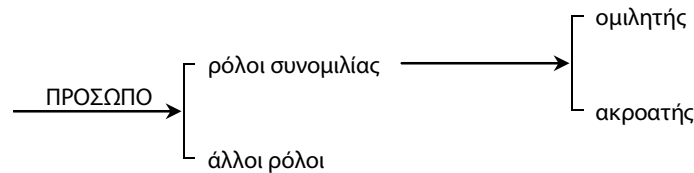
βλ. κεφάλαιο 6 (πίνακας 2.1). «Πρώτο πρόσωπο πληθυντικού» μπορεί να σημαίνει ‘περισσότεροι του ενός ομιλητές’, όπως σε μια θρησκευτική σύναξη. Συνηθέστερα, σημαίνει ‘ομιλητής + ένα ή περισσότερα άλλα άτομα’. Στην περίπτωσή μας, ο Μαντέλα είναι ο μόνος ομιλητής (εξού το *I*), αλλά τα ‘υπόλοιπα άτομα’ δηλώνονται ρητά ως *my compatriots*, έκφραση σημασιολογικά σύμπλοκη, στην οποία η σημασία του ‘κτητικού’ *my* ορίζεται από την λέξη *compatriots* (πιο συγκεκριμένα, από το πρόθημα *com-*), που σημαίνει ‘εκείνοι που ανήκουν στο ίδιο έθνος’. Επομένως, *my compatriots* σημαίνει ‘όσοι ανήκουν στο ίδιο έθνος με εμένα’· αυτοί είναι κάποιοι ‘άλλοι’, που μαζί με τον ομιλητή συγκροτούν το *we*. Σε αυτό το σημείο υπάρχει τομή με ένα άλλο σύστημα (σχήμα 2-4), στο οποίο αντιπαρατίθενται το συλλογικό *we* με το κατανεμητικό *each (one) of us*. Στο περιβάλλον του *compatriots*, αυτό σημαίνει



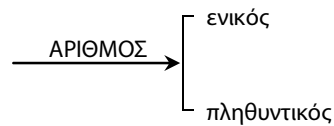
υπόμνημα:



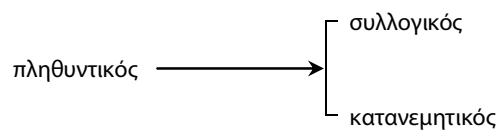
Σχήμα 2-4: Μερικά λεξικά σχήματα στο απόσπασμα του Μαντέλα (παρατηρήστε την αλλαγή σημασίας του *land*: 1 = χώρα, 2 = έδαφος)



Σχήμα 2-3: Το σύστημα ΠΡΟΣΩΠΟ



Σχήμα 2-2: Το σύστημα ΑΡΙΘΜΟΣ



Σχήμα 2-1: Το σύστημα ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΤΗΤΑ

‘κάθε άτομο που ανήκει στο ίδιο έθνος με μένα’ και με αυτόν τον τρόπο το συγκεκριμένο σύστημα γραμματικοποιεί την αντίθεση που λεξικοποιείται στο *national/personal*. Συνεπώς, αξιοποιώντας τους πόρους της λεξικογραμματικής του, ο Μαντέλα διερμηνεύει κάθε Νοτιο-αφρικανό ως αυτόνομο άτομο ενώ, ταυτόχρονα, τους συνδέει όλους ανεξαιρέτως με τον ίδιο αλλά και συναμεταξύ τους.

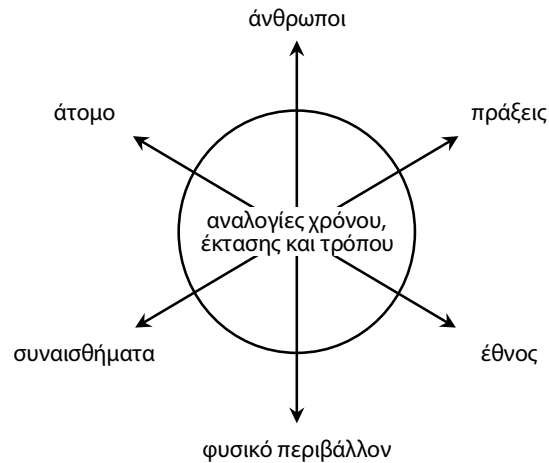
Ο Μαντέλα ασφαλώς κάνει πολύ μεγάλο αριθμό γραμματικών επιλογών με καθεμιά πρόταση του κειμένου του. Όλες τους συνεισφέρουν στην σύνολη σημασία· μερικές από αυτές μπορεί να ξεχωρίζουν επειδή δημιουργούν σχήματα που ‘συντονίζονται’ απόλυτα με το περιεχόμενο της περίπτωσης. Ως ένα ακόμη παράδειγμα, μπορούμε να σημειώσουμε τον τρόπο με τον οποίο, μέσα στις τρεις αυτές παραγράφους, ο Μαντέλα συνδυάζει επιλογές από το σύστημα ΤΥΠΟΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ, που αφορά προτάσεις (σύστημα της μεταβατικότητας· βλ. κεφάλαιο 5), με επιλογές από το σύστημα ΕΠΑΥΞΗΣΗ, που αφορά συμπλέγματα προτάσεων (σύστημα των λογικών-σημασιολογικών σχέσεων· βλ. κεφάλαιο 7). Αυτές οι επιλογές συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 2.2).

Πίνακας 2.2: Συνδυασμοί επιλογών τύπου διεργασίας και επαύξης στην ομιλία του Μαντέλα

τύπος διεργασίας: υλική	τύπος διεργασίας: ψυχική	επαύξηση
attach (grow in)	attach (love)	as ... as [συγκριτική]
touch	feel	each time [χρονική]
change (season)	change (mood)	as [συγκριτική/χρονική]
bloom	move	when [χρονική]

Στις υλικές προτάσεις, κεντρικός μετέχων είναι κάποιο τμήμα του φυσικού περιβάλλοντος: *trees, soil, flowers* και το αφηρημένο *seasons*. Στις ψυχικές προτάσεις, το *we/us* και το αφηρημένο *national mood*. Κατόπιν, οι δύο τύποι διεργασιών συνδέονται διά μίας σχέσης χρόνου ή σύγκρισης (‘την ίδια στιγμή με’/‘παρομοίως με’), ενώ στις αφηρημένες προτάσεις τα δυο μοτίβα συνδυάζονται. Το συνολικό αποτέλεσμα αυτών των πολύ σχηματοποιημένων γραμματικών επιλογών είναι η δημιουργία ενός ισχυρού αισθήματος ταυτότητας ανάμεσα στα άτομα, το έθνος και το φυσικό περιβάλλον, μέσω ενός δικτύου σημασιολογικών σχέσεων που θα μπορούσαμε να αναπαραστήσουμε με το διάγραμμα του σχήματος 2-5.

Αυτός ο σύντομος σχολιασμός μερικών προτάσεων από την ομιλία του Νέλσον Μαντέλα μπορεί να χρησιμεύσει ως ενδεικτικό παράδειγμα του πώς η λεξικογραμματική ‘εν δράσει’ δημιουργεί σημασία υπό την μορφή κειμένου (για περαιτέρω συζήτηση κειμένων του Μαντέλα, βλ. Martin 1999). Πολύτιμη γνώση για αυτήν την διεργασία αποκομίζουμε τοποθετώντας μερικά γνωρίσματα της διατύπωσης —τόσο λεξικά στοιχεία όσο και γραμματικές κατηγορίες— στα συνταγματικά και παραδειγματικά τους περιβάλλοντα εντός του γλωσσικού συστήματος. Καθώς το κείμενο εκτυλίσσεται, αναδύονται σχήματα από τα οποία μερικά



Σχήμα 2-5: Σημσιολογικές σχέσεις στο κείμενο του Μαντέλα, διερμηνευμένες από την γραμματική

αποκτούν πρόσθετη αξία μέσω του συντονισμού τους με άλλα σχήματα στο κείμενο ή στο καταστασιακό περικείμενο. Το ίδιο το κείμενο αποτελεί στιγμιότυπο· ο συντονισμός είναι εφικτός επειδή πίσω του βρίσκεται το γλωσσικό δυνητικό που κατευθύνει έκαστη επιλογή του ομιλητή ή γράφοντος και σύμφωνα με το οποίο ερμηνεύονται αυτές οι επιλογές από τους ακροατές και τους αναγνώστες. Αυτήν την δημιουργία σημασίας που συντελείται κατά την εκδίπλωση του κειμένου την καλούμε λογογένεση (Halliday & Matthiessen, 1999: 18), έννοια της οποίας η σπουδαιότητα θα φανεί ιδιαίτερα όταν έρθει η ώρα να εξετάσουμε την σχέση μεταξύ διαφορετικών ποικιλιών κειμένου (για παράδειγμα, μεταξύ προφορικού και γραπτού) σε επόμενες ενότητες του βιβλίου (για μια γενική επισκόπηση, βλ. κεφάλαιο 9, ενότητα 9.1, σ. 524).

2.2 Το λεξικογραμματικό συνεχές

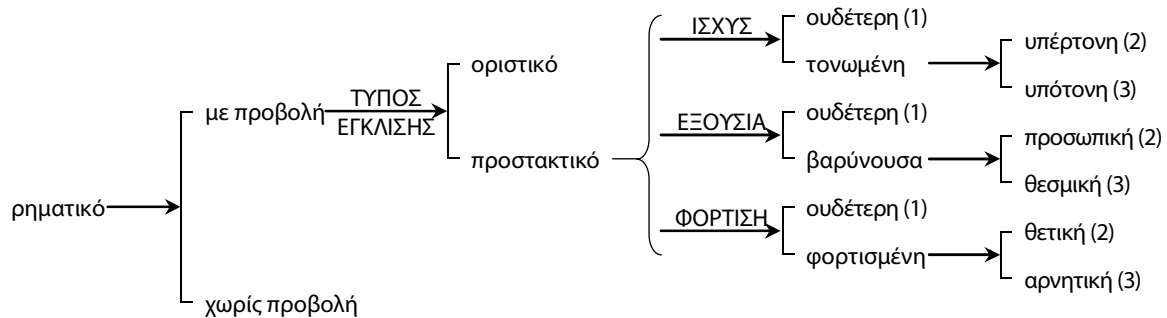
Έχουμε τονίσει την ενότητα της λεξικής και της γραμματικής, ως τους δυο πόλους ενός συνεχούς (σχήμα 2-6).



Σχήμα 2-6: Το λεξικογραμματικό συνεχές

Επειδή τα δυο άκρα του συνεχούς είναι οργανωμένα διαφορετικά, όταν χρειάστηκε να περιγραφούν αναπτύχθηκαν διαφορετικές τεχνικές: λεξικό και θησαυρός για την λεξική (Halliday, υπό έκδ.: Landau, 1989: κεφ. 2· McArthur, 1986), 'εγχειρίδιο γραμματικής' (συνήθως, στην ευρωπαϊκή παράδοση, συντακτικές δομές και μορφολογικά παραδείγματα) για την γραμματι-

κή. Καθεμιά από αυτές τις τεχνικές μπορεί να επεκταθεί ως τον αντίπερα πόλο του συνεχούς, αλλά τα οφέλη ελαχιστοποιούνται: ό,τι έχει να πει το λεξικό για τις 'γραμματικές λέξεις', όπως *the*, *to* και *if*, δεν είναι ιδιαίτερα χρήσιμο. Επίσης, παρότι μπορεί να είναι ωφέλιμη η περιγραφή των λεξικών στοιχείων με την χρήση συστημάτων γνωρισμάτων, ο εφικτός βαθμός γενικότητας είναι χαμηλός. Ωφέλιμη είναι επειδή δείχνει πώς, όταν επιλέγουμε μια λέξη, επιλέγουμε μέσα από ορισμένα σύνολα αντιπαρατιθέμενων γνωρισμάτων: για παράδειγμα, στο σχήμα 2-7, δίνονται 'λεξικοποιημένα' (πραγματωμένα με λέξεις) τα γνωρίσματα του βαθμού ισχύος της προσταγής, του είδους της υποκείμενης εξουσίας και της θετικής ή αρνητικής φόρτισής της· λεξικά ρήματα που διαφοροποιούνται βάσει αυτών των συστημάτων δίνονται στον πίνακα 2.3. Να σημειωθεί ότι δεν πρόκειται για εξαντλητικές περιγραφές αυτών των λέξεων· εισάγονται εδώ για να δείξουν την αρχή της 'λεξικής ως εκλεπτυσμένης γραμματικής'. Για περισσότερα παραδείγματα, βλ. Hasan (1985, 1987) και Halliday & Matthiessen (1999).



Σχήμα 2-7: Εκλέπτυνση της γραμματικής της μεταβατικότητας προς την λεξική: απόσπασμα της λεξικογραμματικής του τύπου ρηματικής διεργασίας (υπότυπος 'προστακτική': βλ. πίνακα 5.25, σ. 255)

Πίνακας 2.3: Μερικά ρήματα με σημασία 'λέω' όπως διαφοροποιούνται από τα συστήματα του σχ. 2-7

ΙΣΧΥΣ	ΕΞΟΥΣΙΑ	ΦΟΡΤΙΣΗ	ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ
ουδέτερη (1)	ουδέτερη (1)	ουδέτερη (1)	tell
υπέρτονη (2)	ουδέτερη (1)	ουδέτερη (1)	order
υπότονη (3)	ουδέτερη (1)	ουδέτερη (1)	ask
ουδέτερη (1)	προσωπική (2)	ουδέτερη (1)	urge
ουδέτερη (1)	θεσμική (3)	ουδέτερη (1)	instruct
υπέρτονη (2)	θεσμική (3)	θετική (2)	command
υπέρτονη (2)	προσωπική (2)/θεσμική (3)	αρνητική (3)	forbid
υπότονη (3)	προσωπική (2)	ουδέτερη (1)	implore, beg
υπέρτονη (2)	θεσμική (3)	θετική (2)	require

Όμως, αν η γραμματική και η λεξική ερμηνεύονται ως τα ακρότατα ενός συνεχούς, τι βρίσκεται ανάμεσά τους, γύρω από το κέντρο; Σε αυτήν ακριβώς την περιοχή εντοπίζουμε

όσα στοιχεία επί του παραδειγματικού άξονα συγκροτούν ομάδες που θα μπορούσαν να ιδωθούν και από τις δυο οπτικές γωνίες: είτε, από την σκοπιά της γραμματικής, ως σχετικά μεγάλα και ασαφών ορίων κλειστά συστήματα είτε, από την σκοπιά της λεξικής, ως σχετικά καθορισμένα και περιορισμένα ανοιχτά σύνολα. Μια τέτοια ομάδα θα περιλάμβανε, στην Αγγλική, στοιχεία όπως προθέσεις, χρονικά και λοιπά εξειδικευμένα επιρρήματα και συνδέσμους διαφόρων ειδών. Επειδή ο παρών τόμος αποτελεί βιβλίο γραμματικής, ημιγραμματικά σχήματα σαν κι αυτά θα τα αντιμετωπίσουμε από την σκοπιά της γραμματικής, αν και ο χώρος επαρκεί μόνο για ακροθιγή τους εξέταση.

Όμως τι είδους συνταγματικά σχήματα θα εντοπίζαμε γύρω από το κεντρικό σημείο του συνεχούς; Σχήματα που βρίσκονται κάπου ανάμεσα στις δομές και στις συμπαραθέσεις, φέροντας ιδιότητες και των δυο. Ας αναλογιστούμε σχήματα διατύπωσης σαν τα ακόλουθα:

take + pride/pleasure/delight + in + ...-ing

to make + things/matters + (even +) worse/more ...

waste/squander/spend + time/energy/money + on/in + ...-ing

Σχήματα τέτοιου μικτού ή διάμεσου τύπου ήρθαν στο προσκήνιο από τον χώρο της διδασκαλίας της Αγγλικής ως ξένης γλώσσας, ιδίως από το έργο του A.S. Hornby (π.χ. Hornby, 1954), και έχουν ερευνηθεί από την γλωσσολογία στο πλαίσιο της «κατασκευαστικής γραμματικής» (π.χ. Kay & Fillmore, 1999· Fillmore, 2002). Αλλά στα σώματα κειμένων οφείλεται η σημερινή μας ικανότητα πρόσβασης σε τέτοια στοιχεία και λεπτομερούς μελέτης τους· βλ. κυρίως Hunston & Francis (2000), επίσης Partington (1998) —προσέξτε τον υπότιτλο των Hunston και Francis: “[Pattern Grammar:] a corpus-driven approach to the **lexical grammar** of English” (δική μας έμφαση).

Τέτοιου είδους σχήματα εγείρουν δυο ξεχωριστά ερωτήματα (τα οποία, ωστόσο, καμιά φορά συγχέονται): (1) Πώς τα βρίσκουμε; (2) Πώς τα περιγράφουμε; Η απάντηση στο πρώτο είναι με την χρήση σώματος κειμένων. Τέτοια σχήματα είναι δύσκολο να ανασυρθούν με ενδοσκοπήση, η οποία είναι σε κάθε περίπτωση αναξιόπιστη, και απαιτούν από τους γλωσσολόγους ανάγνωση και ακρόαση περισσότερη από όση συνήθως έως σήμερα μπορούσαν ή ήταν διατεθειμένοι να αφιερώσουν· αλλά μπορούν να έρθουν στην επιφάνεια αρκετά εύκολα με την χρήση των καθιερωμένων τεχνικών συστοίχισης.

Η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα θα εξαρτηθεί, βεβαίως, από την γραμματική θεωρία. Βάσει της συστημικής θεωρίας, αυτά τα σχήματα εμφανίζονται ως γραμματικές επιλογές μέσης λεπτότητας, συνήθως στην μεταβατικότητα και στα σχετικά της συστήματα, έχοντας σύμπλοκες πραγματώσεις που ενέχουν τόσο γραμματικές όσο και λεξικές επιλογές. Είναι, στο σύνολό τους, μεγαλύτερης λεπτότητας από όση θα μας απασχολήσει στο παρόν βιβλίο· ωστόσο, πραγματευόμαστε αρκετά τέτοια σχήματα (βλ. κεφάλαια 5, 7, 10), για να δείξουμε

πού βρίσκονται —την θέση τους στον χάρτη— και πώς τα προσεγγίζει η γραμματική —πώς εμφανίζονται στην θεωρία ως τμήμα του σύνολου γλωσσικού συστήματος. Επίσης, θα εξετάσουμε μερικά από τα προβλήματα που παρουσιάζουν, ειδικά τον σύμπλοκο τρόπο με τον οποίο μπορούν να πραγματώνονται (για παράδειγμα, ένα σχήμα που επιλέγεται ως σύστημα προτασιακό αλλά πραγματώνεται ασυνεχώς εντός της επικράτειας ενός ολόκληρου συμπλέγματος/δεσμού προτάσεων).

Οι Hunston και Francis αναφέρονται στο αντικείμενο μελέτης τους ως «λεξική γραμματική», υπονοώντας (ορθά) ότι πρόκειται για μικτά σχήματα τα οποία εξετάζουν από λεξική σκοπιά. Από την δική μας, γραμματική σκοπιά εμφανίζονται, όπως έχουμε πει, ως μέσης λεπτότητας γραμματική (η γραμματική με την μέγιστη λεπτότητα είναι η ίδια η λεξική). Αν διατηρήσουμε την οπτική γωνία του γραμματικού καθ' όλο το μήκος του συνεχούς, η λεξική θα οριστεί ως γραμματική που έχει επεκταθεί στον μέγιστο βαθμό λεπτότητας. Θα χρειάζονταν τουλάχιστον 100 τόμοι με τον όγκο του παρόντος για να επεκτείνουμε την περιγραφή της γραμματικής ως αυτό το σημείο για αξιόλογο μέρος του λεξιλογίου της Αγγλικής —και, όπως έχουμε σημειώσει, τα οφέλη ελαχιστοποιούνται όσο περισσότερο προχωρούμε. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες περιπτώσεις στις οποίες μια τέτοια συστημική ερμηνεία της λεξικής μπορεί να αξίζει (πβ. Hasan, 1985, 1987). Ακόμη και σε μια γενική αποτίμηση της γλώσσας, είναι σημαντικό να διατηρούμε μια διεξοδική εικόνα που να δείχνει την σχέση μεταξύ της επιλογής λέξεων (λεξικών στοιχείων) και της επιλογής γραμματικών κατηγοριών —ιδιαίτερα λόγω της συμπληρωματικότητας αυτών των δύο (βλ. επόμενη ενότητα).

2.3 Γραμματικοποίηση

Έστω οι ακόλουθες εκφράσεις:

didn't succeed ... nowise (ή in no way) succeeded ... failed

Όλες τους διαθέτουν το σημασιολογικό γνώρισμα 'άρνηση', το οποίο όμως διερμηνεύεται με διαφορετικούς τρόπους —σε διαφορετικά σημεία του λεξικογραμματικού συνεχούς. Στο *failed* η 'άρνηση' είναι λεξικοποιημένη, στο *didn't succeed* είναι γραμματικοποιημένη, ενώ στο *nowise succeeded* είναι μερικώς γραμματικοποιημένη —διερμηνεύεται σε κάποιο διάμεσο σημείο, αφού το *nowise* ανήκει σε ένα εκτεταμένο σύνολο που περιλαμβάνει τα *never, at no time/seldom, rarely/hardly ever/nowhere...*

Αυτές οι εκφράσεις επίσης διαθέτουν το σημασιολογικό γνώρισμα 'παρελθών χρόνος'. Αυτό, όμως, είναι γραμματικοποιημένο και στις τρεις, με την μορφή v^d του ρήματος (*failed, succeeded, did*: βλ. κεφάλαιο 6).

Ας φανταστούμε μια ‘γλώσσα’ στην οποία όλες οι σημασίες είναι λεξικοποιημένες. Θα υπήρχαν διαφορετικές λέξεις για κάθε λεξικό στοιχείο σε κάθε γραμματική κατηγορία· όχι μόνο για το ‘θετικό’ και το ‘αρνητικό’, όπως στα *succeed/fail, trust/distrust* (δηλαδή λέξεις με σημασία ‘not see’, ‘not go’, ‘not know’, ‘not ...’) αλλά και για κάθε χρόνο και πρόσωπο κάθε ρήματος, για τον ενικό και τον πληθυντικό κάθε ουσιαστικού (όπως *person/people*), για τα παραθετικά κάθε επιθέτου (όπως *good/better*) κ.ο.κ.. Μια τέτοια ‘γλώσσα’ θα χρειαζόταν δισεκατομμύρια διαφορετικές λέξεις· με άλλα λόγια, θα ήταν ανέφικτη: θα ήταν ανέφικτο να κατακτηθεί ως σύστημα και να προσπελαστεί ως κείμενο, τόσο πολύ που πλέον δεν θα μπορούσε να λειτουργεί ως γλώσσα.

Είναι αναγκαία συνθήκη για την γλώσσα να γραμματικοποιούνται μερικές σημασίες. Δεν χρειάζεται να είναι οι ίδιες σημασίες σε κάθε γλώσσα· και, όντως, δεν είναι —οι κατηγορίες του τόπου, του χρόνου, του μεγέθους, της αξίας, του αριθμού και του φύλου είναι πολύ ασταθείς από αυτήν την άποψη. Σε κάθε περίπτωση, υπάρχουν, όπως έχουμε δει, διάφοροι βαθμοί γραμματικοποίησης· δεν πρόκειται για αδιακύμαντο φαινόμενο. Ωστόσο, μερικές σημασίες φαίνεται να είναι πάντα γραμματικοποιημένες (η πολικότητα είναι μια από τις πιο ξεκάθαρες) και πολλές άλλες σχεδόν πάντα. Όταν μια σημασία είναι ‘γραμματικοποιημένη’, σημαίνει ότι (i) είναι οργανωμένη στην γλώσσα ως κλειστό σύστημα αμοιβαία αποκλειόμενων επιλογών, (ii) συνδέεται με κάποια γενική κατηγορία και (iii) παρουσιάζει παντού αναλογικότητα. Για παράδειγμα:

- (i) θετικό/αρνητικό, ενικός/πληθυντικός, παρελθόν/παρόν/μέλλον
- (ii) χαρακτηριστικό όλων των προτάσεων, όλων των μετρήσιμων ουσιαστικών, όλων των ρημάτων
- (iii) [πρόταση1] θετική : αρνητική :: [πρόταση2] θετική : αρνητική :: [πρόταση3] θετική : αρνητική :: ...

και ομοίως σε κάθε άλλη περίπτωση. Αυτές είναι οι τρεις ιδιότητες —κλειστότητα, γενικότητα και αναλογικότητα— που χαρακτηρίζουν ένα γραμματικό σύστημα.

Η γραμματικοποίηση δεν εξαρτάται από το πώς πραγματώνονται οι κατηγορίες. Μπορούν να πραγματώνονται με ποικίλους τρόπους: με αλλαγή στην μορφή, στην άρθρωση ή στην προσωδία μιας ή πολλών λέξεων· με την προσθήκη στοιχείου σε λέξη, ομάδα ή πρόταση· με αλλαγή στην σειρά των λέξεων, των ομάδων ή των προτάσεων. Η πραγμάτωση μπορεί να μην είναι η ίδια για όλες τις κατηγορίες ή σε όλα τα περιβάλλοντα· αλλά, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, θα είναι συστηματική στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, σε βαθμό ικανό ώστε να επιτυγχάνεται και να διατηρείται η αναλογικότητα —θα υπάρχει μόνο μια μειοψηφία ‘εξαιρέσεων’ (οι οποίες είναι πιθανό να περιλαμβάνουν κάποια από τα συχνότερα εμφανιζόμενα στοιχεία). Για παράδειγμα, ο παρελθοντικός χρόνος στην Αγγλική

πραγματώνεται συνήθως ως $+(e)d$, στα λεγόμενα «αδύνατα» ρήματα· επίσης, μπορεί να υπάρχει αλλαγή φωνήεντος, στα «ισχυρά» ρήματα· σε κάποια άλλα παρατηρείται αλλαγή φωνήεντος και προσθήκη τελικού $-d/t$ (για παράδειγμα, *think/thought, do/did, mean/meant*)· τέλος, σε ελάχιστα ρήματα αυτός ο χρόνος λεξικοποιείται (*am/was, are/were, go/went*). Η ποικιλία αυτών των πραγματώσεων δεν επιδρά καθόλου στην αναλογικότητα, η οποία είναι σταθερή: η σχέση του 'παρελθόντος' με το 'παρόν' παραμένει πάντοτε σταθερή.*

Η συστημική γραμματική οργανώνεται γύρω από αυτήν την έννοια της γραμματικοποίησης, διά της οποίας η σημασία διερμηνεύεται σε δίκτυα αλληλοσυσχετιζόμενων αντιπαραθέσεων.[†] Ο ίδιος ο όρος «γραμματικοποίηση», όμως, είναι προβληματικός· υπογραμμίζει την έννοια της 'διεργασίας' —κάτι μετατρέπεται σε γραμματικό σύστημα—, επισκιάζοντας το ότι η γλώσσα είναι φύσει οργανωμένη σε γραμματικά συστήματα. Ωστόσο, μπορούμε να δούμε την γραμματικοποίηση ως διεργασία με χρονική διάρκεια, και μάλιστα σε τρεις διακριτές διαστάσεις του χρόνου (Halliday & Matthiessen, 1999: 17–18): (i) μπορούμε να την δούμε στον οντογενετικό χρόνο, όταν παρατηρούμε την πρώιμη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών, η οποία οικοδομείται γύρω από την δημιουργία πρωτογραμματικών και στην συνέχεια γραμματικών συστημάτων (Halliday, 1975· Halliday & Yallor, 2007)· (ii) δεν μπορούμε να την δούμε άμεσα στον φυλογενετικό χρόνο, στην εξέλιξη της γλώσσας του ανθρώπου, αλλά μπορούμε να εντοπίσουμε παραδείγματα στην ιστορία επιμέρους γλωσσών (για παράδειγμα, τους δευτερεύοντες χρόνους και την παθητική φωνή στην Αγγλική· βλ. κεφάλαιο 6· Strang, 1970)· (iii) μπορούμε να την δούμε στον λογογενετικό χρόνο, στην εκδίπλωση του συνεχούς λόγου, όταν απόσπασμα κάποιας έκτασης —πρόταση ή μεγαλύτερο— ανακεφαλαιώνεται με μια λέξη ή μια ομάδα (βλ. κεφάλαιο 10). Οπότε, όταν μιλάμε για το 'σύστημα' της γλώσσας ως το υποκείμενο δυνητικό το οποίο στιγμογραφείται υπό την μορφή κειμένου, στην ουσία βλέπουμε την γλώσσα ως το αποτέλεσμα της συντελούμενης γραμματικοποίησης σε όλες αυτές τις τρεις διαστάσεις του χρόνου.

Τα δείγματα λόγου που χρησιμοποιούμε για την ανάπτυξη της θεωρίας μας με αυτόν τον τρόπο προέρχονται, βέβαια, από όσα οι άνθρωποι λένε και γράφουν —με άλλα λόγια, από κείμενα. Εδώ ακριβώς ξεκινά ο ρόλος του σώματος κειμένων (πβ. Ενότητα 1.4.2, σ. 33).

* Αυτό δεν σημαίνει ότι η σημασία κάθε κατηγορίας παραμένει σταθερή σε όλα τα **γραμματικά** περιβάλλοντα. Θα δούμε στο κεφάλαιο 5, για παράδειγμα, ότι η σημασία του παροντικού χρόνου διαφέρει ανάμεσα στις υλικές και τις ψυχικές διεργασίες. Αλλά αυτό δεν έχει καμία σχέση με τον τρόπο πραγμάτωσης των χρόνων.

[†] Χρησιμοποιούμε τον όρο «αντιπαραθεση» αντί του «αντίθεση» του Σωσσύρ, γιατί ο δεύτερος υπονοεί πως όλες οι αντιπαραθέσεις είναι δυαδικές. Η μείωση συστημάτων με περισσότερους από δυο όρους σε σύνολα δυαδικών αντιθέσεων, η οποία είναι πάντοτε δυνατή τυπικά, μπορεί να είναι αυθαίρετη και παραπλανητική σημασιολογικά. Για παράδειγμα, το σύστημα των χρόνων της Αγγλικής, 'παρελθόν'/'παρόν'/'μέλλον', άλλοτε εμφανίζεται ως αντίθεση 'παρελθόν'/'μη παρελθόν', άλλοτε ως 'παρόν'/'μη παρόν' και άλλοτε ως 'μέλλον'/'μη μέλλον' (αλλά τις περισσότερες φορές ως σύστημα τριών όρων). Κάθε μορφής δυαδική αναπαράσταση ενός τέτοιου τριαδικού συστήματος είναι εξίσου αυθαίρετη.

2.4 Η γραμματική και το σώμα κειμένων

Η αρχική σύλληψη του σώματος κειμένων ήταν ως εργαλείου για την μελέτη της γραμματικής: ο Quirk αναφερόταν στην Έρευνά του ως “NED of English usage” και ο ρόλος της ήταν θεμελιώδης κατά την ετοιμασία του *A Comprehensive Grammar of the English Language* (Quirk, Greenbaum, Leech & Svartvik, 1985). Αλλά όπως εξελίχθηκε στην σημερινή του ηλεκτρονική μορφή, το σώμα κειμένων χρησιμοποιήθηκε κατεξοχήν από τους λεξικολόγους (πιο συγκεκριμένα, από τους λεξικογράφους) και ως σήμερα ακόμη το συνδέουμε στο νου μας με αυτούς —αν και το πρόσφατο *Longman Grammar of Spoken Written English*, των D. Biber κ.ά. (1999), αποτελεί γραμματική βασισμένη σε σώμα κειμένων.

Είναι πολύ ευκολότερο, για όποιον χρησιμοποιεί αυτοματοποιημένες τεχνικές, να ανασύρει λεξικές παρά γραμματικές πληροφορίες. Τα δεδομένα αποθηκεύονται σε ορθογραφική μορφή, με χρήση των καθιερωμένων κανόνων ορθογραφίας και στίξης: αν το κείμενο ήταν αρχικά γραπτό, αποθηκεύεται ακριβώς στην αρχική του μορφή (παλιότερα με δακτυλογράφηση σε επεξεργαστή κειμένου, αργότερα με σάρωση ή απευθείας απόκτησή του σε ηλεκτρονική μορφή)· αν το κείμενο ήταν αρχικά προφορικό, μεταγράφεται (και συχνά κανονικοποιείται) βάσει των ίδιων ορθογραφικών συμβάσεων.

Το αμεσότερα προσβάσιμο στοιχείο είναι η (ορθογραφική) λέξη: μια σειρά γραμμάτων οριοθετημένη με κενά ή, μάλλον, με κάποιον συνδυασμό κενού και σημείου στίξης (βλ. κεφάλαιο 1, ενότητα 1.1.2, σ. 6). Οι λέξεις όχι μόνο μπορούν να ταυτιστούν εύκολα, αλλά μπορούν και να οργανωθούν σε μια υπάρχουσα συμβατική ακολουθία, την ‘αλφαβητική σειρά’. Τα δείγματα του ίδιου τύπου (δηλαδή, τα στιγμιότυπα της ίδιας αλληλουχίας γραμμάτων) μπορούν κατόπιν να απαριθμηθούν και οι τύποι (λέξεις) να ταξινομηθούν κατά την συχνότητα εμφάνισής τους. Δεν είναι δύσκολο να απομονώσουμε αποσπάσματα κειμένων στα οποία εμφανίζεται μια λέξη και να τα στοιχίσουμε ώστε να εμφανίζονται οι συμπαραθέσεις τους προς τα αριστερά και τα δεξιά· στην συνέχεια, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τις συμπαραθέσεις ως μονάδες και να τις εξετάσουμε ποσοτικά. Όλες αυτές οι πληροφορίες τροφοδοτούν την δημιουργία ενός λεξικού.

Είναι πολύ δυσκολότερο να ανασύρουμε πληροφορίες περί της γραμματικής. Η ορθογραφία δεν μπορεί να αποκαλύψει μονάδες μεγαλύτερες της λέξης —ή, μάλλον, μπορεί, χάρη στην στίξη, αλλά πρόκειται για μονάδες γραφολογικές που, όπως έχουμε δει, δεν βρίσκονται σε απόλυτη αντιστοιχία με μονάδες της γραμματικής (πβ. την μεθοδολογία που σκιαγραφείται στο Halliday & James, 1993)— ούτε τάξεις λέξεων, πόσο μάλλον δομές ομάδων, φράσεων ή προτάσεων. Χρειάστηκε πολύς χρόνος ώσπου να αναπτυχθούν «ετικετογράφοι» (συστήματα σημείωσης λεξικών τάξεων) και «μεριστές» (συστήματα δομικής ανάλυσης ανώτερων μονάδων) με βαθμό ακριβείας ικανό να τα καταστήσει εργαλεία αξιοποιήσιμα για ερευνητικούς σκοπούς. Ακόμη και σήμερα απέχουμε κάμποσο από το να

μπορούμε να εισάγουμε ένα κείμενο σε ορθογραφική μορφή και να εξάγεται περιγραφή της γραμματικής του —πολύ περισσότερο μια πλούσια συστημική και λειτουργική περιγραφή.

Πώς, λοιπόν, χρησιμοποιούμε το σώμα κειμένων ως εργαλείο γραμματικής έρευνας; Αν θέλουμε να αξιοποιήσουμε στο έπακρο τις δυνατότητες του σώματος κειμένων, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε υπολογιστικά εργαλεία για την εξερεύνησή του. Αυτά τα εργαλεία μάς διευκολύνουν και συνάμα μάς περιορίζουν. Μας διευκολύνουν, γιατί επιτρέπουν την προσπέλαση πολύ μεγαλύτερου όγκου κειμένων από όσο είναι δυνατό διά χειρός, οπότε μπορούμε να δούμε προηγουμένως υπολανθάνοντα γνωρίσματα της γλώσσας. Μας περιορίζουν, γιατί η ανάλυση που μπορούν να διεξάγουν αυτόματα απέχει ακόμη πολύ από το να είναι τόσο πληροφορητική και πλούσια όσο μια ανάλυση διά χειρός. Μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τις σημερινές δυνατότητες της αυτόματης ανάλυσης σε σχέση με τις σημειωτικές διαστάσεις οργάνωσης που εισαγάγαμε στο κεφάλαιο 1 (βλ. πίνακα 1.3, σ. 20, σχήμα 1-6, σ. 21). Σε γενικές γραμμές, η αυτόματη ανάλυση δυσχεραίνει όσο ψηλότερα βρισκόμαστε στην ιεραρχία της διαστρωμάτωσης: μπορεί να χειριστεί σχήματα που αφορούν ορθογραφικές λέξεις και ορισμένα λεξικογραμματικά σχήματα χαμηλών βαθμίδων, αλλά δεν μπορεί να επιτελέσει διεξοδική συστημική και λειτουργική ανάλυση προτάσεων ούτε σημασιολογική ανάλυση*. Κατά την λεξικογραμματική ανάλυση, επομένως, είναι δυνατό να αυτοματοποιήσουμε την ταύτιση των τάξεων των λέξεων (με την χρήση ετικετογράφων τάξεων λέξεων) και των γραμματικών δομών που αφορούν τάξεις λέξεων και ομάδων ή φράσεις (συντάγματα, με την χρήση τυπολογικών μεριστών). Αλλά μια ανάλυση που να αφορά δομές λειτουργιών ή συστήματα γνωρισμάτων είναι πολύ δυσκολότερο να αυτοματοποιηθεί όταν έχουμε ελεύθερη ροή κειμένου (πβ. O'Donnell, 1994). Οπότε, προκύπτει συμβιβασμός ανάμεσα στον όγκο της ανάλυσης και τον πλούτο της ανάλυσης: η ανάλυση χαμηλού επιπέδου μπορεί να αυτοματοποιείται ώστε να χειρίζεται μεγάλο όγκο κειμένων, ενώ η ανάλυση υψηλού επιπέδου πρέπει να διεξάγεται διά χειρός επί μικρών δειγμάτων κειμένου.

Για να αντιμετωπίσουμε αυτήν την κατάσταση, έχουμε υιοθετήσει μια διττή προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία χρησιμοποιούμε ορισμένα υπολογιστικά εργαλεία συστοίχισης για την αναζήτηση σχημάτων χαμηλού επιπέδου σε μεγάλα σώματα κειμένων και ένα υπολογιστικό σύστημα βάσης δεδομένων για να καταγράφουμε και να ερμηνεύουμε την δική μας διά χειρός ανάλυση σχημάτων υψηλού επιπέδου σε μικρά δείγματα κειμένου (πίνακας 2.4). Τα εργαλεία που έχουμε χρησιμοποιήσει κατά την ετοιμασία αυτού του βιβλίου σημειώνονται με πλάγιους χαρακτήρες: αναπτύχθηκαν από τους Wu Canzhong και Christian Matthiessen (βλ. Wu, 2000). Τα εργαλεία συστοίχισης έχουν χρησιμοποιηθεί σε ποικίλα σώματα κειμένων και το σύστημα βάσης δεδομένων, το SysFan, έχει χρησιμοποιηθεί για την

* Αναφερόμαστε σε υπολογιστικά συστήματα σχεδιασμένα για την προσπέλαση ελεύθερης ροής κειμένου, αφού είναι πάντοτε δυνατή η δημιουργία συστημάτων ικανών να χειριστούν σύντομα κείμενα ορισμένου καταστασιακού ιδιώματος.

Πίνακας 2.4: Εργαλεία για αυτόματη και διά χειρός ανάλυση κειμένων και σωμάτων κειμένων

ανώτατη βαθμίδα ανάλυσης	ανώτατος άξονας ανάλυσης	αυτόματη	διά χειρός
Πρόταση	παραδειγματικός + συνταγματικός		SysFan (Wu, 2000)· WAG Coder (O'Donnel, 1994)
	μόνο συνταγματικός: δομή λειτουργιών		Functional Grammar Processor (Webster, 1993)· Systemics (Kay O'Halloran & Kevin Judd)
	συνταγματικός: σύνταγμα	Κοινοί μεριστές (π.χ. Helsinki functional dependency parser)	
Λέξη		Ετικετογράφοι· συστοιχιστές (π.χ. MonoConc, WordSmith, SysConc (Wu, 2000)· COBUILD tools)	

ανάλυση κειμένων ενός αρχείου αποτελούμενου από πολλές διαφορετικές πηγές (πίνακας 2.5). (Η διαφορά σώματος κειμένων και αρχείου κειμένων είναι λεπτή· γενικά, πάντως, ένα σώμα αντιπροσωπεύει μια συστηματική συλλογή κειμένων επιλεγμένων βάσει αυστηρών κριτηρίων, ενώ ένα αρχείο συγκροτείται με μεγαλύτερη χαλαρότητα· επομένως, βάσει αυτών των κριτηρίων, ένα σώμα κειμένων μπορεί να εξαχθεί από ένα αρχείο κειμένων —βλ. Matthiessen, υπό έκδ..)

Πίνακας 2.5: Σώματα και αρχεία κειμένων που χρησιμοποιήσαμε για την περιγραφή και τα παραδείγματα

μέγεθος: πλήθος λέξεων	σώμα κειμένων (ρητά κριτήρια)	αρχείο κειμένων (τυχαίο δείγμα)
> 50 εκατ.	COBUILD: σώμα κειμένων προφορικής και γραπτής βρετανικής, αμερικανικής και αυστραλιανής Αγγλικής (≈ 60 εκατ. από τις 330 εκατ. λέξεις)	
≈ 1 εκατ.	LOB: σώμα κειμένων γραπτής Αγγλικής (1 εκατ. λέξεις)	
Kohlarur: σώμα κειμένων γραπτής ινδικής Αγγλικής (1 εκατ. λέξεις)	Αρχείο γραπτής και προφορικής βρετανικής, αμερικανικής και αυστραλιανής Αγγλικής (≈ 850 χιλ. λέξεις) (αναφέρεται ως κείμενο 1, κείμενο 2 κτλ.) — διά χειρός ανάλυση διάφορων δειγμάτων	
≈ 500 χιλ.	London-Lud: σώμα κειμένων προφορικής βρετανικής Αγγλικής (≈ 500 χιλ. λέξεις)	Αρχείο σεναρίων και σκηνοθετικών οδηγιών (≈ 450 χιλ. λέξεις)
≤ 250 χιλ.	UTS/Macquarie: σώμα κειμένων προφορικής αυστραλιανής Αγγλικής (τμήμα που χρησιμοποιήθηκε: ≈ 250 χιλ. λέξεις)	Αρχείο συνεντεύξεων του Larry King (≈ 70 χιλ. λέξεις)

2.5 Τάξεις και λειτουργίες

Το έργο του γραμματικού, όπως επανειλημμένα έχουμε υπαινιχθεί σε αυτά τα δυο πρώτα κεφάλαια, είναι η κατασκευή ενός αφηρημένου μοντέλου του συστήματος της γλώσσας, βάσει της παρατήρησης της γλώσσας όπως αυτή στιγμογραφείται κατά την χρήση. Το υλικό αυτό είναι για πρώτη φορά διαθέσιμο σε επαρκή ποσότητα, χάρη στα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων. Η σχέση, όμως, ανάμεσα σε όσα παρατηρούμε στην οθόνη (ή αποκτούμε σε οποιαδήποτε άλλη μορφή, ως γραπτό ή προφορικό λόγο) και στις αφηρημένες κατηγορίες που κατασκευάζουμε με σκοπό να εξηγήσουμε πώς λειτουργεί η γλώσσα —πώς οι άνθρωποι ανταλλάσσουν σημασίες μέσω του λόγου σε πραγματικές καταστάσεις— είναι εξαιρετικά περίπλοκη και έμμεση. Σε αυτά τα δυο κεφάλαια έχουμε προσπαθήσει να περιγράψουμε τους πόρους που διαθέτει ο γραμματικός σε αυτό του το έργο, τον κατάλογο των αφηρημένων εργαλείων με τα οποία σκεφτόμαστε (πίνακας 2.8).

Στο τέλος αυτού του κεφαλαίου θα μεγεθύνουμε ένα από τα κελιά του γλωσσικού μας χάρτη, για να παρουσιάσουμε έναν πίνακα μεταλειτουργίας-βαθμίδας για την γραμματική της Αγγλικής. Ας προχωρήσουμε τώρα σε αυτό τμήμα του χάρτη και ας εστιάσουμε στην πρόταση. Η πρόταση, όπως είπαμε, είναι η κύρια πηγή γραμματικής ενέργειας: είναι η μονάδα όπου σημασίες διαφόρων ειδών, εμπειρικές, διαπροσωπικές και κειμενικές, συνενώνονται σε ένα και το αυτό σύνταγμα. Στα κεφάλαια 3–5 θα εξερευνήσουμε αυτές τις τρεις όψεις της πρότασης μία προς μία.

Δυο έννοιες που χρειάζεται να επικαλεστούμε από την αρχή είναι αυτές της γραμματικής τάξης και της γραμματικής λειτουργίας.

Μια τάξη είναι ένα σύνολο στοιχείων που ομοιάζουν κατά τι (πβ. Halliday, 1963γ). Οι πιο γνώριμες, από την παραδοσιακή μας γραμματική, είναι οι τάξεις λέξεων: ρήμα, ουσιαστικό, επίθετο, επίρρημα, αντωνυμία, πρόθεση, σύνδεσμος (καμιά φορά και επιφώνημα) είναι η συνήθης λίστα. Αλλά κάθε είδους μονάδες μπορούν να σχηματίζουν τάξεις: υπάρχουν τάξεις ομάδων και φράσεων, τάξεις προτάσεων και, στο άλλο άκρο της κλίμακας βαθμίδων, τάξεις μορφημάτων.

Οι τάξεις λέξεων παραδοσιακά καλούνταν «μέρη του λόγου», λόγω εσφαλμένης μετάφρασης του ελληνικού όρου, ο οποίος στην πραγματικότητα σήμαινε τα 'μέρη μιας πρότασης'. Αυτά ξεκίνησαν, με τους Σοφιστές, ως έννοιες λειτουργικές, παραπλήσιες με το θέμα και το Ρήμα του κεφαλαίου 3: σταδιακά, όμως, εξειδικεύτηκαν και αντικαταστάθηκαν από ένα σχήμα λεξικών τάξεων που ορίζονταν από τα είδη των κλιτικών προσφυμάτων που προσθέτονταν στις διάφορες λέξεις της Ελληνικής (και τα οποία σε μεγάλο βαθμό μιμήθηκε η Λατινική· βλ. Robins, 1966, για μιαν αποτίμηση της εξέλιξης του καταλόγου των λεξικών τάξεων στην ευρωπαϊκή παράδοση): βλ. πίνακα 2.6.

Πίνακας 2.6: Κλασικοί ορισμοί τάξεων λέξεων

Κλιτικό πρόσφυμα για:	(ορίζει)	Τάξη λέξεων:
αριθμό, πτώση		ουσιαστικό
αριθμό, πτώση, γένος		επίθετο
χρόνο, πρόσωπο		ρήμα
(κανένα)		(άλλες λέξεις)

Αυτό θα μπορούσε να έχει συνεχιστεί περαιτέρω, ώστε να συμπεριλαμβάνει τα κλιτικά προσφύματα για την φωνή και το ποιόν ενεργείας στα ρήματα και για την σύγκριση στα επίθετα και τα επιρρήματα. Αλλά το κριτήριο της κλίσης δεν αρκεί για όλες τις τάξεις λέξεων, ακόμη και μιας κατεξοχήν κλιτής γλώσσας όπως η Ελληνική ή η Λατινική· όσο για τις λίγο ή τις καθόλου κλιτές γλώσσες, όπως η Αγγλική ή η Κινεζική, πρέπει να επικαλεστούμε άλλες αρχές, είτε γραμματικές είτε σημασιολογικές είτε μικτές.

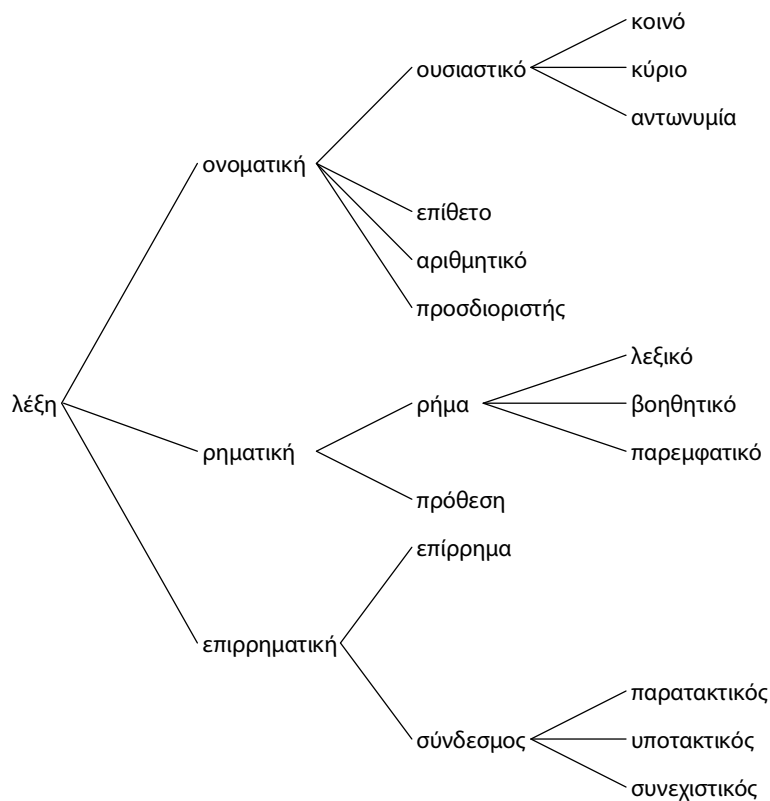
Υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους μια λέξη μπορεί να μοιάζει με άλλη και οι ομαδοποιήσεις που προκύπτουν δεν συμπίπτουν πάντα· συνήθως, μια λέξη μοιάζει με μια δεύτερη λέξη ως προς κάτι και με μια τρίτη ως προς κάτι άλλο. Για παράδειγμα, οι λέξεις *upper* και *lower* (οι οποίες μπορεί να έχουν την ίδια λειτουργία, όπως στα *upper case* και *lower case*) ανήκουν αμφότερες στην τάξη των επιθέτων· το *lower*, όμως, είναι στον συγκριτικό βαθμό, αντιπαρατιθέμενο στο *low*, ενώ το *upper* όχι—δεν μπορούμε να πούμε *this roof is upper than that one*. Ως προς αυτό, το *lower* μοιάζει με το *higher*· αλλά το *lower* είναι επίσης ρήμα, ενώ το *higher* όχι—δεν μπορούμε να πούμε *that roof needs highering*. Μερικές φορές όντως παρουσιάζονται σαφή και απόλυτα κριτήρια, όπως κλιτικά προσφύματα με λίγο-πολύ σταθερές σημασίες· συνήθως, όμως, δεν συμβαίνει αυτό, οπότε τα κριτήρια βάσει των οποίων ορίζονται οι τάξεις τείνουν να είναι κάπως μικτά και οι τάξεις ασαφώς καθορισμένες, περιλαμβάνοντας τόσο αναμφίλεκτα όσο και αμφιλεγόμενα μέλη.

Έστω, για παράδειγμα, η τάξη των ουσιαστικών στην Αγγλική. Ένας γενικός ορισμός της θα επικαλούνταν τόσο γραμματικά όσο και σημασιολογικά γνωρίσματα, εκ των οποίων άλλα θα εκδηλώνονταν εμφανώς και άλλα όχι:

- (σημασιολογικά:) εκφράζει πρόσωπο, άλλο ον, άψυχο αντικείμενο ή αφηρημένη έννοια, πεπερασμένο ή μη πεπερασμένο κτλ.
- (γραμματικά:) είναι είτε αριθμήσιμο είτε μετρήσιμο· αν είναι αριθμήσιμο, μπορεί να είναι είτε στον ενικό είτε στον πληθυντικό, λαμβάνοντας στον πληθυντικό συνήθως το κλιτικό επίθημα *-s*· μπορεί να τραπεί σε κτητικό με την προσθήκη *'s/-s'*· μπορεί να έπεται της λέξης *the*· μπορεί να λειτουργεί ως Υποκείμενο σε μια πρόταση κτλ.

Όταν λέμε ότι μια λέξη της Αγγλικής είναι ουσιαστικό, εννοούμε ότι εμφανίζει αυτά τα χαρακτηριστικά —όλα ή τα περισσότερα εξ αυτών— από κοινού με άλλες λέξεις της γλώσσας (όχι, όμως, με όλες).

Οι τάξεις λέξεων που θα χρειαστεί να αναγνωρίσουμε στην Αγγλική φαίνονται στο σχήμα 2-8. Επίσης, θα αναφερθούμε σε τρεις τάξεις ομάδων: ρηματική ομάδα, ονοματική ομάδα, επιρρηματική ομάδα (επίσης προθετική ομάδα και συνδεσμική ομάδα)· και σε μια τάξη φράσεων: προθετική φράση. Αυτές θα τις αποσαφηνίσουμε στην πορεία της συζήτησής μας (βλ. κεφάλαιο 6), ενώ τις παραδοσιακές τάξεις λέξεων θα τις εκλάβουμε ως αρκούντως γνώριμες. Δεν θα χρειαστεί να αναφερθούμε σε τάξεις προτάσεων, αν και στην πραγματικότητα αποτελούν μέρη της σύνολης περιγραφής, όπως όταν διακρίνουμε ανάμεσα σε μείζονες και ελάσσονες προτάσεις.



Σχήμα 2-8: Οι τάξεις λέξεων που αναγνωρίζει μια λειτουργική γραμματική της Αγγλικής

Η τάξη ενός στοιχείου υποδεικνύει σε γενικές γραμμές το δυνητικό εύρος των γραμματικών του λειτουργιών. Ως εκ τούτου, ένα λεξικό μπορεί να αναφέρει τις τάξεις των λημμάτων του ως μέρος του εκτός περικειμένου ορισμού τους. Όμως, η ετικέτα της τάξης δεν δείχνει τι ρόλο παίζει το στοιχείο εντός πραγματικών δομών. Γι' αυτό χρειάζεται να υποδείξουμε την λειτουργία του. Οι λειτουργικές κατηγορίες παρέχουν ερμηνεία της γραμματικής δομής σε σχέση με το σύνολο σημασιακό δυνητικό της γλώσσας, όπως δείχνει το παράδειγμα στο σχήμα 2-9.

	our daily deeds as ordinary South Africans	must produce	an actual South African reality that ... for a glorious life for all
[λειτουργία]	Δράστης	Διεργασία	Στόχος
[τάξη]	ονοματική ομάδα	ρηματική ομάδα	ονοματική ομάδα

Σχήμα 2-9: Δομή λειτουργιών πρότασης και σύνταγμα τάξεων που πραγματώνουν τις λειτουργίες

Οι ετικέτες των λειτουργιών θα μπορούσαν να έχουν λεπτουργηθεί περαιτέρω, ώστε να δείχνουν το είδος της Διεργασίας, το είδος του Στόχου κτλ.* αλλά κάτι τέτοιο δεν είναι απαραίτητο για την περιγραφή, μιας και αυτές οι πιο εκλεπτυσμένες λειτουργίες μπορούν να προκύψουν από την συστημική ανάλυση, η οποία δείχνει ποια γνωρίσματα επιλέγει έκαστη πρόταση (για το ανωτέρω παράδειγμα, βλ. κεφάλαιο 5). Στο σχήμα 2-10, στην σ. 54, δίνεται ένα εκτεταμένο παράδειγμα αντιστοιχιών ανάμεσα σε τάξεις και λειτουργίες.

Πρέπει, ωστόσο, να παρατηρήσουμε ότι τα περισσότερα στοιχεία μιας προτασιακής δομής διαθέτουν περισσότερες από μία λειτουργίες στην πρόταση.* Εδώ ακριβώς ξεκινά η συνεισφορά της έννοιας ‘μεταλειτουργία’. Την παρουσιάσαμε αδρομερώς στο κεφάλαιο 1 και τώρα θα εξετάσουμε την σπουδαιότητά της για την γραμματική αναφερόμενοι σε μια από τις πλέον γνώριμες —αλλά και πιο προβληματικές— λειτουργικές έννοιες στην δυτική γραμματική παράδοση: το Υποκείμενο. Αυτό θα αποτελέσει την αφετηρία μας στην μεταλειτουργική ανάλυση της πρότασης της Αγγλικής.

2.6 Υποκείμενο, Δράστης, Θέμα

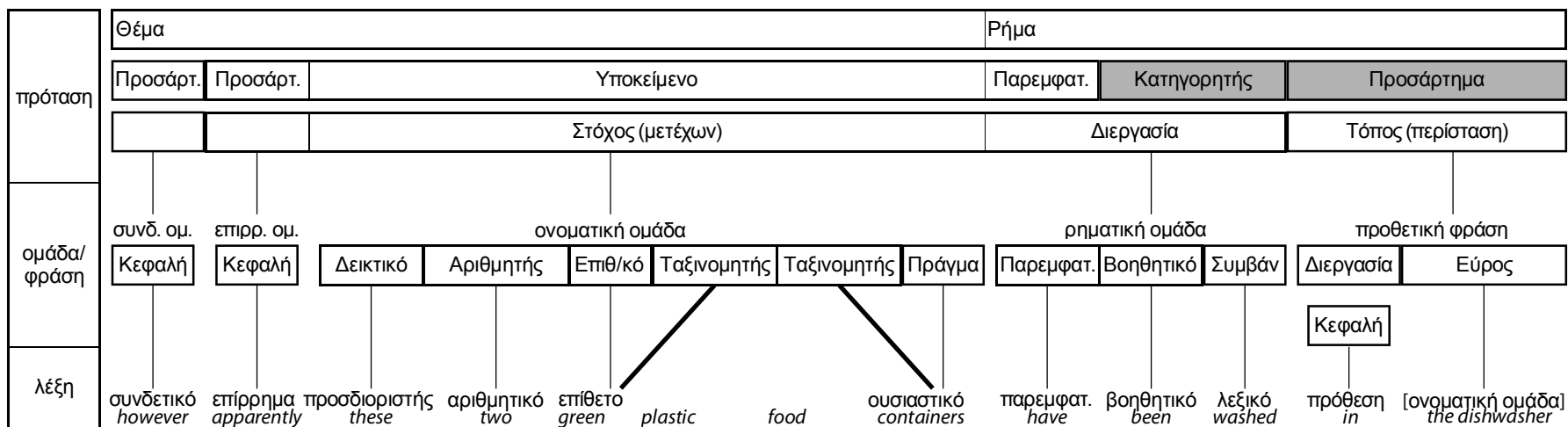
Μια από τις βασικές έννοιες στην δυτική παραδοσιακή γραμματική ανάλυση είναι αυτή του Υποκειμένου. Μιας και πρόκειται για γνώριμο όρο, ας τον λάβουμε ως αφετηρία για την διερεύνηση των λειτουργιών μιας πρότασης της Αγγλικής.

Έστω η πρόταση:

the duke gave my aunt this teapot

Σύμφωνα με τις συντακτικές αρχές που καθιέρωσαν οι γραμματικοί του Μεσαίωνα, οι οποίοι με την σειρά τους βασίστηκαν στους γραμματικούς της αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης, κάθε πρόταση περιέχει ένα στοιχείο που μπορεί να ταυτιστεί ως Υποκείμενό της (βλ., π.χ., Covington, 1984· Seuren, 1998: 34–7). Στο παράδειγμά μας Υποκείμενο θα ήταν το *the duke*.

* Τα όρια ανάμεσα στα λειτουργικά στοιχεία μπορεί να μην συμπίπτουν απόλυτα, για λόγους που θα ανακύψουν στα κεφάλαια 3–5.



Σχήμα 2-10: Παράδειγμα αντιστοιχιών τάξεων-λειτουργιών

Ιδού μερικές άλλες προτάσεις, στις οποίες το Υποκείμενο σημειώνεται με πλάγιους χαρακτηριστές:

Oh, I'm just starving and all [you'll feed me] is something rotten, or something [I hate]. I hate lasagna and I don't want rotten carrots—I only want salted carrots. (Text 76)

I wasn't making a cubby house; that wasn't a cubby house. —What were you making with it, then? (Text 76)

Adam, do you like red or white? —I would like red but only if you're opening it. (UTS/Macquarie Corpus)

(S04:) That's [how my nan used to do them in Manchester]—parboil them. —(S02:) What parboil them? —(S04:) Yeah. —(S01:) Did she? — (S04:) Yeah. (UTS/Macquarie Corpus)

They fit me. —Do they? —They will. (UTS/Macquarie Corpus)

The thought occurred to me on Air Force One a few weeks ago [] when I was escorted into President Clinton's cabin for a farewell interview. (Text 110)

Guinness's entertaining memoir, 'Blessings in Disguise,' <<published in 1985,>> told more about the talented and eccentric people [he knew] than about himself. He was seldom recognized in public. In one of the stories [he told about himself] Guinness checks his hat and coat at a restaurant and asks for a claim ticket. 'It will not be necessary,' the attendant smiles. Pleased at [being recognized] Guinness later retrieves his garments, puts his hand in the coat pocket and finds a slip of paper [on which is written, 'Bald with glasses'.] (Text 90)

Από τα παραδείγματα αυτά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι «Υποκείμενο» είναι η ετικέτα για κάποιου είδους γραμματική λειτουργία (η λέξη υποκείμενο χρησιμοποιούνταν ως γραμματικός όρος από τον Αριστοτέλη με την έννοια 'αυτό που κείται υπό τινός'). Φαίνεται να υπάρχει κάτι κοινό, ως προς το καθεστώς τους εντός της πρότασης, ανάμεσα σε όσα στοιχεία φέρουν αυτήν την ετικέτα. Αλλά δεν είναι τόσο εύκολο να πούμε με σιγουριά τι ακριβώς είναι αυτό και είναι δύσκολο να βρούμε στην γραμματική παράδοση μια τελειωτική περιγραφή του τι δηλώνει η λειτουργία 'Υποκείμενο'.

Αντ' αυτού, έχουν αναπτυχθεί ποικίλες θεωρίες για την έννοια του Υποκειμένου, οι οποίες της αποδίδουν πλήθος αρκετά διαφορετικών λειτουργιών. Διακρίνονται σε τρεις ευρείς ορισμούς, που μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

- (i) αυτό το οποίο αφορά το μήνυμα
- (ii) αυτό περί του οποίου κατηγορείται κάτι (δηλαδή, αυτό στο οποίο εναπόκειται η αλήθεια του επιχειρήματος)
- (iii) ο τελεστής της πράξης.

Αυτοί οι τρεις ορισμοί προφανώς δεν είναι συνώνυμοι· ορίζουν διαφορετικές έννοιες. Οπότε, προκύπτει το ερώτημα αν μπορεί η κατηγορία 'Υποκείμενο' να συμπεριλάβει όλες αυτές τις διαφορετικές σημασίες ταυτόχρονα.

Στο *the duke gave my aunt this teapot*, είναι εύλογο να υποστηρίξουμε ότι η ονομαστική ομάδα *the duke* είναι, όντως, Υποκείμενο και με τις τρεις αυτές έννοιες. Ο δούκας (*the duke*) είναι το πρόσωπο το οποίο αφορά το μήνυμα· η αλήθεια ή το ψεύδος του λεγομένου εναπόκειται σε αυτόν· και απεικονίζεται ως εκείνος που έχει τελέσει το 'δούναί'.

Αν όλες οι προτάσεις ήταν σαν αυτήν, έχοντας ένα στοιχείο που εκπληρώνει και τις τρεις λειτουργίες, δεν θα υπήρχε πρόβλημα στην ταύτιση και την εξήγηση του Υποκειμένου. Θα μπορούσαμε να χρησιμοποιούμε τον όρο για να αναφερόμαστε στο άθροισμα αυτών των τριών λειτουργιών και να κατονομάζουμε οποιοδήποτε στοιχείο εκπλήρωνε όλες αυτές τις λειτουργίες. Έτσι, όμως, λαμβάνουμε ως δεδομένο ότι σε κάθε πρόταση υπάρχει ένα μόνο στοιχείο στο οποίο και οι τρεις λειτουργίες συνδυάζονται, κάτι που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Πολλές προτάσεις δεν περιέχουν τέτοιο στοιχείο, που να ενσωματώνει και τις τρεις. Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι λέμε

this teapot my aunt was given by the duke

—ποιο συστατικό πρέπει εδώ να ταυτίσουμε ως Υποκείμενο;

Δεν υπάρχει πλέον μία μόνη προφανής απάντηση. Αυτό που έχει συμβεί στην παρούσα περίπτωση είναι ότι οι διάφορες λειτουργίες που συγκροτούν την παραδοσιακή έννοια του Υποκειμένου έχουν διασπαρεί σε τρία διαφορετικά συστατικά της πρότασης. Ο δούκας (*the duke*) και πάλι παρουσιάζεται ως τελεστής της πράξης, αλλά το μήνυμα τώρα αφορά το τσαγιερό (*the teapot*) και η συνθήκες αλήθειας του παρουσιάζονται ως εναποκείμενες στην θεία (*my aunt*).

Όταν αυτές οι διαφορετικές λειτουργίες άρχισαν να αναγνωρίζονται από τους γραμματικούς ως διακριτές, ονομάστηκαν σαν να επρόκειτο για τρία διαφορετικά είδη Υποκειμένου. Εξακολούθησε να υπονοείται ότι υπάρχει κάποιας λογής έννοια της οποίας αυτές οι τρεις ήταν υπάλληλες, μια γενική έννοια 'Υποκείμενο' της οποίας αυτές αποτελούσαν εξειδικευμένες ποικιλίες.

Οι όροι που τελικά χρησιμοποιούνταν στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα, όταν σημειώθηκε αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για την γραμματική θεωρία (βλ. Seuren,

1998: 120–33, για την αντιπαράθεση περί υποκειμένου και κατηγορήματος, που διήρκησε από τον δέκατο ένατο αιώνα ως την δεκαετία του 1930), ήταν οι «ψυχολογικό Υποκείμενο», «γραμματικό Υποκείμενο» και «λογικό Υποκείμενο».

(i) Ψυχολογικό Υποκείμενο σήμαινε ‘αυτό το οποίο αφορά το μήνυμα’. Ονομαζόταν «ψυχολογικό» επειδή ήταν αυτό με το οποίο ο ομιλητής είχε κατά νου να ξεκινήσει την παραγωγή της πρότασής του.

(ii) Γραμματικό Υποκείμενο σήμαινε ‘αυτό για το οποίο βεβαιώνεται κάτι’. Ονομαζόταν «γραμματικό» επειδή εκείνη την εποχή η δομή Υποκείμενο + Κατηγορημα θεωρούνταν ως αμιγώς τυπική γραμματική σχέση· θεωρούνταν ότι καθόριζε διάφορα άλλα γραμματικά χαρακτηριστικά, όπως την πτώση του ουσιαστικού ή της αντωνυμίας που λειτουργούσε ως Υποκείμενο και την συμφωνία αυτού με το πρόσωπο και τον αριθμό του ρήματος, αλλά δεν θεωρούνταν ότι εξέφραζε κάποια ιδιαίτερη σημασία.

(iii) Λογικό Υποκείμενο σήμαινε ‘τελεστής της πράξης’. Ονομαζόταν «λογικό» βάσει της έννοιας που είχε αυτός ο όρος από τον δέκατο έβδομο αιώνα, δηλαδή ‘εκείνο που αφορά σχέσεις μεταξύ πραγμάτων’, εν αντιθέσει προς τις «γραμματικές» σχέσεις, που ήταν σχέσεις μεταξύ συμβόλων.

Στο πρώτο παράδειγμα, οι τρεις αυτές λειτουργίες συγχωνεύονται ή ‘αντιστοιχίζονται’ η μια με την άλλη, όπως φαίνεται στο σχήμα 2-11.

the duke	gave my aunt this teapot
ψυχολογικό Υποκείμενο	
γραμματικό Υποκείμενο	
λογικό Υποκείμενο	

Σχήμα 2-12: Το ίδιο στοιχείο ως πραγμάτωση ψυχολογικού, γραμματικού και λογικού Υποκειμένου

Στο δεύτερο παράδειγμα, απεναντίας, και οι τρεις είναι διαχωρισμένες (σχήμα 2-12). Στο *this teapot my aunt was given by the duke*, ψυχολογικό Υποκείμενο είναι το *this teapot*. Αυτό σημαίνει ότι το μήνυμα αφορά ‘τούτο το τσαγιερό’ (*this teapot*) —αυτό έχει λάβει ο ομιλητής ως σημείο εκκίνησης της πρότασης. Γραμματικό Υποκείμενο, όμως, είναι το *my aunt*: ‘η θεία μου’ είναι εκείνη για την οποία κατηγορείται κάτι —εκείνη σε σχέση με την οποία η πρόταση παρουσιάζεται ως έγκυρη και, συνεπώς, σε σχέση με την οποία μπορεί να στηριχθεί ως αληθής ή ψευδής. Μόνο ως λογικό Υποκείμενο παραμένει το *the duke*: ‘ο δούκας’ είναι ο

this teapot	my aunt	was given by	the duke
ψυχολογικό Υποκείμενο	γραμματικό Υποκείμενο		λογικό Υποκείμενο

Σχήμα 2-11: Πραγμάτωση ψυχολογικού, γραμματικού και λογικού Υποκειμένου από διαφορετικά στοιχεία

τελεστής της πράξης —εκείνος που λέγεται ότι έχει επιτελέσει την διεργασία την οποία αναπαριστά η πρόταση.

Όσο ασχολούμαστε μόνο με εξιδανικευμένα προτασιακά σχήματα, όπως το *John runs* ή το *the boy threw the ball*, μπορούμε να μεταχειριζόμαστε την ετικέτα «Υποκείμενο» σαν να αφορούσε μία μόνη, αδιαφοροποίητη έννοια. Σε αυτού του τύπου τις προτάσεις, οι λειτουργίες του ψυχολογικού, του γραμματικού και του λογικού Υποκειμένου συμπίπτουν. Στο *the boy threw the ball*, το *the boy* είναι Υποκείμενο, όποιον ορισμό από τους τρεις κι αν χρησιμοποιήσουμε, όμοια με το *the duke* στο πρώτο παράδειγμά μας πιο πάνω.

Αλλά μόλις λάβουμε υπόψη μας την φυσική ζώσα γλώσσα και την ποικιλότητα που ενέχει (ποικίλλουσα σειρά των στοιχείων, χρήση τόσο παθητικής όσο και ενεργητικής σύνταξης κ.ο.κ.), δεν είναι πια δυνατό να βασίζουμε μιαν ανάλυση στην υπόθεση ότι αυτές οι τρεις έννοιες αποτελούν απλά διαφορετικές όψεις μίας και της αυτής γενικής έννοιας. Πρέπει να ερμηνευθούν ως αυτό που πραγματικά είναι: τρεις ξεχωριστές και διακριτές λειτουργίες. Δεν υπάρχει μια γενική έννοια 'Υποκείμενο' της οποίας αυτές είναι διαφορετικές ποικιλίες. Δεν πρόκειται για τρία είδη τινός παρά για τρία εντελώς διαφορετικά πράγματα. Προς αναγνώριση αυτού, θα αντικαταστήσουμε τις προηγούμενες ετικέτες με άλλες, ξεχωριστές, πλησιέστερες στις οικείες λειτουργίες:

ψυχολογικό Υποκείμενο: Θέμα

γραμματικό Υποκείμενο: Υποκείμενο

λογικό Υποκείμενο: Δράστης

Τώρα μπορούμε να ξαναγράψουμε τις ετικέτες του σχήματος 2-12 όπως στο σχήμα 2-13:

this teapot	my aunt	was given by	the duke
Θέμα	Υποκείμενο		Δράστης

Σχήμα 2-13: Θέμα, Υποκείμενο και Δράστης

Στο *the duke gave my aunt this teapot*, οι ρόλοι του Θέματος, του Υποκειμένου και του Δράστη είναι όλοι τους συνδυασμένοι σε ένα στοιχείο, στο *the duke*. Στο *this teapot my aunt was given by the duke* είναι και οι τρεις διαχωρισμένοι. Όλοι οι υπόλοιποι συνδυασμοί είναι επίσης δυνατοί: οποιοδήποτε δύο ρόλοι μπορεί να συγχωνεύονται και ο τρίτος να παραμένει χωριστός. Για παράδειγμα, αν κρατήσουμε το *the duke* ως Δράστη, μπορούμε να έχουμε: Θέμα = Υποκείμενο και χωριστό Δράστη, όπως στο σχήμα 2-14(α)· Υποκείμενο = Δράστης και χωριστό Θέμα όπως στο (β)· Θέμα = Δράστης και χωριστό Υποκείμενο, όπως στο σχήμα 2-14(γ).

(α)

my aunt	was given	this teapot by	the duke
Θέμα Υποκείμενο			Δράστης

(β)

this teapot	the duke	gave to	my aunt
Θέμα	Υποκείμενο Δράστης		

(γ)

by	the duke	my aunt	was given	this teapot
	Θέμα Δράστης	Υποκείμενο		

Σχήμα 2-14: Διαφορετικές συγχωνεύσεις Υποκειμένου, Δράστη και Θέματος

Κατά την ερμηνεία της γραμματικής της Αγγλικής χρειάζεται να εξετάσουμε όλες αυτές τις πιθανές μορφές και να εξηγήσουμε πώς και γιατί διαφέρουν. Όλες τους έχουν –λίγο, μεν, καθοριστικά, δε– διαφορετική σημασία, ενώ ταυτόχρονα σχετίζονται μεταξύ τους και μάλιστα κατά τρόπο συστηματικό. Οποιοδήποτε παρόμοιο σύνολο προτάσεων της Αγγλικής

(α)

I	caught	the first ball
Θέμα Υποκείμενο Δράστης		

(β)

I	was beaten by	the second
Θέμα Υποκείμενο		Δράστης

(γ)

the third	I	stopped
Θέμα	Υποκείμενο Δράστης	

(δ)

by	the fourth	I	was knocked out
	Θέμα Δράστης	Υποκείμενο	

Σχήμα 2-15: Αφήγηση με διάφορες συγχωνεύσεις Υποκειμένου, Δράστη και Θέματος

θα μπορούσε να συγκροτήσει ένα παρόμοιο παράδειγμα. Βέβαια, συχνά δεν υπάρχουν τρία διακριτά στοιχεία που θα μπορούσαν να φέρουν τις λειτουργίες του Θέματος, του Υποκειμένου και του Δράστη, αλλά μόνο δύο, όπως στο σχήμα 2-15. Αξίζει να σημειωθεί ότι η σειρά των προτάσεων στο σχήμα 2-15 (α)–(δ) σχηματίζει μια εντελώς φυσική ακολουθία την οποία κάλλιστα θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ένας ομιλητής σε μια προσωπική αφήγηση αυτού του είδους.

Συχνά, πάλι, αποκλείεται δυνατότητα παραλλαγής, αν υπάρχει μόνο ένα στοιχείο ικανό να φέρει αυτές τις λειτουργίες· για παράδειγμα, στο *I ran away*, το *I* είναι αναπόφευκτα Θέμα, Υποκείμενο και Δράστης. (Ακόμη και εδώ υπάρχει πιθανότητα θεματικής ποικιλότητας, όπως στο *run away I did* ή στο *the one who ran away was me*· βλ. κεφάλαιο 3). Από την άλλη, όταν εξηγούμε αυτές τις παραλλαγές, οφείλουμε να εξηγούμε επίσης το γεγονός ότι η συνήθης, μη σεσημασμένος τύπος μιας αγγλικής δηλωτικής πρότασης είναι αυτός στον οποίο το Θέμα, το Υποκείμενο και ο Δράστης συγχωνεύονται σε ένα μόνο στοιχείο. Αυτός είναι ο τύπος που τείνουμε να χρησιμοποιούμε αν δεν προηγείται περικείμενο που να οδηγεί σε αυτόν και κανείς λόγος υπέρ της επιλογής οποιουδήποτε άλλου τύπου.

2.7 Προτασιακή σημασία σε τρία μέρη

Ποια είναι η σπουδαιότητα της ύπαρξης αυτών των τριών διακριτών λειτουργιών — Υποκειμένου, Δράστη και Θέματος— στην πρόταση; Καθεμιά τους αποτελεί μέρος μιας διαφορετικής διαρρύθμισης λειτουργιών, ενός διαφορετικού νήματος στην σημασία της πρότασης. Μπορούμε προσωρινά να ορίσουμε, κατά προσέγγιση, αυτά τα νήματα σημασίας ως εξής:

- (i) Το Θέμα λειτουργεί στην δομή της πρότασης ως μηνύματος. Μια πρόταση έχει σημασία ως μήνυμα, ως κβάντο πληροφορίας· το Θέμα είναι το σημείο αφετηρίας του μηνύματος. Είναι το στοιχείο που ο ομιλητής επιλέγει ως θεμέλιο όσων πρόκειται να πει.
- (ii) Το Υποκείμενο λειτουργεί στην δομή της πρότασης ως ανταλλαγής. Μια πρόταση έχει σημασία ως ανταλλαγή, ως διαμοιβή ανάμεσα στον ομιλητή και τον ακροατή· το Υποκείμενο είναι η εγγύηση για την ανταλλαγή. Είναι το στοιχείο που ο ομιλητής καθιστά υπεύθυνο για την εγκυρότητα όσων λέει.
- (iii) Ο Δράστης λειτουργεί στην δομή της πρότασης ως αναπαράστασης. Μια πρόταση έχει σημασία ως αναπαράσταση κάποιας διεργασίας στο γίνεσθαι της ανθρώπινης εμπειρίας· ο Δράστης είναι ο ενεργός μετέχων σε αυτήν την διεργασία. Είναι το στοιχείο που ο ομιλητής προβάλλει ως τελεστή της πράξης.

Αυτές οι τρεις επικεφαλίδες —πρόταση ως μήνυμα, πρόταση ως ανταλλαγή, πρόταση ως αναπαράσταση— αναφέρονται σε τρία διακριτά είδη σημασίας που σωματοποιούνται στην δομή της πρότασης. Έκαστο εξ αυτών των τριών νημάτων σημασίας διερμηνεύεται με διαρρυθμίσεις ιδιαίτερων λειτουργιών. Το Θέμα, το Υποκείμενο και ο Δράστης δεν εμφανίζονται απομονωμένα· καθένα τους εμφανίζεται συσχετισμένο με άλλες λειτουργίες από το ίδιο νήμα σημασίας. Δεν έχουμε ακόμη εισαγάγει αυτές τις άλλες λειτουργίες· θα τις παρουσιάσουμε στα κεφάλαια 3-5· δώσαμε, όμως, ένα παράδειγμα στο σχήμα 2-9, σ. 52: Δράστης + Διεργασία + Στόχος. Μια διαρρύθμιση αυτού του είδους καλείται στις λειτουργικές γραμματικές δομή (κατ' αντιδιαστολή προς το σύνταγμα τάξεων· βλ. Halliday, 1966α).

Η σπουδαιότητα οποιασδήποτε λειτουργικής ετικέτας έγκειται στην σχέση της με τις άλλες λειτουργίες με τις οποίες σχετίζεται δομικά. Η δομή ως ολότητα, η συνολική διαρρύθμιση των λειτουργιών είναι αυτή που δηλώνει —ή πραγματώνει— την σημασία. Η λειτουργία του Δράστη, για παράδειγμα, μπορεί να ερμηνευθεί μόνο βάσει της σχέσης της με άλλες λειτουργίες του ίδιου είδους —άλλες αναπαραστατικές λειτουργίες, όπως Διεργασία και Στόχος. Έτσι, η ερμηνεία της ονοματικής ομάδας *I* ως Δράστη στο *I caught the first ball* έχει αξία μόνο επειδή ταυτόχρονα ερμηνεύουμε την ρηματική ομάδα *caught* ως Διεργασία και την ονοματική ομάδα *the first ball* ως Στόχο. Αυτό που συνιστά την δομή είναι η σχέση ανάμεσα σε όλα αυτά. Παρομοίως, το Υποκείμενο διαρρυθμίζεται με άλλα λειτουργικά στοιχεία στην πραγμάτωση της πρότασης ως ανταλλαγής· παρομοίως και το Θέμα, στην πραγμάτωση της πρότασης ως μηνύματος (σχήμα 2-5).

Με την διάκριση των λειτουργιών του Θέματος, του Υποκειμένου και του Δράστη μπόρεσαμε να δείξουμε ότι η πρόταση είναι σύνθετη οντότητα. Αποτελείται όχι από μία διάσταση δομής αλλά από τρεις, καθεμιά από τις οποίες διερμηνεύει μια ξεχωριστή σημασία. Οι ετικέτες που δώσαμε σε αυτές είναι «πρόταση ως μήνυμα», «πρόταση ως ανταλλαγή» και «πρόταση ως αναπαράσταση». Στην πραγματικότητα, η τριμερής σύσταση της σημασίας δεν αποτελεί χαρακτηριστικό της πρότασης μόνο· αυτά τα τρία είδη σημασίας διατρέχουν το σύνολο της γλώσσας και σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο αυτή έχει εξελιχθεί. Στις συστημικές περιγραφές της γραμματικής καλούνται μεταλειτουργίες (βλ. κεφάλαιο 1, ενότητα 1.3.5, σ.29) και πρόκειται για μια από τις βασικές έννοιες γύρω από τις οποίες οικοδομείται η θεωρία.

Δεν θα καταπιαστούμε λεπτομερέστερα με την έννοια της μεταλειτουργίας σε αυτό το στάδιο· αντ' αυτού, θα την δούμε να οικοδομείται βήμα προς βήμα σε όλο το βιβλίο. Πρέπει, όμως, να θίξουμε εδώ το πώς σχετίζονται οι μεταλειτουργίες με την συστατική δομή, γιατί το ζήτημα αυτό θα ανακύψει μόλις αρχίσουμε να εξετάζουμε μεμονωμένα τις διαφορετικές διαστάσεις της σημασίας στην πρόταση. Μέχρι τώρα αναφερόμαστε στην συστατική δομή σαν να επρόκειτο για κάτι σταθερό και ομοιογενές (όπως στο κεφάλαιο 1, ενότητα 1.1.3, σ.7)· αλλά μόλις αποδυθούμε σε λεπτομερή ανάλυση των προτασιακών δομών, θα χρειαστεί να

τροποποιήσουμε αυτήν την θεώρηση. Το μοντέλο συστατικής δομής που παρουσιάσαμε —η κλίμακα βαθμίδων— είναι το πρωτότυπο στο οποίο και οι τρεις μεταλειτουργίες μπορούν να παραπέμπουν. Αλλά οι πραγματικές μορφές της δομικής οργάνωσης αποκλίνουν από αυτό το πρωτότυπο, καθεμιά με διαφορετικούς τρόπους.

1. Η γενική αρχή της διεξοδικότητας σημαίνει πως κάθε στοιχείο διατύπωσης έχει και από μια λειτουργία σε κάθε βαθμίδα (πβ. Halliday, 1961, 1966γ). Αλλά δεν έχουν τα πάντα λειτουργία σε κάθε διάσταση δομής· για παράδειγμα, κάποια μέρη της πρότασης (για παράδειγμα, διαπροσωπικά Προσαρτήματα όπως το *perhaps* και κειμενικά Προσαρτήματα όπως το *however*) δεν παίζουν κανέναν ρόλο στην πρόταση ως αναπαράσταση.
2. Η γενική αρχή της ιεράρχησης σημαίνει ότι ένα στοιχείο μιας δεδομένης βαθμίδας κατασκευάζεται από στοιχεία της αμέσως κατώτερης βαθμίδας (όπως στο σχήμα 1-3, σ.20). Αυτό είναι χαρακτηριστικό της συστατικής ιεραρχίας, η οποία αποτελείται από μονάδες και τις τάξεις τους: πρόταση, ρηματική ομάδα κ.ο.κ.. Όμως, οι διαρρυθμίσεις δομικών λειτουργιών εμφανίζουν περαιτέρω αποκλίσεις από αυτό το γενικό σχήμα. Έτσι, στην πρόταση ως ανταλλαγή υπάρχει ελαφρώς περισσότερη επαλληλία στην δομή, ενώ στην πρόταση ως μήνυμα κάπως λιγότερη.
3. Η γενική αρχή της διακριτότητας σημαίνει ότι κάθε δομική μονάδα έχει σαφή όρια. Αλλά ενώ αυτό το είδος τεμαχιακής οργάνωσης χαρακτηρίζει την πρόταση ως αναπαράσταση, η πρόταση στις άλλες της εκφάνσεις —ως μήνυμα και ως ανταλλαγή— αποκλίνει από αυτό το πρωτότυπο. Στο καθεστώς της ως ανταλλαγή, η πρόταση εξαρτάται από προσωδιακά γνωρίσματα —συνεχείς μορφές έκφρασης, συχνά ακαθόριστων ορίων· ενώ στην υπόστασή της ως μήνυμα τείνει να προτιμά κορυφωσιακά σχήματα —μέγιστα προεξοχής σε αρχικές και τελικές θέσεις.

Δεν έχει ακόμη ξεκαθαρίσει πόσο αντιπροσωπευτική αυτών των συγκεκριμένων αρχών είναι η Αγγλική· αλλά οι μέχρι τώρα ενδείξεις σε αυτό κατατείνουν (βλ. Caffarel, Martin & Matthiessen, 2004) και σίγουρα αληθεύει ότι, ενώ τα είδη δομής που συναντώνται στην γλώσσα ποικίλλουν αρκετά, οι πραγματώσεις των διαφορετικών μεταλειτουργιών τείνουν να ακολουθούν ορισμένες κανονικές αρχές (βλ. Halliday, 1979· Matthiessen, 1988· Martin, 1996). Ίσως είναι χρήσιμο να προσπαθήσουμε να συνοψίσουμε την εικόνα ως έχει στην Αγγλική, γι' αυτό (κι ας μας συγχωρηθεί η υπερβολική δόση ορολογίας!) στον πίνακα 2.7 παρουσιάζουμε για πρώτη φορά τις τεχνικές ονομασίες των μεταλειτουργιών, τις αντιστοιχίζουμε με τις διαφορετικές υποστάσεις της πρότασης και δείχνουμε το προτιμώμενο είδος δομής για την καθεμιά. Θα δούμε ότι υπάρχει μια τέταρτη επικεφαλίδα στις μεταλειτουργίες, η οποία δεν φαίνεται στην στήλη των προτάσεων επειδή δεν σωματοποιείται στην πρόταση

αλλά στο σύμπλεγμα προτάσεων (προτάσεις συνδεδεμένες με λογικές-σημασιολογικές σχέσεις για τον σχηματισμό ακολουθιών· θα μας απασχολήσουν στο κεφάλαιο 7).

Πίνακας 2.7: Οι μεταλειτουργίες και τα αποτυπώματά τους στην γραμματική

Μεταλειτουργία (τεχνική ονομασία)	Ορισμός (είδος σημασίας)	Αντίστοιχο καθεστώς πρότασης	Προτιμώμενος τύπος δομής
εμπειρική	διερμηνευση ενός μοντέλου εμπειρίας	πρόταση ως αναπαράσταση	τεμαχιακή (συστατική)
διαπροσωπική	διαδραμάτιση κοινωνικών σχέσεων	πρόταση ως ανταλλαγή	προσωδιακή
κειμενική	δημιουργία συνάφειας με το περικείμενο	πρόταση ως μήνυμα	κορυφωσιακή
λογική	κατασκευή λογικών σχέσεων	—	επαναληπτική

Το τεμαχιακό είδος δομής, λόγω των σαφώς διαχωρισμένων συστατικών του μερών που οργανώνονται σε ολότητες, είναι αυτό που κατά παράδοση λαμβανόταν ως νόρμα στις γραμματικές περιγραφές· η ίδια η έννοια της ‘δομής’, στην γλώσσα, έχει οριστεί βάσει της συστατικότητας. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο είδος σημασίας που εκφράζεται με αυτόν τον τρόπο: η εμπειρική σημασία έχει περιγραφεί πολύ πληρέστερα από την σημασία των άλλων ειδών (βλ. Martin, 1990). Αλλά υπάρχει ένας ακόμη λόγος, το ότι η συστατικότητα αποτελεί το απλούστερο είδος δομής, από το οποίο τα άλλα, πολυπλοκότερα είδη μπορούν να προκύψουν· είναι αυτό που λόγω της φύσης του μπορούμε να λάβουμε ως πρωτοτυπικό —κατά τον ίδιο τρόπο που τα ψηφιακά συστήματα λαμβάνονται ως ο κανόνας από τον οποίο τα αναλογικά συστήματα μπορούν να προκύψουν, παρά το αντίστροφο.

Για αμφότερους τους λόγους αυτούς, στα υπόλοιπα κεφάλαια του Α΄ μέρους (κεφάλαια 3–5) θα χρησιμοποιήσουμε τεμαχιακού τύπου περιγραφές δομής, απλώς επισημαίνοντας εδώ κι εκεί πότε πρόκειται να περιγραφεί η προτασιακή σημασία ανεξάρτητα, με τους δικούς της όρους. Αυτό από μόνο του θα χρειαστεί κάμποση δεξιοτεχνία, μιας και, παρότι υπάρχουν ξεκάθαρα αυτά τα τρία μοτίβα το ένα πλάι στο άλλο σε κάθε πρόταση, μια πρόταση παραμένει μία πρόταση —όχι τρεις. Αποτελεί γνώριμο πρόβλημα για τους λειτουργιστές γραμματικούς ότι όλα πρέπει να περιγραφούν πριν από όλα τα άλλα· δεν υπάρχει φυσική πρόοδος από το ένα γνώρισμα της γλώσσας στο άλλο (όταν τα παιδιά μαθαίνουν την μητρική τους γλώσσα δεν μαθαίνουν ένα γνώρισμά της την φορά!).

Έχουμε επιλέξει να αρχίσουμε με την πρόταση ως μήνυμα, γιατί την θεωρούμε ως την όψη της πρότασης την ευκολότερη να συζητηθεί αυτόνομα και γιατί ανοίγει τον δρόμο προς τα άλλα δύο μεταλειτουργικά νήματα της πρότασης· αλλά ακόμη κι εδώ θα χρειαστεί να κάνουμε μερικές αναφορές προς τα εμπρός, προς άλλα μέρη του βιβλίου. Αυτές θα είναι όσες λιγότερες γίνεται· γενικά, έχουμε προσπαθήσει να μετατρέψουμε την εξερεύνηση της

γραμματικής σε γραμμική πρόοδο. Κάθε κεφάλαιο θα προϋποθέτει τα προηγούμενά του κεφάλαια και μόνο σπάνια θα καταφεύγουμε σε ζητήματα των οποίων η εξέταση εκκρεμεί.

Εν κατακλείδι, παρουσιάζουμε μια επισκόπηση των λεξικογραμματικών πόρων της Αγγλικής υπό την μορφή πίνακα λειτουργίας-βαθμίδας (βλ. πίνακα 2.8). Κάθε κελί αντιπροσωπεύει την σημειωτική διεύθυνση ενός ή περισσότερων συστημάτων. Αυτή η διεύθυνση ορίζεται συναρτήσει της μεταλειτουργίας (στήλες) και των βαθμίδων (γραμμές): τα συστήματα στην βαθμίδα της ομάδας/φράσης επίσης διαφοροποιούνται κατά την κύρια τάξη τους. Για παράδειγμα, ο πίνακας δείχνει ότι το σύστημα ΘΕΜΑ είναι σύστημα κειμενικό που λειτουργεί στα πλαίσια της πρότασης, ενώ το σύστημα ΧΡΟΝΟΣ είναι σύστημα λογικό που λειτουργεί στα πλαίσια της ρηματικής ομάδας. Θα περιοριστούμε στα συστήματα των βαθμίδων της πρότασης και της ομάδας/φράσης: τα συστήματα στην βαθμίδα της λέξης και στην βαθμίδα του μορφήματος αποτελούν κι αυτά μέρος του συνόλου των σημογόνων πόρων της λεξικογραμματικής, αλλά είναι, υπό μία έννοια, επικουρικά των συστημάτων των ανώτερων βαθμίδων. Έχουμε επίσης συμπεριλάβει τα φωνολογικά συστήματα των ανώτατων βαθμίδων —τα συστήματα της τονικής ομάδας, μιας και πραγματώνουν σχήματα διατύπωσης με τρόπο άμεσο και θα συζητηθούν στο παρόν βιβλίο. Ας σημειωθεί, τέλος, ότι έχουμε συμπεριλάβει την μονάδα πληροφορίας, τοποθετώντας την πλάι στην πρόταση (βλ. κεφάλαιο 1, ενότητα 1.3.1, σ.20)

Πίνακας 2.8: Πίνακας λειτουργίας-βαθμίδα: τα συστήματα της λεξικογραμματικής

στρώμα	βαθμίδα	τάξη	λογική	εμπειρική	διαπροσωπική	κειμενική		
λεξικο- γραμματική	πρόταση		ΤΑΞΗ και ΛΟΓΙΚΟΣ- ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΟΣ τύπος [κεφ. 7]	–	ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ [κεφ. 5]	ΕΓΚΛΙΣΗ [κεφ. 4]	ΘΕΜΑ [κεφ. 3]	
	μονάδα πληροφορίας			–		ΚΛΕΙΔΙ [κεφ. 4]	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ [κεφ. 3]	
	ομάδα ή φράση [κεφ. 6]	ονοματική [§ 6.2]	[κεφ. 8]	ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ, ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ, ΕΠΙΘΕΣΗ. ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΝΔΕΙΞΗ	ονοματική ΕΓΚΛΙΣΗ, ΠΡΟΣΩΠΟ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	
		ρηματική [§ 6.3]			ΧΡΟΝΟΣ	ΤΥΠΟΣ ΣΥΜΒΑΝΤΟΣ, ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ	ΠΟΛΙΚΟΤΗΤΑ, ΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ	ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ, ΦΩΝΗ
		επιρρηματική [§ 6.4]			ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ	ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΗΣ	ΤΥΠΟΣ ΣΧΟΛΙΟΥ	ΤΥΠΟΣ ΣΥΖΕΥΞΗΣ
		προθετική φράση [§6.5]			–	ελάσσων ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	ελάσσων ΤΡΟΠΟΣ	
	λέξη			ΠΑΡΑΓΩΓΗ	ΔΗΛΩΣΗ	ΣΥΝΥΠΟΔΗΛΩΣΗ		
	μόρφημα							
φωνολογία	τονική ομάδα		ΤΟΝΙΚΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ· ΤΟΝΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ [κεφ. 7]			ΤΟΝΟΣ [κεφ. 4]	ΤΟΝΙΚΟΤΗΤΑ [κεφ. 3]	
			συμπλέγματα	μονοπλέγματα				

Αναφερόμενα έργα

- Abercrombie, D. (1967). *Elements of general phonetics*. Chicago, IL: Aldine Publishing Company & Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S. & Finnegan, E. (1999). *The Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- Butt, D.G. & Matthiessen, C.M.I.M. (2000). *The meaning potential of language: mapping meaning systemically*. Sydney: Macquarie University.
- Caffarel, A., Martin, J.R., Matthiessen, C.M.I.M. (2004). *Language Typology: a functional perspective*. Current Issues in Linguistic Theory. Amsterdam: Benjamins.
- Capra, F. (1996). *The web of life: a new synthesis of mind and matter*. London: Harper Collins.
- Catford, J.C. (1977). *Fundamental problems in phonetics*. Indiana: Indiana University Press.
- Catford, J.C. (1985). 'Rest' and 'open transition' in a systemic phonology of English. Στο Benson, J.D., Greaves, W.S. (επιμ.) *Systemic perspectives on discourse*. Norwood, NJ: Ablex.
- Covington, M.A. (1984). *Syntactic theory in the High Middle Ages: Modistic models of sentence structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fawcett, R.P. (1988). What makes a 'good' system network good? Στο Benson, J.D., Greaves, W.S. (επιμ.) *Systemic functional approaches to discourse*. Norwood, NJ: Ablex. 1–28.
- Fillmore, C.J. (2002). Mini-grammars of some time – when expression in English. Στο Bybee, J. & Noonan, M. (επιμ.) *Complex sentences in grammar and discourse: essays in honor of Sandra A. Thompson*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins. 31–59.
- Halliday, M.A.K. & Greaves, W.S. (2008). *Intonation in the grammar of English*. London: Equinox.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, R. (1985). *Language, context and text: a social semiotic perspective*. Geelong, Vic.: Deakin University Press.
- Halliday, M.A.K. & James, Z.L. (1993). A quantitative study of polarity and primary tense in the English finite clause. Στο Sinclair, J.M., Hoey, M., Fox, G. (επιμ.) *Techniques of description: spoken and written discourse (A Festschrift for Malcolm Coulthard)*. London and New York: Routledge. 32–66.
- Halliday, M.A.K. & Matthiessen, C.M.I.M. (1999). *Construing experience through meaning: a language-based approach to cognition*. London: Cassell.
- Halliday, M.A.K. & Yallop, C. (2007). *Lexicology*. London: Continuum.
- Halliday, M.A.K. (1961). Categories of the theory of grammar. *Word* 17, 242–92.
- Halliday, M.A.K. (1963α). The tones of English. *Archivum Linguisticum* 15.1: 1–28.

- Halliday, M.A.K. (1963β). Intonation in English grammar. *Transactions of the Philological Society*. 143–69.
- Halliday, M.A.K. (1963γ). Class in relation to the axes of chain and choice in language. *Linguistics* 2: 5–15.
- Halliday, M.A.K. (1966α). Lexis as a linguistic level. Στο Bazell, C.E. κ.ά. (επιμ.) *In memory of J.R. Firth*. London: Longman.
- Halliday, M.A.K. (1966γ). The concept of rank: a reply. *Journal of Linguistics* 2.1: 110–18.
- Halliday, M.A.K. (1967) *Intonation and grammar in British English*. The Hague: Mouton. (Janua Linguarum Series Practica 48)
- Halliday, M.A.K. (1969). Options and functions in the English clause. *Brno Studies in English* 8: 81–8.
- Halliday, M.A.K. (1975). *Learning how to mean*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. (1979). Modes of meaning and modes of expression: types of grammatical structure and their determination by different semantic functions. Στο Allerton, D.J., Carney, E. & Addcroft, D. (επιμ.) *Function and context in linguistic analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 57–79.
- Halliday, M.A.K. (1984α). Language as code and language as behaviour: a systemic-functional interpretation of the nature of ontogenesis of dialogue. Στο Halliday, M.A.K., Fawcett, R.P. Lamb, S., Makkai, A. (επιμ.) *The semiotics of language and culture*. Τόμος 1. London: Frances Pinter. 3–35.
- Halliday, M.A.K. (1987α). Spoken and written modes of meaning. Στο Horowitz, R. & Samuels, S.J. (επιμ.) *Comprehending oral and written language*. New York: Academic Press. 55–82.
- Halliday, M.A.K. (1991). Corpus linguistics and probabilistic grammar. Στο Aijmer, K., Altenberg, B. (επιμ.) *English corpus linguistics: studies in honour of Jan Svartvik*. London: Longman. 30–43.
- Halliday, M.A.K. (1992β). The notion of ‘context’ in language education. Στο Le, T., McCausland, M. (επιμ.) *Interaction and development: proceedings of the international conference*, Βιεννάμ, 30 Μαρτίου – 1 Απριλίου 1992. University of Tasmania: Language Education.
- Halliday, M.A.K. (1992γ). A systemic interpretation of Peking syllable finals. Στο Tench, P. (επιμ.) *Studies in systemic phonology*. London: Pinter. 98–121.
- Halliday, M.A.K. (1993α). *Language in a changing world*. Canberra, ACT: Applied Linguistics Association of Australia.
- Halliday, M.A.K. (1995β). On language in relation to the evolution of human consciousness. Στο Allén, S. (επιμ.) *Of thoughts and words: proceedings of Nobel Symposium 92 The relation between language and mind*, Στοκχόλμη, 8–12 Αυγούστου 1994. Singapore, River Edge NJ and London: Imperial College Press. 45–84.

- Halliday, M.A.K. (1996). On grammar and grammatics. Στο Cloran, C., Butt, D., Hasan, R. (επιμ.) *Functional descriptions: theory into practice*. Amsterdam: Benjamins. 1–38
- Halliday, M.A.K. (επιμ.) (1984β). On the ineffability of grammatical categories. Tenth LACUS Forum. Columbia: Hornbeam Press.
- Halliday, M.A.K., McIntosh, A., & Stevens, P. (1964). *The linguistic science and language teaching*. London: Longman.
- Hasan, R. (1985). Lending and borrowing: from grammar to lexis. *Beiträge zur Phonetik und Linguistik* 48: 56–67.
- Hasan, R. (1987). The grammarian's dream: lexis as most delicate grammar. Στο Halliday, M.A.K., Fawcett, R.P. (επιμ.) *New developments in systemic linguistics: theory and description*. London: Pinter. 187–211.
- Hornby, A.S. (1954). *A guide to patterns and usage in English*. London: Oxford University Press.
- Hunston, S. & Francis, G. (2000). *Pattern grammar: a corpus-driven approach to the lexical grammar of English*. Amsterdam: Benjamins.
- Jones, S. (1999). *Almost like a whale: the origin of species updated*. London & New York: Doubleday.
- Kay, P. & Fillmore, C.J. (1999). Grammatical constructions and linguistic generalizations: What's X doing Y? construction. *Language* 73.1: 1–33.
- Kress, G. & Van Leeuwen, T. (1996). *Reading images: the grammar of visual design*. London: Routledge.
- Lamb, S. (1999). *Pathways of the brain: the neurocognitive basis of language*. Amsterdam: Benjamins.
- Landau, S.I. (1989). *Dictionaries: the art and craft of lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martin, J.R. (1990). Interpersonal grammaticalisation: mood and modality in Tagalog. *Philippine Journal of Linguistics* (Special Monograph Issue celebrating the 25th Anniversary of the Language Study centre, Philippine Normal College).
- Martin, J.R. (1992). *English text: system and structure*. Amsterdam: Benjamins.
- Martin, J.R. (1999). Grace: the logogenesis of freedom. *Discourse Studies* 1.12: 31–58.
- Matthiessen, C.M.I.M. & Halliday, M.A.K. (υπό έκδ.). *Outline of systemic functional linguistics*. 2 τόμοι.
- Matthiessen, C.M.I.M. (1988). Representational issues in systemic functional grammar. Στο Benson, J.D., Greaves, W.S. (επιμ.) *Systemic functional perspectives on discourse*. Norwood, NJ: Ablex.
- Matthiessen, C.M.I.M. (1993). Register in the round: diversity in a unified theory of register analysis. Στο Ghadessy, M. (επιμ.) *Register analysis. Practice and theory*. London: Pinter. 221–92.

- Matthiessen, C.M.I.M. (2002β). Combining clauses into clause complexes: a multi-faceted view. Στο Bybee, J., Noonan, M. (επιμ.) *Complex sentences in grammar and discourse: essays in honor of Sandra A. Thompson*. Amsterdam: Benjamins. 237–322.
- Matthiessen, C.M.I.M. (2004). The evolution of language: a systemic functional exploration of phylogenetic phases. Στο Williams, G. & Lukin, A. (επιμ.) *Language development: functional perspectives on evolution and ontogenesis*. London: Continuum. 45–90.
- Matthiessen, C.M.I.M. (2006). Frequency profiles of some basic grammatical systems: an interim report. Στο Hunston, S. & Thompson, G. (επιμ.) *System and corpus: exploring connections*. London: Equinox. 103–42.
- McArthur, T. (1986). *Worlds of reference: lexicography, learning and language from the clay tablet to the computer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nesbitt, C.N., Plum, G. (1988). Probabilities in a systemic grammar: the clause complex in English. Στο Fawcett, R.P. & Young, D. (επιμ.) *New developments in systemic linguistics, vol. 2: theory and application*. London: Frances Pinter. 6–39.
- O'Donnell, M. (1994). *Sentence analysis and generation: a systemic perspective*. Sydney University: Ph.D. thesis.
- O'Toole, M. (1994). *The language of displayed art*. London: Leicester University Press (Pinter).
- Partington, A. (1998). Patterns and meanings using corpora for English language research and teaching. Amsterdam: Benjamins [Studies in Corpus Linguistics 2].
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. & Svartvik, J. (1985). *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- Robins, R.H. (1966). The development of the word class system of the European grammatical tradition. *Foundations of Language* 2: 3–19.
- Seuren, P.A.M. (1998). *Western linguistics: an historical introduction*. Oxford: Blackwell.
- Strang, B.M.H. (1970). *A history of English*. London: Methuen.
- Tognini-Bonelli, E. (2001). Corpus Linguistics at work. Amsterdam: Benjamins [Studies in Corpus Linguistics 6].
- Van Leeuwen, T. (1999). *Speech, music, sound*. London: Macmillan Press.
- Webster, J.J. (1993). Text processing using the Functional Grammar Processor. Στο Ghadessy, M. (επιμ.) *Register analysis: theory and practice*. London: Pinter. 181–95.
- Wu, C. (2000). *Modelling linguistic resources*. Macquarie University: Ph.D. thesis

Γλωσσάρι & Σχόλια

1 Βασικοί όροι με ερμηνεύματα

Γλώσσα (language)

Το σύστημα διά του οποίου οι άνθρωποι διερμηνεύουν (construe) τον —εξωτερικό και εσωτερικό— κόσμο και διαδραματίζουν (enact) τους κοινωνικούς τους ρόλους και τις κοινωνικές τους σχέσεις κατά την επικοινωνιακή τους διεπίδραση εντός της κουλτούρας στην οποία εντάσσονται. Επομένως, ένα σύστημα ταυτόχρονα σημειωτικό (semiotic) και σημογόνο (semogenic), κοινωνικό και δυναμικό, ανοιχτών άκρων (open-ended). Η φυσική, ανθρώπινη γλώσσα (natural language) αντιδιαστέλλεται προς τις διάφορες σχεδιασμένες/τεχνητές γλώσσες (designed/artificial languages), ενώ ως λεκτική (verbal) σημειωτική διακρίνεται από μη λεκτικές (non-verbal) σημειωτικές/γλώσσες, όπως, π.χ., την μουσική ή τα εικαστικά. Η γλώσσα επίσης διακρίνεται σε νηπιακή πρωτογλώσσα (infant protolanguage) και ενήλικη γλώσσα (adult language), κατά τον χρονικό άξονα της οντογένεσης (ontogenetic time). (Υπάρχουν άλλες δύο διαστάσεις του χρόνου: ο φυλογενετικός (phylogenetic time), που αφορά την γλωσσική διαχρονία κατά την εξέλιξη των κοινωνιών, και ο λογογενετικός (logogenetic time), που αφορά τον χρόνο παραγωγής ενός στιγμιοτύπου λόγου, ήτοι την ύφανση ενός κειμένου (texture)).

Δομή (structure)

Η συντακτική διαρρύθμιση των λειτουργιών της γραμματικής, ήτοι η τοποθέτηση των λειτουργιών επί του συνταγματικού άξονα (syntagmatic axis), εν αντιθέσει προς το σύστημα, όπου οι λειτουργίες βρίσκονται τοποθετημένες επί του παραδειγματικού άξονα (paradigmatic axis). Ο όρος αφορά μόνο την γραμματική: η διαρρύθμιση λεξικών στοιχείων επί του συνταγματικού άξονα καλείται «συμπαράθεση» (collocation), ενώ η παραδειγματική τους οργάνωση γίνεται σε λεξικά σύνολα (lexical sets), όχι συστήματα. (Το γραμματικό αντίστοιχο της συμπαράθεσης καλείται, κατά τον Firth, «σύναψη» (colligation).) Μία δομή, ανάλογα με την μεταλειτουργία από την οποία εκπορεύονται οι λειτουργίες της, μπορεί να είναι τεμαχιακή (segmental), προσωδιακή (prosodic), κορυφωσιακή (culminative) ή επαναληπτική (iterative).

Κείμενο (text)

Η κατεξοχήν σημασιολογική μονάδα. Το κείμενο δεν αποτελείται από προτάσεις, αλλά πραγματώνεται από αυτές: δεν αποτελεί υπερ-πρόταση, ακριβώς όπως μια πρόταση δεν αποτελεί υπερ-φώνημα. Ο όρος, βέβαια, μπορεί να χρησιμοποιείται για την δήλωση μιας ακολουθίας προτάσεων, μόνο που πρέπει να έχουμε κατά νου ότι αυτό δεν καθιστά το

κείμενο μονάδα λεξικογραμματική, όπως, αντιστοίχως, η αντιμετώπιση της πρότασης ως ακολουθίας φωνημάτων δεν την καθιστά μονάδα φωνολογική. Επιπλέον, με τον όρο «κείμενο» δηλώνουμε εξίσου το τελικό προϊόν, το εκπεφρασμένο φωνητικά ή ορθογραφικά (προφορικό/γραπτό κείμενο (spoken/written text)), όσο και την διεργασία παραγωγής του, την κειμενική ύφανση (texture), η οποία δημιουργείται κατεξοχήν από τους μηχανισμούς της συνοχής (cohesion) και προσδίδει την ιδιότητα που καλούμε κειμενικότητα (textuality) —η οποία διακρίνει ένα κείμενο από ένα μη κείμενο (non-text).

Λεξικογραμματική (lexicogrammar)

Ένα από τα στρώματα (strata) της γλώσσας. Μαζί με την σημασιολογία απαρτίζουν το πλάνο του περιεχομένου (content plane) της γλώσσας —της ενήλικης γλώσσας (adult language), μιας και η νηπιακή πρωτογλώσσα (infant protolanguage) δεν είναι διαστρωματωμένη (stratified) παρά σε δύο μόνο μέρη, τα οποία αντιστοιχούν στο σημαίνον και το σημαινόμενο του σωσσυρικού σημείου. Η λεξικογραμματική περιλαμβάνει όλα τα συστήματα γνωρισμάτων (feature systems) τα οποία πραγματώνουν τα συστήματα των σημασιολογικών επιλογών, με τρόπο φυσικό —ήτοι όχι αυθαίρετα και συμβατικά, όπως πραγματώνει η φωνολογία την λεξικογραμματική. Αποτελεί διεπίπεδο μεταξύ σημασιολογίας και φωνολογίας, οπότε οι διάφορες σημασίες δεν αντιστοιχίζονται κατευθείαν με φωνολογικά στοιχεία παρά αντιστοιχίζονται πρώτα με στοιχεία περισσότερο ή λιγότερο γραμματικά, περισσότερο ή λιγότερο λεξικά. Ο σύνθετος όρος («λεξικογραμματική») αποτυπώνει την αρχή του αδιάσπαστου γραμματικής (grammar) και λεξικής (lexis): δεν πρόκειται για φύσει αλλά για θέσει διακριτές οντότητες, για τα δύο ακρότατα ενός συνεχούς.

Μεταλειτουργία (metafunction)

Μία από τις διαστάσεις της γλώσσας, βάσει της οποίας τα συστήματα επιλογών ομαδοποιούνται σε διακριτές, μεγάλης εσωτερικής συνάφειας, αφηρημένες λειτουργίες. Το μεταχρησιμοποιείται για να προσδώσει την αρμόζουσα τεχνικότητα στον όρο και για αποφυγή σύγχυσης με την «λειτουργία» της γλώσσας, όρος που σημαίνει τον σκοπό ή τον τρόπο χρήσης της γλώσσας στο επίπεδο του στιγμιοτύπου. Η μεταλειτουργική διαφορίση της γλώσσας έχει προκύψει εξελικτικά, κατά τον χρονικό άξονα της φυλογένεσης (phylogenetic time), ώστε να εκπληρώνονται τα καθήκοντα της διερμηνεύσης (construal) του κόσμου (ιδεαστική μεταλειτουργία (ideational metafunction)) και της διαδραμάτισης (enactment) και αναδιαδραμάτισης (re-enactment) των κοινωνικών σχέσεων (διαπροσωπική μεταλειτουργία (interpersonal metafunction)), αλλά και το 'εσωτερικό' της καθήκον της ύφανσης των σημασιών σε κείμενα (κειμενική μεταλειτουργία (textual metafunction)). Η ιδεαστική μεταλειτουργία διερμηνεύει την πραγματικότητα είτε ως αλληλουχία (λογική μεταλειτουργία (logical metafunction)) είτε ως διαρρυθμισμό στοιχείων (εμπειρική μεταλειτουργία:

experiential metafunction)). Βάσει μεταλειτουργίας δεν οργανώνεται μόνο η γλώσσα αλλά και το περιεχόμενο: ο παράγοντας του πεδίου (field) είναι εμπειρικός, ο παράγοντας του τόνου (tenor) είναι διαπροσωπικός και ο παράγοντας του τρόπου (mode) είναι κειμενικός.

Πλάνο (plane)

Η θεωρητική κατηγορία από την οποία προκύπτει η διμερής διάκριση της γλώσσας σε περιεχόμενο και έκφραση. Το πλάνο του περιεχομένου (content plane) περιλαμβάνει την σημασιολογία (semantics) και την λεξικογραμματική (lexicogrammar), ενώ το πλάνο της έκφρασης (expression plane) την φωνολογία (phonology) και την φωνητική (phonetics). Η μετάβαση από το περιεχόμενο στην έκφραση (πιο συγκεκριμένα, από την λεξικογραμματική στην φωνολογία) είναι αυθαίρετη, σε αντιδιαστολή με την μετάβαση από την σημασιολογία στην λεξικογραμματική, η οποία είναι φυσική.

Πρόταση (clause)

Η υψηλότερης βαθμίδας (rank) μονάδα της λεξικογραμματικής, η οποία επωμίζεται το μεγαλύτερο γραμματικό 'φόρτο εργασίας' —ο Halliday συχνά αποκαλεί την πρόταση «κεντρική μονάδα επεξεργασίας» της γραμματικής). Το καθεστώς (status) μιας πρότασης μπορεί να είναι μείζον (major) ή έλασσον (minor). Το σύστημα ΕΓΚΛΙΣΗ (MOOD) διακρίνει τις προτάσεις σε οριστικές (indicative) ή προστακτικές (imperative), δηλωτικές (declarative) ή ερωτηματικές (interrogative). Το σύστημα ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ (TRANSITIVITY) διακρίνει τις προτάσεις, βάσει του τύπου διεργασίας (process type) που δηλώνει το ρήμα τους, σε υλικές (material), συμπεριφορικές (behavioural), ψυχικές (mental), λεκτικές (verbal), σχετιστικές (relational) και υπαρκτικές (existential).

Σύμπλεγμα (complex)

Η μονάδα που προκύπτει από την συνένωση, την σύνδεση, διά λογικών-σημασιολογικών σχέσεων (logico-semantic relations), δύο ή περισσότερων απλών μονάδων (μονοπλεγμάτων (simplexes)). Οι επιλογές δημιουργίας συμπλεγμάτων περιλαμβάνονται στα ταυτόχρονα συστήματα (simultaneous systems) ΤΑΞΙΣ (TAXIS) και ΕΠΑΥΞΗΣΗ (EXPANSION). Το πρώτο εξ αυτών διακρίνει ανάμεσα σε παράταξη (parataxis) και υπόταξη (hypotaxis), ενώ το δεύτερο διακρίνει τις λογικές-σημασιολογικές σχέσεις της λεπτοργίας (elaboration), της επέκτασης (extension) και του εμπλουτισμού (enhancement). Μονάδες κάθε βαθμίδας (rank) και πλάνου (plane) μπορούν να δημιουργούν συμπλέγματα: υπάρχουν συμπλέγματα προτάσεων (clause complexes), συμπλέγματα φράσεων (phrase complexes), συμπλέγματα ομάδων (group complexes), συμπλέγματα λέξεων (word complexes), συμπλέγματα μορφημάτων (morpheme complexes), συμπλέγματα τονικών ομάδων (tone group complexes) και συμπλέγματα φωνημάτων (phoneme complexes).

Σύστημα (system)

Η κύρια θεωρητική κατηγορία για την αναπαράσταση της παραδειγματικής οργάνωσης των γραμματικών μονάδων κάθε βαθμίδας (rank). Περιλαμβάνει: (α) αναγραφή των εναλλακτικών και αμοιβαίως αποκλειόμενων επιλογών· (β) συνθήκη εισόδου (entry condition), δηλαδή την προϋπόθεση υπό την οποία οι επιλογές του συστήματος είναι διαθέσιμες. Τα συστήματα με την ίδια συνθήκη εισόδου οργανώνονται σε δίκτυα συστημάτων (system networks). Σε μια γραφική απεικόνιση τέτοιου δικτύου, τα συστήματα διατάσσονται στον οριζόντιο άξονα κατά λεπτότητα (delicacy): όσο δεξιότερα εικονίζεται ένα σύστημα τόσο πιο εκλεπτυσμένο είναι, τόσο πιο απομακρυσμένο από την γραμματική και πλησιέστερο στην λεξική. Δύο ή περισσότερα συστήματα ενός δικτύου ευρισκόμενα στον ίδιο βαθμό λεπτότητας καλούνται ταυτόχρονα συστήματα (simultaneous systems). Η καταγραφή του συνόλου των ταυτόχρονων και διαδοχικών επιλογών από ένα δίκτυο συστημάτων καλείται έκφραση επιλογής (selection expression) και αρκεί για την διεξοδική περιγραφή της δομής μιας πρότασης ή άλλης μονάδας. Τα διάφορα συστημικά γνωρίσματα (systemic features) μπορούν να συνοδεύονται από δηλώσεις πραγμάτωσης (realization statements), δηλαδή δήλωση του στοιχείου το οποίο έκαστη επιλογή συνεισφέρει στην δομή.

2 Λίστα διαγλωσσικών αντιστοιχιών

Εδώ παρατίθενται οι όροι των δύο πρώτων κεφαλαίων του βιβλίου καθώς και άλλοι, που απαντούν σε επόμενα κεφάλαιά του. Για τους πρώτους έχουμε περιλάβει εντός παρενθέσεων ενδεικτικούς αριθμούς σελίδων (τόσο του πρωτοτύπου όσο και του μεταφράσματος) στις οποίες μπορεί να ανατρέξει ο αναγνώστης, ενώ για τους υπόλοιπους οι αριθμοί σελίδων έχουν παραλειφθεί.

accent (11)	(25) δυναμικός τόνος
Actor (53, 57)	(75) Δράστης
Adjunct (54)	(76) Προσάρτημα
adult language (20)	(36) ενήλικη γλώσσα
adverbial group (52, 54)	(74, 76) επιρρηματική ομάδα
agnateness/agnation (31)	(50) συγγένεια
antonymy (40)	(59) αντωνυμία
articulation (11)	(24) άρθρωση
articulatory feature (11)	(24) αρθρωτικό γνώρισμα
articulatory gesture (13)	(28) αρθρωτική κίνηση
artificial language	τεχνητή γλώσσα
ascending foot (13)	(27) ανιών πόδας
axis (31)	άξονας
beat (5)	(17) χτύπος
behavioural clause	συμπεριφορική πρόταση
Circumstance (29, 54)	(47, 76) Περίσταση
class [of word] (38, 50)	(57, 72) τάξη [λέξεων]
Classifier (39, 54)	(58, 76) Ταξινομητής
clause (8, 29)	(20, 47) πρόταση
clause complex (8)	(20) σύμπλεγμα προτάσεων
clause nexus (8)	(21) προτασιακός δεσμός
cline of instantiation (27)	(44) συνεχές/επικλινές της στιγμογράφησης
closure (47)	(67) κλειστότητα
cohesion	συνοχή
colligation	σύναψη
collocation (38, 48)	(57) συμπαράθεση
Complement	Συμπλήρωμα

complex (9)	(20) σύμπλεγμα
complex sentence (16)	(31) σύμπλοκη περίοδος
compound sentence (16)	(31) σύνθετη περίοδος
concordance (48)	(69) συστοίχισμα / συστοιχισμένη λίστα
concordancer	συστοιχιστής
concordancing (49)	(70) συστοίχιση
conflation (16)	(31) συγχώνευση
configuration [of functions] (21, 33, 60)	(36, 50, 83) διαρρύθμιση [λειτουργιών]
conjunction (50)	(72) σύνδεσμος
conjunction group (52, 54)	(74, 76) συνδεσμική ομάδα
constituency (5, 6, 7)	(17, 19, 20) συστατικότητα
construal (15, 24, 61)	(29, 41, 85) διερμίνευμα/διερμίνευση
construction grammar (45)	(65) κατασκευαστική γραμματική
content plane (25)	(41) πλάνο περιεχομένου
content word (37)	(56) λέξη περιεχομένου
context (27)	(45) περικείμενο
context of culture (28)	(45) περικείμενο της κουλτούρας
context of situation (28)	(45) περικείμενο της κατάστασης
contrast (47)	(68) αντιπαράθεση
contrastive/contrasting features (31, 44)	(47, 64) αντιπαρατιθέμενα γνωρίσματα
corpus (33, 48)	(52, 69) σώμα κειμένων
culminative structure (61)	(85) κορυφωσιακή δομή
declarative clause (23)	(40) δηλωτική πρόταση
Deictic (39, 54)	(58, 76) Δεικτικό
delicacy (22, 45)	(39, 65) εκλέπτυνση/λεπτότητα
descending foot (13)	(27) κατιών πόδας
designed semiotic (20)	(36) σχεδιασμένη σημειωτική
designed system (20)	σχεδιασμένο σύστημα
determiner (54)	(76) προσδιοριστής
digraph (19)	(34) δίγραφο
discursive flow / flow of discourse (15, 30)	(30) ροή του λόγου
downranking/downgrading (9)	(23) υποβάθμιση
elaboration	λεπτουργία
enactment (24, 29)	(41) διαδραμάτιση
enclosing (10)	(23) εγκλεισμός
enhancement	εμπλουτισμός
entry condition	συνθήκη εισόδου

EPITHESIS (63)	(87) ΕΠΙΘΕΣΗ
Epithet (54)	(76) Επιθετικό
evolved system (20)	(36) εξελιγμένο σύστημα
existential clause	υπαρκτική πρόταση
EXPANSION (42)	(62) ΕΠΑΥΞΗΣΗ
experiential meaning (61)	(85) εμπειρική σημασία
experiential metafunction (20, 29, 61)	(36, 47, 85) εμπειρική μεταλειτουργία
expression plane (25)	(42) πλάνο έκφρασης
extension	επέκταση
falling pitch (5)	(17) καθοδικό τονικό ύψος
falling tone (11, 15)	(24, 30) καθοδικός τόνος
falling-rising tone (15)	(30) καθοδικός-ανοδικός τόνος
feature (22)	(39) γνώρισμα
field	πεδίο
Finite (23, 54)	(40, 76) Παρεμφατικό
foot (5)	(17) πόδας
function (50)	(72) λειτουργία
functional context (4)	(16) λειτουργικό περικείμενο
functional variety (5)	(17) λειτουργική ποικιλία
generality (47)	(67) γενικότητα
Given	Δεδομένο
Goal (54)	(76) Στόχος
grammar (43)	(63) γραμματική
grammatical class (38, 50)	(57, 72) γραμματική τάξη
grammatical contrast (11)	(24) γραμματική αντιπαράθεση
grammatical feature (4, 51)	(16, 73) γραμματικό γνώρισμα
grammatical function (50)	(72) γραμματική λειτουργία
grammatical metaphor (31)	(50) γραμματική μεταφορά
grammatical word (44)	(64) γραμματική λέξη
grammaticalization (42, 46)	(62, 66) γραμματικοποίηση
grammatics (5)	(17) γραμματικολογία
graphology (24)	(41) γραφολογία
group (9, 52)	(21, 74) ομάδα
group complex (9)	(22) σύμπλεγμα ομάδων
Head (54)	(76) Κεφαλή
hyponymy (40)	(59) υπωνυμία
hypotaxis	υπόταξη

iambic foot (13)	(27) ιαμβικός πόδας
Ictus (13)	(27) Άρση
ideational metafunction (20, 29)	(36, 47) ιδεαστική μεταλειτουργία
imperative clause (23)	(40) προστακτική πρόταση
indicative clause (23)	(40) οριστική πρόταση
infant protolanguage (20)	(36) νηπιακή πρωτογλώσσα
inflexion (51)	(73) κλιτικό πρόσφυμα
information unit (31, 63)	(50, 87) μονάδα πληροφορίας
instantiation (26, 33)	(43, 50) στιγμογράφηση
interjection (50)	(72) επιφώνημα
interpersonal Adjunct (60)	(84) διαπροσωπικό Προσάρτημα
interpersonal meaning (15)	(30) διαπροσωπική σημασία
interpersonal metafunction (20, 30, 61)	(36, 47, 85) διαπροσωπική μεταλειτουργία
interrogative clause (23)	(40) ερωτηματική πρόταση
intonation (11, 14)	(24, 28) επιτονισμός
intonation/tone contour (14)	(28, 29) (επιτ)ονικό περίγραμμα
iterative structure (61)	(85) επαναληπτική δομή
KEY (15)	(30) ΚΛΕΙΔΙ
letter (6)	(19) γράμμα
level tone (15)	(30) επίπεδος τόνος
lexical set (40)	(59) λεξικό σύνολο
lexicalization (42, 46)	(62, 66) λεξικοποίηση
lexicogrammar (7, 24)	(19, 41) λεξικογραμματική
lexico-grammar cline (43)	(63) λεξικογραμματικό συνεχές/επικλινές
lexis (43)	(63) λεξική
line (5)	(17) στίχος
linker (54)	(76) συνδετικό
logical metafunction (20, 29, 61)	(36, 47, 85) λογική μεταλειτουργία
logical-semantic relation (42)	(62) λογική-σημασιολογική σχέση
logogenesis (43)	(63) λογογένεση
logogenetic time (47)	(68) λογογενετικός χρόνος
long syllable (13)	(27) μακρά συλλαβή
major clause (23, 52)	(40, 74) μείζων πρόταση
marked form	σεσημασμένος τύπος
material clause (42)	(62) υλική πρόταση
meaning potential (16, 22, 34, 52)	(31, 39, 53, 74) σημασιακό δυνητικό
mental clause (42)	(62) ψυχική πρόταση

meronymy (40)	(59) μερωνυμία
metafunction (29, 30, 60)	(47, 48) μεταλειτουργία
metafunction-rank matrix (31, 50)	(50) πίνακας μεταλειτουργίας-βαθμίδας
metric foot (12)	(27) μετρικός πόδας
metrics (13)	(27) μετρική
minor clause (23, 52)	(40, 74) ελάσσων πρόταση
modality	τροπικότητα
modalization	επιστημική τροπικότητα
mode	τρόπος
mode of meaning (30)	(47) τρόπος του 'σημαίνειν'
modulation	δεοντική τροπικότητα
MOOD (10, 23)	(24, 39) ΕΓΚΛΙΣΗ
morpheme (9)	(22) μόρφημα
morpheme complex (9)	σύμπλεγμα μορφημάτων
morphology (24)	(41) μορφολογία
natural language (20)	(36) φυσική γλώσσα
New	Νέο
node (38)	(57) κόμβος
nominal group (52, 54)	(74, 76) ονοματική ομάδα
non-text	μη κείμενο
NUMBER (40)	(60) ΑΡΙΘΜΟΣ
nursery rhymes (5)	(18) ρίμες του νηπιαγωγείου
Onset (5, 13)	(17, 34) Έμβαση
ontogenetic time (47)	(68) οντογενετικός χρόνος
orthography (24)	(41) ορθογραφία
paradigmatic axis (45)	(65) παραδειγματικός άξονας
paradigmatic contrast (22)	παραδειγματική αντιπαράθεση
paradigmatic order (20)	(36) παραδειγματική τάξη
paradigmatic relation (38)	(57) παραδειγματική σχέση
parataxis	παράταξη
parser (48)	(69) μεριστής
parsing (35)	(54) μερισμός
Participant (29)	(47) Μετέχων
pattern-matching (35)	(54) ταίριασμα σχημάτων
PERSON (40)	(60) ΠΡΟΣΩΠΟ
phoneme (5, 19)	(17, 34) φώνημα
phoneme complex	σύμπλεγμα φωνημάτων

phonemic script (19)	(34) φωνημική γραφή
phonetics (21, 25)	(36, 42) φωνητική
phonological foot (13)	(27) φωνολογικός πόδας
phonology (21, 24, 25)	(36, 41, 42) φωνολογία
phrase (9, 52)	(21, 74) φράση
phrase complex (9)	(22) σύμπλεγμα φράσεων
phylogenetic time (47)	(68) φυλογενετικός χρόνος
pitch (5)	(17) τονικό ύψος
plane (25)	(41, 42) πλάνο
point of origin (31)	(50) σημείο προέλευσης
POLARITY (22, 35)	(38, 54) ΠΟΛΙΚΟΤΗΤΑ
Post-deictic (39)	(58) Μεταδεικτικό
post-infancy language (20)	(36) μετα-νηπιακή γλώσσα
potential (26, 28, 33)	(43, 45, 50) δυνητικό
Predicate (56)	(79) Κατηγορήμα
Predicator (23, 54)	(40, 76) Κατηγορητής
preposition group (52)	(74) προθετική ομάδα
prepositional phrase (52, 54)	(74, 76) προθετική φράση
Pre-Tonic [segment] (15)	(30) Προτονικό [τεμάχιο]
principle of discreteness (61)	(84) αρχή της διακριτότητας
principle of exhaustiveness (60)	(84) αρχή της εξαντλητικότητας
principle of hierarchy (60)	(84) αρχή της ιεράρχησης
Process (54)	(76) Διεργασία
PROCESS TYPE (42)	(62) ΤΥΠΟΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ
proportionality (47)	(67) αναλογικότητα
proposal (29)	(47) δεοντική / περί δέοντος απόφαση
proposition (29)	(47) επιστημική / περί αληθείας απόφαση
prosodic feature (11)	(24) προσωδιακό γνώρισμα
prosodic structure (61)	(85) προσωδιακή δομή
prosody (11)	(24) προσωδία
proto-grammatical system (47)	(68) πρωτογραμματικό σύστημα
punctuation (7)	(19) στίξη
QUALIFICATION (63)	(87) ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΝΔΕΙΞΗ
Qualifier (39)	(58) Ποιοδείκτης / ποιοτικός ενδείκτης
rank (5, 20, 31)	(18, 36, 50) βαθμίδα
rank scale / scale of rank (5, 9)	(18, 22) κλίμακα βαθμίδων
rank shift (9)	(23) μεταβάθμιση

realization (26)	(43) πραγμάτωση
realization statement	δήλωση πραγμάτωσης
re-enactment	αναδιαδραμάτιση
register (5, 27, 35)	(17, 45, 54) καταστασιακό ιδίωμα
relational clause	σχετιστική πρόταση
Remiss (13)	(27) Θέση
Rheme (54)	(76) Ρήμα
Rhyme (5, 13)	(17, 34) Ρίμα
rhythm group (5)	(18) ρυθμική ομάδα
rising pitch (5)	(17) ανοδικό τονικό ύψος
rising tone (11, 15)	(24, 30) ανοδικός τόνος
rising-falling tone (15)	(30) ανοδικός-καθοδικός τόνος
salient syllable (12)	(25) προεξέχουσα συλλαβή
script (19)	(34) γραφή
segmental structure (61)	(85) τεμαχιακή δομή
selection expression	έκφραση επιλογής
self-monitored speech (34)	(53) αυτοεποπτευόμενη ομιλία
semantic feature (40, 51)	(59, 73) σημασιολογικό γνώρισμα
semantics (24)	(41) σημασιολογία
semi-grammatical pattern (45)	(65) ημιγραμματικό σχήμα
semiosis (5)	(17) σημείωση
semiotic address (62)	(84) σημειωτική διεύθυνση
semogenic resource (10, 17, 62)	(24, 31, 86) σημογόνος πόρος
semogenic system	σημογόνο σύστημα
sentence (6, 8)	(19, 21) περίοδος
short syllable (13)	(27) βραχεία συλλαβή
silent beat (13)	(27) άηχος χτύπος
simple sentence (16)	(31) απλή περίοδος
simplex (63)	(87) μονόπλεγμα/απλόπλεγμα
situation type (27)	(45) τύπος κατάστασης
sounding (24)	(41) ήχηση
span (38)	(57) εύρος
spelling (7)	(19) ορθογράφηση
spoken discourse (33)	(50) προφορικός λόγος
spoken text (4)	(16) προφορικό κείμενο
stanza (16)	(31) στροφή
STATUS (23)	(40) ΚΑΘΕΣΤΩΣ

stratification (24, 31)	(40, 49) διαστρωμάτωση
stratification-instantiation matrix (32)	(51) πίνακας διαστρωμάτωσης-στιγμογράφησης
stratum (24)	(41) στρώμα
strong syllable (12)	(25) ισχυρή συλλαβή
structure (20, 33, 39, 49, 60)	(36, 50, 58, 70) δομή
Subject (23, 53, 56)	(40, 75, 79) Υποκείμενο
sub-sentence (6, 8)	(19, 21) υποπερίοδος
sub-syllable/hemisyllable (5, 20)	(18, 37) ημισυλλαβή
syllable (5, 17)	(17) συλλαβή
synonymy (40)	(59) συνωνυμία
syntagmatic axis	συνταγματικός άξονας
syntagmatic order (20)	(36) συνταγματική τάξη
syntagmatic relation (38)	(57) συνταγματική σχέση
syntax (24)	(41) σύνταξη
system (10, 22, 26, 31, 33, 40, 44, 49)	(24, 38, 43, 49, 50, 60, 64, 70) σύστημα
system network (17, 30)	(32, 47) δίκτυο συστημάτων
systemic contrast (40)	(59) συστημική αντιπαράθεση
systemic feature	συστημικό γνώρισμα
tagger (48)	(69) ετικετογράφος
TAXIS (63)	(87) ΤΑΞΙΣ
tempo (12)	(26) τέμπο
tenor	τόνος
TENSE (62)	(86) ΧΡΟΝΟΣ
text archive (49)	(71) αρχείο κειμένων
text type (27)	(44) τύπος κειμένου
textual Adjunct (60)	(84) κειμενικό Προσάρτημα
textual meaning (15)	(30) κειμενική σημασία
textual metafunction (20, 30, 61)	(36, 48, 85) κειμενική μεταλειτουργία
textuality	κειμενικότητα
texture	(κειμενική) ύφανση
Theme (10, 53, 62)	(24, 76, 86) Θέμα
Thing (39, 54)	(58, 76) Πράγμα
TONE (15)	(30) ΤΟΝΟΣ
tone group (5, 14)	(18, 29) τονική ομάδα
tone group complex (16)	(31) σύμπλεγμα τονικών ομάδων
TONE CONCORD (63)	(87) ΤΟΝΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ
TONE SEQUENCE (63)	(87) ΤΟΝΙΚΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ

Tonic [segment] (15)	(30) Τονικό [τεμάχιο]
tonic foot (15)	(30) τονικός πόδας
TRANSITIVITY (10, 42)	(24, 62) ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
trochaic foot (13)	(27) τροχαϊκός πόδας
unmarked form (58)	(82) μη σεσημασμένος τύπος
verbal clause	λεκτική πρόταση
verbal group (52)	(74) ρηματική ομάδα
verbal language (20)	(36) λεκτική γλώσσα
vocabulary (46)	(66) λεξιλόγιο
weak syllable (12)	(26) ασθενής συλλαβή
<i>Wh-</i> element (24)	(40) στοιχείο <i>Wh-</i>
word (6)	(19) λέξη
word association test (40)	(59) τεστ αντιστοίχισης λέξεων
word complex (8)	(20) σύμπλεγμα λέξεων
word group (9)	(22) ομάδα λέξεων
wording (7)	(19) διατύπωση
written discourse (33)	(50) γραπτός λόγος
written text (4)	(16) γραπτό κείμενο

3 Σχολιασμός ορολογικών επιλογών

collocation: συμπαράθεση

Η ετυμολογία του όρου (ή, αν προτιμάτε, η «μόρφημα προς μόρφημα» μετάφρασή του) παραπέμπει στα «συντοπισμός» και «συντοπία» (τον δεύτερο όρο χρησιμοποιεί και ο Κεντρωτής (2000: 377) αλλά ως μετάφραση άλλου ξένου όρου). Οι λέξεις που λέμε ότι βρίσκονται ‘in collocation’ όντως είναι λέξεις ‘συντοπίτες’. Πού, όμως, είναι συντοπίτες; Ποιος είναι ο κοινός τους τύπος; Η απάντηση είναι πως αμφότερες βρίσκονται στην αλυσίδα του λόγου, σε ένα και το αυτό σύνταγμα. Η λύση, όμως, που προτείνουμε παρακάτω πιστεύουμε ότι είναι καλύτερη.

Όπως σημειώνει ο Halliday (2002α/1966: 162), “collocation” σημαίνει “linear co-occurrence together with some measure of significant proximity”. Άρα, μιλάμε για συνύπαρξη, γραμμική (επί του συνταγματικού άξονα), και με κάποια εγγύτητα. Για αυτήν την έννοια υπάρχει ήδη ο όρος «σύμφραση», τον οποίον χρησιμοποιούν ως μετάφραση του “collocation” συγγραφείς όπως ο Κεντρωτής (2000: 392 —στην ενότητα περί «συμφραστικών συνωνύμων») και ο Ξυδόπουλος (2008: 36). Ο δεύτερος δίνει και την εναλλακτική τού «συμπαράθεση» —μεταφράζοντας Crystal (2003: 395). Σε αυτήν την λύση είχαμε καταλήξει και εμείς προτού ανατρέξουμε στα δίγλωσσα λεξικά, κατόπιν αντίρρησης της Τσίγκου (προσωπική επικοινωνία) για την καταλληλότητα του «σύμφραση» και πρότασής της για χρήση του «σύναψη». Αυτόν τον όρο, όμως, τον απορρίψαμε, για τον μόνο λόγο ότι πλησίον του όρου “collocation” υπάρχει ο “colligation”, του Firth, ο οποίος αναφέρεται στις συναρμοστικότητες/συνδυαστικότητες (δανειζόμαστε προσωρινά την ορολογία του Martinet) των γραμματικών στοιχείων —το γραμματικό αντίστοιχο, δηλαδή, του ‘collocation’. Εξετάζοντας την ετυμολογία του “colligate” στο *Oxford Dictionary of English* (2003: 339), διαβάζουμε: “from the verb *colligare*, from *col-* ‘together’ + *ligare* ‘bind’” —άρα, *συν-* + *δέω/ράπτω/άπτω*.

Τα στοιχεία της γραμματικής ‘συνάπτονται’ σε δομές —η μία λειτουργία ‘συνάπτεται’ με την άλλη, διαρρυθμιστικά (όχι γραμμικά): τα στοιχεία της λεξικής ‘συμπαράτιθενται’ σε συντάγματα, ‘παράτιθενται’ σε γραμμικές ακολουθίες βάσει των οποίων και μπορούμε να τα ομαδοποιούμε σε λεξικά σύνολα. Βέβαια, αφού παράτιθενται σε συντάγματα, γιατί να μην λέμε ότι «συμπαράτάσσονται» (το «συντάσσονται» απορρίπτεται για προφανείς λόγους); Δεν έχουμε καμία αντίρρηση, αλλά μιας και υπάρχει τουλάχιστον άλλος ένας που συμφωνεί με την «συμπαράθεση», υπάρχει δηλαδή προηγούμενο που στηρίζει την άποψή μας, καταλήξαμε σε αυτόν τον όρο.

contrast: αντιπαράθεση

Δεδομένης της υποσημείωσης των συγγραφέων που μας ενημερώνει ότι “we use ‘contrast’ rather than the Saussurean term ‘opposition’ simply because the latter suggests that all contrasts are binary” (Halliday & Matthiessen, 2004: 47), έπρεπε να βρούμε τρόπο διαφοροποίησης των δύο εννοιών στην Ελληνική. Μία λύση θα ήταν να προσδιορίζουμε την «αντίθεση» ως δυαδική, όπου χρειάζεται, ως μετάφραση του “opposition”. Επειδή, όμως, μια τέτοια λύση δεν είναι ιδιαίτερος χρήσιμη, ανατρέξαμε στο *Αντιλεξικό* του Βοσταντζόγλου (1998) για πλησιώνυμα της «αντίθεσης». Από όλα όσα παρατίθενται εκεί ξεχωρίσαμε την «αντιπαράταξη», ενώ κατόπιν εκτενέστερης έρευνας κρατήσαμε και τα «αντιπαράθεση», «αντιδιαστολή».

Ο πρώτος όρος εξ αυτών, η «αντιπαράταξη», προτείνεται στην μετάφραση του Martinet (1985: 317) ως απόδοση του γαλλικού «contraste» και του αγγλικού “contrast”, ενώ και η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη χρησιμοποιεί, μεταφράζοντας Mounin (1994: 188) το «αντιπατακτικός» όπου το πρωτότυπο γράφει «contrastif». Η Σελλά (2001: 152), πραγματευόμενη την έννοια ‘contrastive self-identification’, γράφει «αντιπαραβολική αυτο-αναγνώριση», προσθέτοντας στην λίστα των υποψήφιων όρων μας την «αντιπαραβολή», η οποία χρησιμοποιείται άλλωστε και στην ονομασία διάφορων αναλύσεων που αγγλιστί φέρουν τον τίτλο “contrastive analysis”.

Κατά την γνώμη μας, μιας και η διάκριση ανάμεσα σε ‘opposition’ και ‘contrast’ είναι λεπτή και δεν γίνεται πάντα από όλους τους συγγραφείς, προτιμώμενος όρος είναι η «αντιπαράθεση», μιας και επιτρέπει τον ‘συντονισμό’ (‘resonance’) του σημασιολογικού με το μορφολογικό: η μικρή διαφορά σημασίας ‘συντονίζεται’/‘συνάδει’ με την μικρή διαφορά στην μορφή (ένα -παρα- διακρίνει τα δυο λήμματα). Δεν υποστηρίζουμε, βέβαια, ότι αυτό είναι επιβεβλημένο, αλλά αφού οι υποψήφιες λέξεις μας έχουν σχεδόν αμελητέα διαφορά σημασίας (η εξέτασή τους στο *Αντιλεξικό* δεν είναι καθόλου διαφωτιστική!), προκρίνουμε αυτήν που πιστεύουμε ότι κάνει πιο εύγλωττη την αυτοστιγμεί ομοιότητα και διαφορά ανάμεσα στις έννοιες ‘opposition’ και ‘contrast’ όπως τις μεταχειρίζονται οι συστημιστές γλωσσολόγοι.

feature: γνώρισμα

Όπου κι αν κοιτάξαμε (ενδεικτικά, Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 339· Martinet, 1985: 338), ο όρος “feature” μεταφράζεται ως «χαρακτηριστικό». Αυτό, κατά την γνώμη μας, είναι ανακριβές, μιας και δεν υπάρχουν μόνο “characteristic features” αλλά και “distinctive features”, “diacritic features”, “pertinent features” κ.ά., οπότε καλύτερο, χάριν σαφήνειας, είναι να κάνουμε λόγο για «γνωρίσματα».

group: ομάδα

Η γραμματική του Sydney (ήτοι του Halliday κλπ. ερευνητών της «Αυστραλιανής» σχολής) αναγνωρίζει μεταξύ λέξης και πρότασης μια βαθμίδα με το όνομα “group/phrase” —σε αντίθεση με την γραμματική του Cardiff (ήτοι του Fawcett κλπ. ερευνητών της «Βρετανικής» σχολής) που δεν αναγνωρίζει ‘phrases’ παρά μόνο ‘groups’ και ακόμη και σε αυτά διαφοροποιείται (βλ., ενδεικτικά, Fawcett, 2008). Στην ελληνική βιβλιογραφία δεν γίνεται τέτοια διάκριση· χρησιμοποιούνται συνήθως οι όροι «φράση»/«φραστικό σύνολο» (Mackridge, 1990: 292) ή «σύνολο» (Κλαίρης-Μπαμπινιώτης, 2004: 195). Συνεπώς, θα μπορούσαμε εμείς να κρατήσουμε την «φράση» ως μετάφραση του “phrase” και να αποδίδουμε το “group” ως σύνολο. Ας δούμε όμως τι ακριβώς γράφουν για την διάκριση μεταξύ των δύο οι Halliday & Matthiessen (2004: 371):

It is important to maintain the terminological distinction between **group** and **phrase**, which is lost if a nominal group is referred to as a ‘noun phrase’. Although group and phrase are both of intermediate rank as constituents, they have arrived there from different ends: a group is a bloated word, whereas a phrase is a shrunken clause. (σ.σ.: η τυπογραφική έμφαση είναι των συγγραφέων)

Άρα πώς θα ονομάσουμε το ‘group’ στην Ελληνική, ώστε να μπορούμε να λέμε, όταν χρειάζεται, ότι μεταξύ πρότασης και λέξης βρίσκονται “groupings of words”; Διατυπώσεις σαν αυτήν μάς υποδεικνύουν την λύση της «ομάδας», η οποία και καθεαυτό ρήμα γίνεται («ομαδοποιώ») και ρηματικό ουσιαστικό γίνεται («ομαδοποίηση»). Επιπλέον, επιλέγοντας τον όρο αυτόν, μπορούμε να φυλάξουμε το «σύνολο» αυστηρά ως μετάφραση του «set», διατηρώντας δηλαδή παντού την ‘μαθηματικώς ορθή’ του σημασία: ένα σύνολο ορίζεται βάσει ενός γνωρίσματος το οποίο ισχύει για όλα του τα στοιχεία, ενώ μια ομάδα μπορεί κάλλιστα να είναι ετερογενής. (Και, ναι, μια ομάδα μπορεί να είναι μοναδιαία, ακριβώς όπως και ένα σύνολο —πβ., για παράδειγμα, το “single-member group” (για ομάδες Lorentz ή Poincare), το οποίο στην ελληνική μαθηματική ορολογία μεταφράζεται ως «μοναδιαία ομάδα».)

instantiation: στιγμογράφηση

Το “instance”, ως τεχνικός όρος συχνά (όπως, για παράδειγμα, στις αντικειμενοστραφείς γλώσσες προγραμματισμού) μεταφράζεται ως «στιγμιότυπο». Καμία αντίρρηση ως εδώ· εξυπηρετεί ο όρος και για την γλωσσολογία, ως δηλωτικός της καθεμιάς μεμονωμένης χρήσης της γλώσσας για μια γλωσσική διαμοιβή. Το πρόβλημα αρχίζει όταν συναντήσουμε τον όρο “instantiation”, ο οποίος είναι και θεμελιώδης για την συστημική-λειτουργική γλωσσολογία, μιας και δηλώνει μία από τις κύριες διαστάσεις της θεωρίας: “instantiation” καλείται η διεργασία διά της οποίας μπορούμε από το σύστημα να μεταβούμε στην συγκεκριμένη, μοναδική και ανεπανάληπτη γλωσσική επικοινωνιακή διεπίδραση.

Η Γιαννουλοπούλου, μεταφράζοντας Halliday & Martin (2004: 98), αποδίδει τον όρο ως «συγκεκριμενοποίηση». Καλή η σκέψη, αφού όντως αυτή η διεργασία αφορά την μετάβαση από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο —ή, έστω, στο λιγότερο αφηρημένο. Δεν υπάρχει, όμως, άλλη λύση; Δεν υπάρχει όρος που να είναι και μορφολογικά συγγενής με το «στιγμιότυπο»; (Υπάρχει, βέβαια, και η αντίρρηση ότι η «συγκεκριμενοποίηση», ως αντίστροφη της «αφαίρεσης», συνήθως αποτελεί μετάφραση του “concretization” της Αγγλικής.)

Ανατρέχοντας στο ευρετήριο ξένων λέξεων και φράσεων του Βοσταντζόγλου (1998), συναντούμε το «instantané» (1135), το οποίο παραπέμπει στο λήμμα «φωτογραφική» (405), όπου διαβάζουμε: «[στιγμιαία φωτογράφησις] στιγμογράφησις, ενσταντανέ». Ιδού, λοιπόν, το ρήμα που αναζητούμε: «στιγμογραφώ». Λίγο πιο κάτω διαβάζουμε: «[ακαριαίως ληφθείσα εικόν] στιγμιότυπον, ενσταντανέ». Άρα, η «στιγμογράφηση» έχει ως προϊόν της ένα «στιγμιότυπο» —δεν χρειάζεται, δηλαδή, να αντικαταστήσουμε το «στιγμιότυπο» με το «στιγμογράφημα» (δεν υπάρχει στο Αντιλεξικό, αλλά θα μπορούσαμε να σχηματίσουμε τον τύπο κατ’ αναλογία προς το «φωτογράφημα», το οποίο υπάρχει, εάν θέλαμε να αποφύγουμε την έκφραση «τύπος στιγμιότυπου» ως μετάφραση του “instance type”).

Πιστεύουμε ότι η λύση μας αυτή είναι πολύ ικανοποιητική, μιας και ο όρος που επιλέξαμε δημιουργεί και μια μεταφορά σαν τις τόσες άλλες που συναντούμε στην συστημική-λειτουργική θεωρία (όπως, για παράδειγμα, αυτήν με τα ‘χρωματιστά’ νήματα της σημασίας με τα οποία ‘υφαίνουμε’ τον λόγο). Έκαστο μεμονωμένο συμβάν λεκτικής επικοινωνίας όντως μπορούμε να το φανταστούμε ως «ακαριαίως ληφθείσα» εικόνα του αδιαλείπτως πορευόμενου στον χρόνο και εξελισσόμενου γλωσσικού συστήματος.

lexis: λεξική

Στην αρχή είχαμε επιλέξει την απόδοση του “lexis” ως «λέξις» —όπως άλλωστε προτείνει και ο Χυδopoulos (2007)—, ώστε να διαφοροποιείται από την απόδοση του “word” («λέξη») διά των αρχαϊκών κλιτικών προσφυσμάτων του (-ις, -εως, -ιν). Εάν, όμως, παγιωθεί αυτή η διάκριση, θα προκύψει άλλο πρόβλημα: θα είναι δύσκολο να καταλάβουμε εάν κάποιος που μεταχειρίζεται, για παράδειγμα, τον τύπο λέξεως εννοεί το ‘lexis’ ή απλώς προτιμά, γενικότερα, ως γνώρισμα του προσωπικού του ύφους, τις γενικές σε -εως.

Δεύτερη λύση ήταν όρος «λεξικολόγιο», ο οποίος επιτρέπει την αντιδιαστολή προς το «λεξιλόγιο» ως μετάφραση του “vocabulary”, αλλά ταυτίζεται με την μετάφραση του “lexicon” (βλ., ενδεικτικά, Lyons, 1999· Χυδopoulos, 2007) —το οποίο έχει μεταφραστεί και ως «λεξικό» (Crystal, 2003· Χυδopoulos, 2007· Ξυδόπουλος, 2008), όπως, δηλαδή, και το “dictionary”. Όχι ότι είναι τόσο σημαντική η διάκριση των εννοιών αυτών —άλλωστε και ο Halliday χρησιμοποιεί καμιά φορά ως απολύτως εναλλάξιμα τα “lexis” και “vocabulary”—, αλλά υπάρχει μια τρίτη λύση, δικής μας επινόησης, η οποία δημιουργεί την ζητούμενη

αντιστοιχία ένα προς ένα ανάμεσα στους όρους της Αγγλικής και της Ελληνικής, ενώ δεν δημιουργεί προβλήματα αμφισημίας όπως η «λέξις».

Η λύση αυτή είναι η μετάφραση του “lexis” ως «λεξική», κατ’ αναλογία προς την «γραμματική». Η πρώτη αντίρρηση που θα μπορούσε κάποιος να προβάλλει είναι ότι η «γραμματική» λέγεται έτσι μέσω ουσιαστικοποίησης, μέσω απαλοιφής του «τέχνη». Δεν χωράει αμφιβολία σε αυτό, αλλά έτσι όπως σχηματοποιούνται οι έννοιες της ‘γραμματικής’ και της ‘λεξικής’ στην συστημική-λειτουργική γλωσσολογία (και όχι μόνο), θα μπορούσαμε κάλλιστα να πούμε ότι αντί του «τέχνη» εννοείται ένα «περιοχή», ένα «επικράτεια», και ούτω καθεξής. “Grammar” καλείται η περιοχή της γλώσσας στην οποία οι σημασίες διερμηνεύονται/εγκωδικοούνται/μετουσιώνονται σε κλειστά συστήματα αντιπαρατιθέμενων, ήτοι αμοιβαίως αποκλειόμενων, γνωρισμάτων, ενώ “lexis” καλείται η περιοχή της γλώσσας στην οποία οι σημασίες διερμηνεύονται/εγκωδικοούνται/μετουσιώνονται σε ανοιχτά σύνολα. Έχουμε δηλαδή να κάνουμε με δυο περιοχές, οι οποίες μάλιστα συναντώνται στο κέντρο και αλληλεπικαλύπτονται· έχουμε να κάνουμε με δυο οντότητες που, μαζί, καλούνται «λεξικογραμματική» —κι εδώ, άλλωστε, ένα «περιοχή» εννοείται, ακόμη κι αν, με αυστηρά τεχνικούς όρους, η λεξικογραμματική είναι ένα «στρώμα» (“stratum”) της γλώσσας.

Δεν είναι, όμως, κι αυτή η λύση ευεπίφορη σε αμφισημία; Για παράδειγμα, το «λεξικό σύνολο» αποτελεί μετάφραση του “lexical set”, του “lexical group”, του “word set” ή του “word group”; Όσον αφορά την δική μας ενασχόληση και την δική μας ορολογική πρακτική, δεν υπάρχει περίπτωση αμφισημίας: οι έννοιες ‘word set’ και ‘lexical group’ δεν υπάρχουν καν, ενώ το “group”, με την έννοια που έχει στο “word group”, το μεταφράζουμε κατ’ αποκλειστικότητα ως «ομάδα» (βλ. την συζήτηση στο οικείο λήμμα, παραπάνω).

modalization: επιστημική τροπικότητα· modulation: δεοντική τροπικότητα

Οι έννοιες είναι υπάλληλες της ‘τροπικότητας’ (‘modality’) και, αντί των “modalization” και “modulation” θα μπορούσαμε να έχουμε “epistemic modality” και “deontic modality”, κατ’ αναλογία προς τα “epistemic commitment” και “deontic commitment” («επιστημική δέσμευση», «δεοντική δέσμευση» —Lyons, 1999: 281–282). Στην Ελληνική, αντί να προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε ή να εφεύρουμε μονολεκτικούς όρους, καθ’ ομοίωσιν της Αγγλικής, μπορούμε κάλλιστα να καλούμε «επιστημική τροπικότητα» το ‘modalization’ και «δεοντική τροπικότητα» το ‘modulation’.

proposition: επιστημική απόφαση· proposal: δεοντική απόφαση

Ακόμη και στην «γενική» γλώσσα οι δυο αυτές λέξεις προκαλούν σύγχυση λόγω της μορφικής και σημασιολογικής τους εγγύτητας. Η μετάφρασή τους στην Ελληνική, δε, καταργεί και την παραμικρή τους διαφορά: αμφότερες μεταφράζονται ως «πρόταση». Αυτό δημιουργεί ακόμη περισσότερα προβλήματα στην ορολογία της γλωσσολογίας, αφού αυξάνει ο

αριθμός των ανταγωνιζόμενων όρων σε τέσσερις: “clause”, “sentence”, “proposition” και “proposal”, όλα θα μπορούσαν να αποδοθούν ως «πρόταση».

Ο Ξυδόπουλος, στην μετάφραση του Crystal (2003: 509), μεταφράζει το “proposition” ως «λογική πρόταση» (και το “propositional” ως «λογικοπροτασιακός»), όπως κάνει και ο Ανδρουλάκης μεταφράζοντας Lyons (1999: 380). Στο ευρετήριο όρων της, η Φιλιππάκη-Warburton (1992: 337), στο «πρόταση λογική» παραπέμπει στον όρο «απόφαση», τον οποίο δίνει ως απόδοση του “proposition”.

Εάν ‘proposition’ είναι η ‘λογική πρόταση’, τότε το ‘proposal’ τι λογής πρόταση είναι; Και, πριν απ’ όλα, τι σημαίνει «λογική» πρόταση; Αντιδιαστέλλεται προς την «γραμματική» πρόταση κατά τον ίδιο τρόπο που το «λογικό» Υποκείμενο αντιδιαστέλλεται προς το «γραμματικό» Υποκείμενο (βλ. Halliday & Matthiessen, 2004: 56); Εάν ναι, τότε και το ‘proposal’ είναι λογική πρόταση —οπότε προς τι οι δυο όροι; Η απάντηση είναι ότι ‘proposition’ και ‘proposal’ είναι δυο όψεις/καθεστώτα/εκφάνσεις/υποστάσεις της πρότασης. Ιδού τι γράφουν οι Halliday & Matthiessen (2004: 110–111):

When language is used to exchange information, the clause takes on the form of a **proposition** ... We will continue to use the term ‘proposition’ in its usual sense to refer to a statement or question. But it will be useful to introduce a parallel term to refer to offers and commands ... so we will refer to them by the related term **proposal**. (σ.σ.: η τυπογραφική έμφαση είναι των συγγραφέων)

Επομένως, η «απόφαση», όπως έχουμε συνηθίσει τον όρο, φαίνεται εύλογη μετάφραση του “proposition”, δεδομένου και του ορισμού της Φιλιππάκη-Warburton (1992: 269) περί ‘απόφασης’ ως «πρότασης που περιγράφει πράγματα ή γεγονότα», που «περιγράφει μια κατάσταση κι επιδέχεται επαλήθευση». Αλλά, και πάλι, πώς θα πούμε την πρόταση με την οποία κάνουμε προσφορές, δίνουμε εντολές κτλ.; Μήπως είναι κι αυτή μια απόφαση;

Η απάντησή μας είναι πως ναι, μπορούμε να μεταχειριστούμε την «απόφαση» και για τις δυο έννοιες, ώστε να φαίνεται η εγγύτητά τους, αλλά να τις διακρίνουμε γράφοντας «επιστημική απόφαση» όπου το πρωτότυπο γράφει “proposition” και «δεοντική απόφαση» όπου το πρωτότυπο γράφει “proposal”. Άλλωστε, το ‘proposition’ είναι αυτό που επιλέγει στο σύστημα ΕΠΙΣΤΗΜΙΚΗ ΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ (MODALIZATION) και το ‘proposal’ αυτό που επιλέγει στο σύστημα ΔΕΟΝΤΙΚΗ ΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ (MODULATION). (Εναλλακτικές διατυπώσεις που σκεφτήκαμε προτού καταλήξουμε είναι οι: «περί όντος απόφαση», «περί αληθείας απόφαση», «περί εφικτού απόφαση»· «περί δέοντος απόφαση», «περί επιθυμητού απόφαση».)

sentence: περίοδος

Ο όρος “sentence” παραδοσιακά μεταφράζεται ως «πρόταση» και δηλώνει την οντότητα η οποία βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος των γραμματικών —ή, τουλάχιστον,

βρισκόταν, έως την εμφάνιση των «γραμματικών του κειμένου» (“text grammars”). Επομένως, “sentence” καλείται μια μονάδα που ανήκει στην επικράτεια της γραμματικής. Παράλληλα, όμως, η μονάδα αυτή ορίζεται και με την βοήθεια ενδείξεων της γραφής, με τα σημεία στίξης, οπότε, όπως φαίνεται, “sentence” είναι το όνομα μιας μονάδας ταυτοχρόνως γραμματικής και γραφολογικής —αλλά και φωνολογικής, ως της ‘τελειότητας’ πίσω από τις τυχόν ‘ατέλειες’ ενός εκφωνήματος.

Αν, όμως, όλα αυτά είναι “sentence”, τότε “clause” τι είναι; Ιδού τι γράφει στο λεξικό του ο Matthews (2007: 58):

Any syntactic unit whose structure is, or is seen as reduced from, that of a sentence. Thus, in particular, one which includes a verb and the elements that accompany it.

ενώ στον ορισμό του “sentence” γράφει (364):

Usually conceived, explicitly or implicitly, as the largest unit of grammar, or the largest unit on which a rule of grammar can operate.

Ορισμοί σαν κι αυτούς δικαιολογούν τον Ξυδόπουλο (2003: 354) όταν μεταφράζει το “clause” ως «πρόταση» ή «υποπρόταση» και το “sentence” επίσης ως «πρόταση». Η διάκριση ανάμεσα στις δυο έννοιες κάθε άλλο παρά σαφής είναι, ακόμη και σε παλαιότερα γραπτά του Halliday — για παράδειγμα, διαβάζουμε (Halliday, 2002β/1977: 24): “A “sentence” is defined as a clause complex”... Συνολικά, δηλαδή, ένα ‘sentence’ μπορεί να ταυτίζεται με ένα ‘clause’ ή ένα ‘clause complex’ ή να απαρτίζεται από περισσότερα του ενός ‘clauses’. Στην Ελληνική, συνεπώς, μία και η αυτή μονάδα μπορεί να είναι και ‘πρόταση’ και ‘υποπρόταση’ την ίδια στιγμή!

Ο παραλογισμός αυτός λύνεται λαμβάνοντας υπόψη το σχήμα 1-4 του πρωτοτύπου μας (Halliday & Matthiessen, 2004: 16), όπου εμφανίζονται τα ‘subsentence’ και ‘sentence’ αποκλειστικά ως μονάδες της γραφής, ως υλικές πραγματώσεις. Οι ανάλογες μονάδες της γραμματικής είναι οι ‘clause’ και ‘clause complex’ —και της ομιλίας οι ‘tone group’ και ‘tone group complex’. Άρα, ‘sentence’ δεν είναι ‘clause’ παρά αποτελεί την γραπτή υλική πραγματώση του ‘clause’.

Βάσει ακριβώς αυτής της διάκρισης των εννοιών που κάνουν στο βιβλίο τους οι Halliday και Matthiessen (δεν ξέρουμε εάν την κάνουν εδώ για πρώτη φορά), επιλέξαμε να γράφουμε «περίοδος» και «υποπερίοδος» όπου το πρωτότυπο γράφει “sentence” και “subsentence”, αντίστοιχα, χρησιμοποιώντας την «πρόταση» ως μετάφραση του “clause” και το «σύμπλεγμα προτάσεων» ως μετάφραση του “clause complex”.

(Ας σημειωθεί ότι στο πρώτο κεφάλαιο του πρωτοτύπου μας, ώσπου να γίνει η ανωτέρω περιγραφόμενη διάκριση και να εξοικειωθεί ο αναγνώστης με αυτήν, οι συγγραφείς συχνά

γράφουν “written sentence”, το οποίο μετά γίνεται “(written) sentence”, ως υπενθύμιση, και, στα επόμενα κεφάλαια, σκέτο “sentence”.)

texture: ύφανση

Στην μετάφραση του Crystal (2003: 514), ο Ξυδόπουλος μεταφράζει το “texture” ως «κειμενικότητα». Αρχικά, ο όρος δεν φαίνεται να έχει πρόβλημα: “texture” καλείται όντως μια ιδιότητα —και δη ορίζουσα— του κειμένου, οπότε, κατ’ αναλογίαν προς τα ονόματα άλλων ιδιοτήτων, μπορεί κάλλιστα να προκύψει ο ελληνικός όρος με την κατάληξη *-ότητα*. Ωστόσο, με τον όρο «κειμενικότητα» έχουμε ήδη μεταφράσει το “textuality” —και ο Ξυδόπουλος (ό.π.) επίσης. Είναι, άραγε, ταυτόσημοι οι δυο όροι; Μήπως, δηλαδή, απλώς ο Halliday (και η Hasan και άλλοι ακόμη) προτιμά το “texture” για να αναφερθεί στην ίδια έννοια την οποία άλλοι —για παράδειγμα, οι Beaugrande & Dressler (1981)— καλούν “textuality”;

Μέχρι στιγμής δεν έχουμε αποδείξεις περί του αντιθέτου. Ωστόσο, ο Halliday και άλλοι μεταχειρίζονται το “texture” και ως ρήμα. Οπότε, πώς θα τρέψουμε την «κειμενικότητα» σε ρήμα; Θα πλάσουμε ένα ρήμα όπως, για παράδειγμα, «κειμενοποιώ» ή «(εκ)κειμενίζω»; Δεν μας φαίνεται ελκυστική μια τέτοια λύση. Επιπλέον, σε άρθρο του περί του προφορικού και του γραπτού τρόπου τού *σημαίνειν*, ο Halliday (2002α/1987: 328) γράφει:

The kind of difference that we find among these three variants is one that is often referred to as a difference of ‘texture’, and this familiar rhetorical metaphor is a very appropriate one: it is as if they were the product of a different weave, with fibres of a different yarn.

Επομένως, όπως είχαμε υποψιαστεί —έχοντας κατά νου και την μετάφραση του “context” ως «συνυφαινόμενα» από τον Κεντρωτή (2000: 39)—, πρόκειται για μεταφορά, δηλαδή χρήση του “texture” ως ‘ύφανσης’/‘υφής’. Το κείμενο παρουσιάζεται ως υφαντό, ως το αποτέλεσμα της διαδικασίας της ύφανσης: σημασίες διαφορετικών ειδών (ήτοι διαφορετικών μεταλλουργιών) συνυφαινούνται και δημιουργούν το κείμενο-υφαντό μας. Αυτή η εικόνα συνάδει και με μια άλλη πολύ γνωστή μεταφορά της συστημικής-λειτουργικής θεωρίας: οι μεταλλουργίες είναι τα διαφορετικά ‘νήματα’ (‘strands’) που συναπαρτίζουν το σημασιολογικό ‘υφάδι’ με το οποίο εξυφάνεται ο ανθρώπινος λόγος.

Ανάμεσα στην «ύφανση» και την «υφή» προτιμάμε την πρώτη, μιας και μπορεί να δηλώνει τόσο την διαδικασία την ίδια, την παραγωγή του κειμένου, όσο και ένα χαρακτηριστικό του τελικού προϊόντος (όταν μιλάμε για υφαντό, συνήθως λέμε ότι έχει λεπτή ή πυκνή «ύφανση» παρά ότι έχει λεπτή ή πυκνή «υφή»).

Αναφερόμενα έργα & βιβλιογραφία

- Beaugrande, R. de & Dressler, W. (1981). *Introduction to text linguistics*. New York: Longman.
- Beaugrande, R. de (2008). *A friendly grammar of English*. <beaugrande.com/UPLOADGRAMMARHEADER.htm> [ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 15-05-09]
- Caffarel, A. (2006). *A Systemic Functional Grammar of French: from grammar to discourse*. London: Continuum.
- Crystal, D. (2003). *Λεξικό γλωσσολογίας και φωνητικής*. Μτφρ.: Γ. Ξυδόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.
- Egins, S. (2004). *An introduction to Systemic Functional Linguistics*. 2^η έκδοση. London: Continuum.
- Fawcett, R.P. (2000). *A theory of syntax for Systemic Functional Linguistics*. Amsterdam: Benjamins.
- Fawcett, R.P. (2007). *Functional syntax handbook: analyzing English at the level of form*. Equinox textbooks and surveys in linguistics. London: Equinox.
- Fawcett, R.P. (2008). *Alternative architectures for systemic functional linguistics : how do we choose?* Discussions in functional approaches to language. London: Equinox.
- Fawcett, R.P. (2008). *Invitation to Systemic-Functional Linguistics through the Cardiff Grammar: an extension and simplification of Halliday's Systemic Functional Grammar*. 3^η έκδοση. London: Equinox.
- Halliday, M.A.K. & Martin, J.R. (2004). *Η γλώσσα της επιστήμης*. Μτφρ.: Γ. Γιαννουλοπούλου. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Halliday, M.A.K. & Matthiessen, C.M.I.M. (2004). *An introduction to functional grammar*. 3^η έκδοση. London: Hodder Arnold.
- Halliday, M.A.K. & Webster, J.J. (2009). *Continuum companion to Systemic Functional Linguistics*. London: Continuum.
- Halliday, M.A.K. (2002α). *On grammar*. Επιμ.: J.J.Webster. The collected works of M.A.K. Halliday, τ. 1. London: Continuum.
- Halliday, M.A.K. (2002α/1966). *Lexis as a linguistic level*. Στο Halliday, M.A.K. (2002α).
- Halliday, M.A.K. (2002α/1987). *Spoken and written modes of meaning*. Στο Halliday, M.A.K. (2002α).
- Halliday, M.A.K. (2002β). *Linguistic studies of text and discourse*. Επιμ.: J.J.Webster. The collected works of M.A.K. Halliday, τ. 2. London: Continuum.
- Halliday, M.A.K. (2002β/1977). *Text as semantic choice in social contexts*. Στο Halliday, M.A.K. (2002α).
- Halliday, M.A.K. (2003α). *On language and linguistics*. Επιμ.: J.J.Webster. The collected works of M.A.K. Halliday, τ. 3. London: Continuum.

- Halliday, M.A.K. (2003β). *The language of early childhood*. Επιμ.: J.J. Webster. The collected works of M.A.K. Halliday, τ. 4. London: Continuum.
- Halliday, M.A.K. (2004). *The language of science*. Επιμ.: J.J. Webster. The collected works of M.A.K. Halliday, τ. 5. London: Continuum.
- Halliday, M.A.K. (2005α). *Computational and quantitative studies*. Επιμ.: J.J. Webster. The collected works of M.A.K. Halliday, τ. 6. London: Continuum.
- Halliday, M.A.K. (2005β). *Studies in English language*. Επιμ.: J.J. Webster. The collected works of M.A.K. Halliday, τ. 7. London: Continuum.
- Halliday, M.A.K. (2009). *The essential Halliday*. Επιμ.: J.J. Webster. London: Continuum.
- Hasan, R., Matthiessen, C.M.I.M. & Webster, J.J. (επιμ.) (2005). *Continuing discourse on language: a functional perspective*. 2 τόμοι. London: Equinox.
- Lyons, J. (1999). *Γλωσσολογική σημασιολογία*. Μτφρ.: Γ. Ανδρουλάκης. Αθήνα: Πατάκης.
- Martinet, A. (1985). *Θέματα λειτουργικής σύνταξης*. Μτφρ.: Ε. Βέλτσου, Φ.Α. Καβουκόπουλος, Γ. Μαγουλάς, Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου. Αθήνα: Νεφέλη.
- Matthews, P.H. (2007). *The concise Oxford dictionary of linguistics*. 2^η έκδοση. Oxford: Oxford University Press.
- Matthiessen, C.M.I.M. (1997). *SYMOGAM/Glossary of systemic functional terms*. <minerva.ling.mq.edu.au/resource/VirtuallLibrary/Glossary/sysglossary.htm> [ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 15-05-09]
- Mounin, G. (1994). *Κλειδιά για τη γλωσσολογία*. Μτφρ.: Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Xydopoulos, G.J. (2007). *Online glossary of linguistic terminology*. <users.uoi.gr/gjxydo/lexicon/glossary.html> [ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 15-05-09]
- Βοσταντζόγλου, Θ. (1998). *Αντιλεξικόν ή ονομαστικόν της νεοελληνικής γλώσσης*. 2^η έκδοση. Αθήνα: Νήμα.
- Γεωργακοπούλου, Α. & Γούτσος, Δ. (1999). *Κείμενο και επικοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κατσογιάννου, Μ. & Ευθυμίου, Ε. (επιμ.) (2004). *Ελληνική ορολογία: έρευνα και εφαρμογές*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κεντρωτής, Γ. (2000). *Θεωρία και πράξη της μετάφρασης*. Αθήνα: Διάυλος.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. (2004). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής δομολειτουργική-επικοινωνιακή*. 8^η έκδοση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ευδόπουλος, Γ.Ι. (2008). *Λεξικολογία: εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σελλά-Μάζη, Ε. (2001). *Διγλωσσία και κοινωνία: η ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Προσκήνιο.
- Φιλίππακη-Warburton, E. (1992). *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία*. Αθήνα: Νεφέλη.